

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Ahmet METO

EDEBİ ESERLERDE DİN SOSYOLOJİSİ:
RASİM ÖZDENÖREN ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Aliya MUTALLİMOVA

YOZGAT- 2020

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Ahmet METO

EDEBİ ESERLERDE DİN SOSYOLOJİSİ:
RASİM ÖZDENÖREN ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Aliya MUTALLİMOVA

YOZGAT- 2020

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ

TEZ ONAY FORMU

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

Enstitümüzün Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans 80111317015 numaralı öğrencisi Ahmet METO'nun hazırladığı **“EDEBİ ESERLERDE DİN SOSYOLOJİSİ: RASİM ÖZDENÖREN ÖRNEĞİ”** başlıklı tezi ile ilgili tez savunma sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri gereğince 24/08/2020 Pazartesi günü saat 11:00'da yapılmış, tezin onayına oy birliği ile karar verilmiştir.

Başkan : Dr.Öğr. Üyesi Ümit Harun AKKAYA

Jüri Üyesi (Danışman) : Dr.Öğr.Üyesi Aliya MUTALLİMOVA

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Abdulali ALİEV

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun/...../..... tarih ve sayılı Enstitü Yönetim Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

Prof. Dr. Yunus ÖZGER
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	xii
KISALTMALAR.....	vii
TABLolar DİZİNİ.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ	1
1.Konu ve Problem	1
2.Yöntem.....	1
2.1.Araştırmanın Tasarımı ve Örneklem Seçimi	2
2.2.Veri Toplama Süreci ve Veri Analizi	3
3.Amaç ve Önem.....	5
4.Sınırlılıklar.....	5
5.Literatür.....	5
6.Tanımlar.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜL YETİŞTİREN ADAM: RASİM ÖZDENÖREN

1.Hayatı.....	9
2.Eserleri.....	11
3.Özdenören'in Fikri Gelişimi	13

İKİNCİ BÖLÜM

ÖZDENÖREN'DE KAVRAM SORUNSALI

1.Özdenören'in Harf İnkılabına Yönelik Düşünsel Duruşu.....	18
2.Özdenören'de 'Kafa Karıştıran Kelimeler'	23

2.1.Din:.....	28
2.2.Hümanizm.....	30
2.3.Pozitivizm	33
2.4.Bilim.....	36
2.5.Demokrasi	38
2.6.Laiklik	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZDENÖREN'İN DÜŞÜNSEL DURUŞU

1.Özdenören'e Göre İslâm Düşüncesinin Son Yüzyıldaki Kırılma Noktaları.....	50
1.1.Gülhane Hatt-ı Şerifi.....	50
1.2.Meşrutiyet'in İlanı	52
1.3.Cumhuriyet'in İlanı.....	54
2.Özdenören'in Kent Düşüncesi: Ankara	56
3. Müslümanca Düşünme ve Yaşama Eylemi	58
4.İki Batı Eleştirmeni: Özdenören ve Dostoyevski.....	65
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	71
KAYNAKÇA	75
EK-1 GÖRÜŞME FORMU	83
EK-2 GÖRÜŞME YAPILANLARIN ANALİTİK LİSTESİ.....	85
EK-3 RASİM ÖZDENÖRENLE GÖRÜŞME	86
EK-4 RESİMLER	88
EK-5 BENZERLİK VE İNTİHAL RAPORU.....	89
TEZ BEYANI	90
DİZİN	91
ÖZ GEÇMİŞ.....	92

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Edebi Eserlerde Din Sosyolojisi: Rasim Özdenören Örneği

Ahmet METO

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Aliya MUTALLİMOVA

2020-sayfa: X+92

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Abdulali ALİEV

Dr. Öğr. Üyesi Aliya MUTALLİMOVA

Dr. Öğr. Üyesi Ümit Harun AKKAYA

Araştırmamız, Türk-İslâm düşüncesine yazınsal alanda katkı sunan Rasim Özdenören'in eserlerinde toplum-din ilişkisinin araştırılmasına yöneliktir. Son yüzyılda eleştirel, özgün, hoşgörülü savlar sunmanın yanında İslâm inancı ile bağdaşmayan görüşleri kabul etmeyen ve bu yönde uzlaşmacı ve seçmeci anlayışa karşı Müslümanca düşünme ve yaşama üzerine zihinsel arınmanın gerekliliğini vurgulayan düşünür, Rasim Özdenören araştırmaya konu edilmiştir. Özdenören'in Müslümanca düşünme ve yaşama eylemine dair görüşleri; teorik düzeyde, Özdenören'in deneme eserlerinde yer alan ithal kavramlar ve İslami düşünce yaklaşımının incelenmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Pratik düzeyde ise Özdenören ve onu tanıyan kişilerle yapılan görüşmelerin Din Sosyolojisi bilimi çerçevesinde incelenmesi şeklinde gerçekleşmiştir.

Giriş bölümünde araştırmanın kuramsal temelleri ortaya konulmuştur. Birinci bölümde, Rasim Özdenören'in hayatı, düşünsel duruşunun oluşumu ve eserlerine yer verilmiştir. İkinci bölümde, Özdenören'in harf inkılâbına yönelik düşüncesi ve denemelerine konu olan kavramlara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde Özdenören'in tarih algısı, şehir ve din ilişkisi, Müslümanca düşünme ve yaşama dair görüşlerine ve Rus aydın Dostoyevski ile düşünsel bakımdan ilişkisi çözümlenmiştir.

Sonuç olarak bu araştırma, Özdenören açısından Müslümanların İslam inancının tek kaynak olarak kabul edilebilirliğini; yabancı kültürle ait olan kavram ve kurumların Müslümanların inançlarını düşünsel ve yaşamsal anlamda gerçekleştirmesindeki etkisini araştırmaya yöneliktir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Dostoyevski, Rasim Özdenören, Laiklik.

ABSTRACT

MASTER THESIS

Sociology of Religion in Literary Works: The Case Of Rasim Özdenören

Ahmet METO

Advisor: Assist. Prof. Dr. Aliya MUTALLİMOVA

2020- page: X+92

Jury: Assist. Prof. Dr. Abdulali ALİEV

Assist. Prof. Dr. Aliya MUTALLİMOVA

Assist. Prof. Dr. Ümit Harun AKKAYA

Our research is aimed at investigating the relationship between society and religion in the works of Rasim Özdenören, who contributed to Turkish-Islamic thought in the literary field. In the last century, Rasim Özdenören, the thinker who does not accept views incompatible with Islamic belief and emphasizes the necessity of mental purification on Muslim thinking and living against the conciliatory and selective understanding in addition to presenting critical, original, tolerant arguments, has been the subject of the study. At the theoretical level, Özdenören's views on the act of thinking and living as a Muslim were examined on the foreign concepts and his approach to Islamic thought in the essays of Özdenören. At the practical level, the interviews with Özdenören and people who knew him were examined within the framework of the science of Sociology of religion.

In the introduction part, the theoretical foundations of the research are presented. In the first part, the life of Rasim Özdenören, the formation of his intellectual stance and his works are included. In the second part, the concepts that are the subject of Özdenören's thoughts and essays on the letter revolution are included. In the third chapter, Özdenören's perception of history, the relationship between city and religion, his views on Muslim thinking and life, and his intellectual relationship with the Russian intellectual Dostoyevski are analyzed.

As a result, this research is aimed at investigating the impact of concepts and institutions belonging to foreign cultures on the intellectual and vital realization of the beliefs of Muslims, the acceptability of Islamic faith as the only source for Muslims from the point of view of Özdenören.

Keywords: Sociology Of Religion, Dostoyevski, Rasim Özdenören, Laicism.

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

a.g.g. : Adı geçen görüşme

Akt. : Aktaran

bkz. : Bakınız

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

DPT : Devlet Planlama Teşkilatı

s. : Sayfa

s.s. : Sayfa sayısı

vd. : Ve diğerleri

TABLolar DİZİNİ

Tablo 3.1: Rus ve Türk aydınlarının portresi.....66

Tablo 3.2: Özdenören ve Dostoyevski'nin yöntem tercihleri.....67

ÖNSÖZ

Rasim Özdenören, elli yılı aşkın süredir öykü, deneme ve roman türlerinde eser vermektedir. Bunun yanında lise yıllarından günümüze kadar dergicilik faaliyetlerinde de bulunmuştur. Günümüzde yazar kimliği dışında düşünce adamı olarak yazınsal alanda yer alan Özdenören'in çok yönlü düşünür olduğu ifade edilmektedir. Çalışmamız Özdenören'in eserlerine konu olan din ve toplum ilişkisini, onun okuyucu kitlesi üzerinden araştırmaya yöneliktir.

Toplumların sosyal, siyasal ve dini yapısına bağlı olarak ortaya çıkan ve anlam kazanan kavram ve kurumlar başka toplumlar için geçerli olmayabilir. Tarihsel ve kültürel kökleri itibariyle farklılık gösteren toplumlar arasında kavram ve kurumların taşınması ile toplumda anlam kayması ve kavram kargaşası yaşanabilir. Devlet-i Âliyye'nin¹ son döneminde ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Batı Medeniyetinin etkisiyle Müslümanların yaşamlarında ve düşüncelerinde yer edinen kavram ve kurumların sosyal, siyasal ve dini yaşamdaki etkilerini araştırmak adına bu çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur. Son yüzyılda eleştirel, özgün, hoşgörülü savlar sunmanın yanında İslâm inancı ile bağdaşmayan görüşleri kabul etmeyen ve bu yönde uzlaşmacı ve seçmeci anlayışa karşı Müslümanca düşünme-yaşama üzerine zihinsel arınmanın gerekliliğini vurgulayan düşünür Rasim Özdenören araştırmaya konu edilmiştir.

Özdenören'in düşünce yapısının temelini kavramların kökeni, değişimi, gelişimi ve din ile olan ilişkisi oluşturmaktadır. Eserlerinde sıklıkla demokrasi, laiklik, pozitivizm ve hümanizm kavramlarını incelemiştir. Kavramların çözümlemesini yaparken ilk defa duyuyor gibi inceleme yaptıktan sonra İslâm inancı çerçevesinde düşünsel duruşunu ifade etmiştir.

Araştırmamızın kuramsal temelleri ve problemlerin tartışıldığı bölümler şunlardır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, problemi, yöntemi, amacı, önemi ve sınırları belirlenmiş, araştırmayla ilgili literatür taraması yapılmış ve konuyla ilgili kavramlar açıklanmıştır. Birinci bölümde, Özdenören'in hayatı, eserleri, fikri gelişimi ve dergicilik serüveni ortaya konmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde Özdenören'in Harf

¹ Osmanlı döneminde devletin ismi 'Devlet-i Âliyye' olarak nitelendirilmiştir. Araştırmanın bütününde 'Devlet-i Aliyye' ismi kullanılacaktır. Ayrıntılı bakınız: (İnalçık, 2009, s. ix).

İnkılâbına bakışı ve ‘kafa karıştıran kelimelerin’ analizi yapılmıştır. Üçüncü bölümde, Özdenören’in tarih algısı, şehir ve din ilişkisi, Müslümanca düşünme-yaşama eylemi ve Rus yazar ve fikir adamı Dostoyevski ile Batı medeniyetine yönelik görüşleri araştırılmıştır. Özdenören ve görüşmeci gruptan elde ettiğimiz veriler ilgili konu başlığı altında analiz edilmiştir. Araştırmanın son bölümünde ise genel değerlendirme yapılmıştır.

Araştırmaya konu olan Rasim ÖZDENÖREN’e verdiği katkılardan dolayı minnettarım. Çalışmanın gerçekleştirme serüveninde rehberliğini esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Aliya MUTALLİMOVA’ya şükranlarımı sunarım. Çalışmanın oluşum ve gelişim sürecinde düşünce dünyama öneri ve katkılarını esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Ümit Harun AKKAYA’ya şükranlarımı sunarım. Çalışmaya farklı pencerelerden bakmam hususunda önerilerini aldığım Arş. Gör. Derya EREN’e teşekkür ederim. Çalışmanın İngilizce özet bölümünün hazırlanmasında katkı sunan ve çalışmanın geliştirilmesi hususunda önerilerini esirgemeyen Handan AYDIN’a teşekkür ederim. Çalışmayı titizlikle okuyarak katkı sunan İsmail KOZ’a teşekkür ederim. Çalışmamın her aşamasında desteklerini bir gölge gibi hissettiğim kıymetli ailem, METO ailesine selâm ederim. Günlük hayatımın seyri içerisinde yaşadığım problemler çalışmanın tamamlanma sürecini uzatmış ve bazı eksikliklerin yaşanmasına sebep olmuş olsa da bu problemlere yönelik dirayet göstermemi sağlayan Rabbime şükranlarımı sunarım.

Ahmet METO

YOZGAT 2020

GİRİŞ

1.Konu ve Problem

İslâm inancının vahiy kaynaklı olmasını ileri sürerek diğer dinler ve toplumsal süreçlerin neticesinde ortaya çıkan kurum ve kavramlarla bağdaştırmayan Rasim Özdenören'in seçmeci ve uzlaşmacı olmayan düşünsel duruşu Din Sosyolojisi bilimi çerçevesinden araştırmak temel konumuzdur. Özdenören'in yazınsal hayatı, ithal edilen kavramların toplumsal dinamiklere etkisi, Müslümanca düşünme ve yaşamanın imkânı ve Dostoyevski ile Özdenören'in Batı medeniyetine yönelik düşüncelerinin karşılaştırılması, araştırmamızın başlıca ilgi alanlarını oluşturmaktadır. Araştırmamız Özdenören'in entelektüel duruşu ve eserlerinin incelenmesini temel aldığından nitel model tercih edilerek araştırma yürütülmüştür. Bu bağlamda çalışmamızda görüşme ve içerik analizi veri toplama teknikleri belirlenerek tümevarımsal bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmanın temel problemi şu şekilde ifade edilebilir; "Rasim Özdenören'de Müslümanca düşünme ve yaşama eylemi nasıl gerçekleşir?" temel problemin çözüme ulaştırılmasına katkı sağlayacak alt problemler şunlardır:

- ❖ Özdenören'in Harf İnkılâbına yönelik düşünsel duruşu nasıl olmuştur?
- ❖ Toplumsal temellerin farklılığı sosyal, siyasal ve dini kavramların anlaşılması ve yorumlanmasına nasıl etki etmiştir?
- ❖ Özdenören'e göre dini yaşayış ve düşünce ile şehir mimarisi arasında ilişki var mıdır?
- ❖ Dostoyevski ve Özdenören'in Batı medeniyetine yönelik yaklaşımı arasında ilgi kurulabilir mi?

2.Yöntem

Araştırma yönteminin belirsizliği ya da yönetime riayet edilmeden gerçekleşen çalışmaların başlangıç ve bitiş noktası arasında uyumsuzluk görülebilir. Akademik çalışmaların anlaşılır ve okuyucunun merak duygusunu gidermesi beklenmektedir. Bu bağlamda yöntem başlığı etrafında çalışmamızda kullanılan nitel modele, örneklem seçimine, veri toplama ve veri analiz etme süreçlerimizi dair hususlara yer vereceğiz.

Araştırmacı bulunduğu toplumda değişen ve gelişen olguları bilimsel aşamalar çerçevesinde anlama ve anlamlandırma gereksinimi duymaktadır. Araştırmacı bilimsel aşamalara riayet ederek güvenilir veriler ortaya koymak durumundadır. Sosyal bilimlerde yapılan araştırmaların neticeleri kitle iletişim araçları aracılığıyla hızla yayılmaktadır. Toplumun her kesimine ulaşan verilerin güvenilir olmaması sosyal bilimlere yönelik ilgiyi ve güveni zayıflatacağı söylenebilir (Böke, 2017, s. 8).

Fen bilimlerinde araştırma alanındaki değişkenler laboratuvar benzeri ortamlarda kontrol altına alınabilirken sosyal bilimlerde bu durum söz konusu olmamaktadır. Sosyal bilimlerin araştırma alanında yer alan insan ilişkileri sürekli değişim, dönüşüm ve farklılaşma göstermektedir. Sosyal ortamın etkisiyle insan davranışlarındaki esnekliğin anlamlandırılmasında sınırlayıcı yöntemler yerine esnek modeller kullanılmaktadır (Böke, 2017, s. 287). Araştırmaların güvenilir olması yanında amaca uygun biçimde gerçekleşmesi için modellerin belirlenmesi gerekmektedir (Günay, 2016, s. 154).

Araştırma konusu nicel verilerden çok nitel özellikleri barındırması yanında yorumlama ve anlamamanın ön plana çıkmasından dolayı nitel model çerçevesinde araştırma yürütülmüştür. Nitel model, sosyal olayları yorumlamada nicel yöntemlere göre daha derinlemesine bilgi sağlaması bakımından tercih edilmiştir. Modellerin birbirlerine göre bilimsellik yönünden üstünlükleri yoktur. Her modelin kendine göre zayıf ve güçlü yanları bulunmaktadır. Bilimsel çalışmalarda öncelikli husus araştırmaya uygun modelin belirlenmesidir (Büyüköztürk vd., 2014, s. 234). Nitel araştırmalar, toplumsal süreçleri ve olayları kendi bağlamında anlamaya ve yorumlaya tabi tutar. Sosyal yaşamdaki problemleri değişkenler ya da sayılara dönüştürmeyi az kullanmaktadır (Neuman, 2014, s. 232).

2.1.Araştırmanın Tasarımı ve Örneklem Seçimi

Rasim Özdenören, genel olarak Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda çalışılmıştır. Özdenören'in eserlerinde din ve toplum ilişkisine dair verileri yoğun olarak işlediği de belirlenmiştir. Öykü yazarlığının yanı sıra deneme türündeki eserlerinde dini ve toplumsal konulara da yer vermesinden dolayı Din Sosyolojisi bilimi çerçevesinde araştırmaya ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca onun bu yönü ilk defa tespit edilmiştir. Bu alanda onun adına ilk defa yapılacak olan bu çalışmanın alana katkı sunması beklenmektedir.

Araştırmamız çerçevesinde teze konu olan Rasim Özdenören ve onu tanıyan kişilerle yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Özdenören ile 08.02.2020 tarihinde Ankara’da ses kayıt cihazı kullanılarak görüşme gerçekleştirilmiştir.² Özdenören’in evinde yapılan görüşme iki saat elli altı dakika sürmüştür. Görüşmenin ardından ses kaydı metne dönüştürülmüştür.³

Özdenören’i tanıyan ve eserlerini okumuş kişiler araştırmamızın evrenini oluşturmaktadır. Evreni temsil edecek kişilerin oluşturulması amaçlı örneklem yoluyla internet ortamında gerçekleştirilmiştir. Amaçlı örneklem yöntemi, araştırılacak konunun amacına yönelik belirli özellikleri taşıyan grubun belirlenmesidir (Büyüköztürk vd., 2014, s. 90). Bu kişilerin belirlenmesi Özdenören’in tavsiyesi ve sosyal medya hesaplarında Özdenören’i tanıdığını belirten kişilerden oluşmuştur.⁴ Elektronik ortamda hazırlanan görüşme formunun bağlantı adresi örnekleme iletilmiştir. Amaçlı örneklem yoluyla oluşturulan kişilerle yarı yapılandırılmış görüşme elektronik ortamda (google-form) 08.03.2020 tarihinde başlayıp 13.04.2020 tarihinde bitirilmiştir.⁵ Çalışma içerisinde görüşmecilerin gerçek isimleri kullanılmamıştır. Onlara kod isimler verilerek araştırmanın ilgili konu başlığı altında değinilmiştir. Görüşmeler sonucunda örneklem grubunun bazı benzer özellikleri olduğu görülmüştür. Bunlar, Özdenören’in eserlerini okumuş olmaları, onun yazar ve düşünür tanınması gerektiği ve ithal kavramların konumuna dair görüş beyan etmeleridir

2.2. Veri Toplama Süreci ve Veri Analizi

Araştırmada veri toplama süreci nitel model çerçevesinde gerçekleşmiştir. Nitel araştırmalarda kullanılan, gözlem, odak grup görüşmesi ve içerik inceleme yöntemlerinden görüşme ve içerik inceleme yöntemleri kullanılarak verilere ulaşılmıştır. Görüşme yöntemi, Özdenören ve onu tanıyanlarla yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle gerçekleştirilmiştir. Görüşme yönteminin geçerli ve güvenilir veri sağlaması için görüşmecinin özelliklerine, soru tasarımına, uygun ortamda yapılmasına ve etik konulara dikkat edilmiştir.

² Özdenören ile yapılan görüşme soru formu için bkz: Ek-3.

³ Bkz. Ek- 4.

⁴ Örneklem grubun analitik listesi için bkz: Ek-2.

⁵ Örneklem gruba yöneltilen soru formu için bkz: Ek-1.

Görüşme ve içerik inceleme yöntemiyle toplanan veriler betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiştir. Bu teknik görüşmeciden elde edilen verilerin aslına dokunulmadan doğrudan okuyucuya aktarılması şeklinde gerçekleşmektedir. Veriler ilgili konu başlıkları altında yorumlanmış ve çözümlenmiştir.

Teorik düzeyde, Özdenören'in eserleri ve konu ile ilişkili kitap, makale ve tezlere başvurulmuştur. Aynı zamanda yabancı kaynaklara da yer verilmiştir. Bu sayede yorumlama ve çözümlerlerin karşılaştırılması ve temellendirilmesi yapılmıştır. Pratik düzeyde ise nitel araştırma yöntemi olan içerik analizi ve görüşme teknikleri kullanılmıştır. Görüşme formları, betimsel analiz tekniği çerçevesinde ilgili konu başlığı altında yorumlanmış ve çözümlenmiştir. Ayrıca Özdenören'in eserlerinde konu ile ilgili metinler belirlenerek çözümlenmiştir. Bunun yanı sıra Özdenören'in entelektüel kişiliği ve arkadaşlarının hayat hikayelerinin yer aldığı Yedi Güzel Adam Edebiyat Müzesi ziyaret edilmiştir.⁶

Özdenören'in eserleri incelenirken bazı kavramlar üzerine yoğunlaşmıştır. Bunlar; din, pozitivizm, bilim, hümanizm, demokrasi ve laiklik kavramlarıdır. Özdenören'in düşünce dünyasında önemli yer tutan kavramlar ve kavramların İslâm inancıyla ilişkisinin belirlenmesi amacıyla Özdenören'in deneme türündeki eserleri not alınarak incelenmiştir.

Özdenören'in kitapları dışında TRT Avaz kanalında Savaş Barkçin ile 2017 yılında gerçekleştirdiği 'Maveraya Yolculuk' adlı on dokuz program izlenmiştir. Bu programlar: Sezai Karakoç Sohbetimiz, Neşat Ertaş ve Gariplik Üzerine Sohbetimiz, Gelenek Tarihimizle İrtibatımızı Sağlar, Dost Aranarak Bulunur, Yolcu ve Yoldaşlar, Maveria Dergisinin Manifestosu, Yol, Yolcu ve Yoldaş, Edebiyat Dergileri, Rasim Özdenören ve Anıları, Rasim Özdenören'in Ankara Yılları, Edebiyat Akımları, Yazma Okumanın Kayda Geçirilmesidir, Dürüstlüğün Bir Bedeli Vardır, Dostluk Paylaşmaktır, Tasavvufu Konuşuyoruz, Sezai Karakoç Sohbetimiz, Aşk Sohbeti, Dürüst İnsan Kendisine Yalan Söylemeyendir ve Bir Edebiyat Sohbeti'nden oluşmaktadır (<https://www.trtavaz.com.tr/program/maveraya-yolculuk/19216>).

⁶ Bkz. Ek- 4.

3.Amaç ve Önem

Araştırmamızın amacı elli yılı aşkın süredir kendine özgü dili ve fikri yapısıyla deneme, öykü ve roman türlerinde eser veren Rasim Özdenören'in Müslümanca düşünme ve yaşama çerçevesinde ortaya koyduğu düşünsel atmosferi onun okuyucu kitlesi ekseninde anlamaya çalışmaktır. Bu çerçevede alt amaçlar şunlardır:

- ❖ Kültürel dinamikleri farklı olan topluluklar arasında kavram aktarımı varsa bu aktarımın toplumlara etkisini araştırmak.
- ❖ Hayat şartlarını iyileştirme amacıyla başka toplulukları taklit etmenin sosyal, siyasal ve dini anlayış üzerindeki etkisini araştırmak.
- ❖ Özdenören açısından Müslümanların problemleri nelerdir?
- ❖ Özdenören'in İslâm inancına dair düşünsel duruşunu araştırmak.
- ❖ Yazınsal eserlerde toplumsal sorunlar ve dini düşünceye dair verileri araştırmak.
- ❖ Din- toplum ilişkisinin edebi eserlerdeki yansımasını araştırmak.

Edebi eserler toplumun kültürel dinamiklerinden beslenmektedir. Yazarlar var olan gerçekliği ve geçmişte yaşanan olayları eserlerine yansıtmaktadırlar. Özdenören'in daha çok öykü türündeki eserlerinin incelenmiş olması onun düşünce adamı kimliğinin çalışılmasını gerekli kılmıştır. Toplumsal dinamiklerin farklılaştığı coğrafyalardan düşünce ithal edilmesine eleştirel açıdan bakan Dostoyevski ile Özdenören'in mukayese edilerek incelenmesi araştırmamızın önemini ortaya koymaktadır. Yabancı bir aydın ile Özdenören arasında düşünsel ilginin ilk defa tespit ediliyor olması araştırmamızın özgün yanını ortaya koymaktadır.

4.Sınırlılıklar

Çalışmamız, Özdenören'in eserleri, konu ile ilgili literatür ve amaçlı örneklem gruptan elde edilen veriler ile sınırlandırılmıştır.

5.Literatür

Özdenören üzerine yapılmış on dokuz tez çalışması tespit edilmiştir. Çalışmaların on iki tanesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda, dört tanesi Yeni Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda, bir tane Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı'nda yapılmıştır. Bu çalışmalar Özdenören'in hayatı ve eserleri çerçevesinde yapılan biyografik çalışmalardır.

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı'nda Sebiha Çalışkan, "Rasim Özdenören'in Çalışmalarında Hayatın Anlamı" (Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, 2019) adlı çalışmayı yapmıştır. Bu çalışmada Özdenören'in hayatı ve eserleri psikobiyoğrafik yöntem çerçevesinde analiz edilmiştir. Çalışma konusu, Batı'daki hayatın anlamı ile ilgili tartışmalar ve ülkemizde bu konuyla ilgili İslâmî bakış açısını yansıtan Özdenören'in hayatın anlamıyla ilgili düşünceleri oluşturmaktadır. Sonuç olarak Özdenören'de hayatın anlamı din merkezli bakış açısı şeklinde ortaya çıkmıştır. İslâmî bilince sahip olarak yaşayan Müslümanlar diğer dinlere inanan insanlara göre hayatı anlamlandırmada problem yaşamayacaklardır. Özdenören'e göre hayatı anlamlı kılan şeyin yüce bir varlığın gücüne inanmak ve O'na kul olduğunu bilmek, bunun farkında olmak olduğu görülmüştür. Çalışma, hayatın anlamlandırılması noktasında özelde Özdenören açısından, genelde Müslümanlar açısından incelenerek alana katkı sunmuştur. Bu çalışma Özdenören'in öykü türündeki eserleri çerçevesinde gerçekleşmiş ve Özdenören ile görüşme gerçekleştirilmemiştir. Bizim çalışmamızda Özdenören ile görüşme gerçekleştirildi ve deneme türündeki eserleri de incelenmiştir.

Araştırmamıza içerik bakımında benzeyen çalışma İbrahim Usta'ya aittir. Usta, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde "Modernization and Islam in Turkish Thought: Rasim Özdenören" (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, 2019) adlı çalışmayı yapmıştır. Bu çalışmada Türk düşüncesinde modernleşme ve İslâm inancı arasındaki ilişki konu edinmiştir. Usta'nın yöntemi ise Özdenören'in eserleri, din sosyolojisi, modernleşme hareketliliği ve aydınlanma felsefesi alanlarında yazılmış kitap ve makalelere yapılan atıflardan oluşmaktadır. Araştırmamız Usta'nın çalışmasından bazı noktalarda farklılaşmaktadır. Usta, Özdenören'in modernizme yönelik düşüncesini ortaya koymuştur. Çalışmamızda ise Özdenören'in Müslümanca düşünme ve yaşama ilişkin kavramsal sorunları ele alınmıştır. Ayrıca yöntem hususunda çalışmamız teorik ve pratik yönü olan bir çalışmadır. Çalışmamızda Özdenören ile yapılan görüşmenin bulunması birinci elden kaynağa ulaşıldığını göstermektedir. Usta'nın çalışmasında yazarla görüşme sağlanmamıştır.

Özdenören üzerine yapılan doktora çalışması, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma Ayhan Bulut tarafından 'Rasim Özdenören

Hakkında Bir Monografi Çalışması' (Gazi Üniversitesi, Ankara, 2013) adlı başlıkla yayımlanmıştır. Bulut, Özdenören'in yaşamını, eserlerini ve yaşadığı dönemi incelemiştir. Özdenören'in edebî eserleri; yapı, tema, anlatım özellikleri ve dil üzerinde yenilik adına ortaya koyduğu unsurlar açısından incelenmiştir. Bu çalışmada monografik yöntem kullanılmış ve Özdenören'in eserleri betimsel analiz tekniğine tabi tutulmuştur. Bulut, Özdenören'in kendine özgü dil yapısıyla modern edebiyat alanında yer aldığını belirlemiştir. Özdenören, eserlerinde toplumsal sorunları öykü karakterleri üzerinden okuyucuya sunmuştur. Bulut'un çalışmasında da Özdenören ile görüşme yapılmadığı görülmüştür. Çalışmanın teorik düzlemde ele alındığı görülmüştür.

Araştırmamız Özdenören'in fikir adamlığı ve İslami düşünür kimliğini önceleyen ve onu yalnızca öykü yazarı olarak görmeyerek dini ve toplumsal yaşamda etkili olan kavramları inceleyen yönünü esas almıştır. Görüldüğü üzere literatürde Özdenören, Din Sosyolojisi bağlamında çalışılmamıştır. Onun eserlerinde işlediği toplum-din ilişkisi yaptığımız araştırma ile ilk defa belirlenmiştir. Bu bağlamda literatürdeki çalışmalardan farklılık göstermektedir. Çalışma Özdenören'e yönelik pratik ve teorik anlamda yapılmış bir çalışma olması bakımından da farklılaşmaktadır.

6.Tanımlar

❖ Müslümanca düşünmek-yaşamak: Özdenören'in eserlerinde temel noktanın Müslümanca düşünme ve yaşama eylemi olduğu ifade edilebilir. Bu iki eylem birbiri içerisinde gerçekleşmektedir. Müslümanca yaşamının ön koşulu Müslümanca düşünme; Müslümanca düşünmenin ön koşulu Müslümanca yaşama olarak karşımıza çıkmaktadır. Özdenören'e göre Müslümanca düşünme soyut zeminlerde sürdürülen bir kafa sporu değildir. Müslümanca yaşayan ya da öyle yaşamak isteyen bir toplumun içinde bu eylemi gerçekleştirebilir. İslâm dışı düzende yaşayan Müslümanlara 'zihinsel hicret' yapmalarını önermiştir. Zihinsel hicreti, günlük zihni ve ameli alışkanlıklardan uzaklaşarak İslâm'ın emirlerini bulunan anın içinde kabul ederek gündelik hayata yansıtmak şeklinde değerlendirmiştir (Özdenören, 2017a, s. 78-79).

❖ İslami düşünce: Özdenören'e göre İslâm inancı, Allah'ın gönderdiği ve kabul ettiği tek dindir. Çağımızda bulunan herhangi bir dünya görüşüyle veya fikirle, eylemle uzlaşma içerisine girmeye ihtiyacı yoktur (Özdenören, 2017c, s. 56).

Özdenören, İslâmiyet'in kaynağı vahyin, günümüz siyasal ve sosyal sistemlerinin yorumuna tâbi olmayacağını vurgulamaktadır. Onun için İslamiyet'in özgün yapısı Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde bulunmaktadır. Bu bağlamda insanların İslâm inancına yönelik düşünce ve yorumları Allah'ın iradesini yansıtmamaktadır. Müslüman olarak bizlerin hata yapabileceğinden, İslami olan ile ilgili hüküm vermektense Müslüman olarak düşünceler dile getirilebilir (<https://www.haberturk.com/video/tv/izle/buyuk-sorular-20-ocak-2019-rasim-ozdenoren/591226>).

❖ Fyodor Mihayloviç Dostoyevski: Bir Rus aydını olan Dostoyevski, 19. yüzyıl yazarları arasında romancı olarak tanınmıştır. O, romanlarında ileri sürdüğü fikirlerle insanlığın önemli problemlerinin farkına varılmasına ve çözümlenmesine katkı sunmuştur. Dostoyevski'nin eserlerinde ısrarla işlediği temel konu, Batı sorunu olmasına rağmen Türkiye'de ve Batı'da bu temel konu üzerinde çözümlemeler ihmal edilmiştir. Onun daha çok psikolojik, felsefi, teolojik ve romancı kişiliğine dair yaklaşımları tanınmış ve tartışılmıştır. Dostoyevski'nin felsefi görüşleri ve Batı hakkındaki politik çözümlemelerinin birbirinden ayrıldığı görülmüştür. Bu sebeple Dostoyevski'nin gerçek bağlamı içinde anlaşılması ve değerlendirilmesi ihmal edilmiştir (Ayas, 2010, s. 15). Çalışmamızın üçüncü bölümünde Dostoyevski'nin ihmal edilen yönü ve Özdenören ile arasındaki düşünsel ilişkinin çözümlenmesi yapılacaktır.

❖ Laiklik: Laiklik, en çok kullanılan tanımı ile 'din işleri ile dünya işlerinin birbirinden ayrılması' olarak algılanmaktadır. Laiklik, siyaset ve hukuk düzeninde belirli bir dini inanca ait değerler sistemine ait olmayan din dışı değerlere sahip olmaktır. Laiklik anlayışı günümüz devletlerinde görülen siyasal gücün dinden değil de demokrasiden alınarak metafizik alanın öteki haline getirilerek bilimsel gelişmelerin dinden uzak hâle getirilmesidir. Laiklik, dine yönelik olumsuz tavır anlayışa sahip olan marksist ve materyalist fikirlere de karşı olduğu da değerlendirilmektedir (Kirman, 2016, s. 189).

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜL YETİŞTİREN ADAM: RASİM ÖZDENÖREN

1.Hayatı

Elli yılı aşkın süredir yazınsal alanda varlığını devam ettiren Özdenören çok yönlü bir düşünür olarak edebiyat alanında önemli yer tutmaktadır. Fahri Tuna'ya göre Kahramanmaraş'tan şair dışında öykücü ve entelektüel bir isim çıkmıştır. Bu isim Müslümanca düşünen, Türkçe yazan ve sessiz yaşayan, Rasim Özdenören'dir. F. Tuna, onu Müslüman entelektüel olarak nitelendirmektedir (Tuna, 2015, s. 59).

Türk-İslam anlayışı ile yoğrulmuş çağın gözüyle değil İslami anlayış ile çağa anlam getiren Rasim Özdenören 1940'ta Kahramanmaraş'ta doğmuştur (Bulut, 2013, s. 11). Özdenören'den yaklaşık bir saat önce dünyaya ikiz kardeşi Alâeddin gelmiştir. Rasim ve Alâeddin, Özdenören ailesinin ilk ikizleri değildir. Alâeddin ve Rasim'den önce Necibe ve Nedime adında bir ikiz çocukları daha vardır. Özdenören'in babası Hakkı Bey aslen İstanbullu olup bayındırlık ve fen memuru olarak Kahramanmaraş'ta göreve başlamıştır (Eliuz, 2017, s. 23-24). Annesi, Ayşe Hanım ise aslen Kahramanmaraşlıdır (Eryarsoy, 2019, s. 26).

Alâeddin ve Rasim kardeşler eğitim hayatlarına Kahramanmaraş'ta başlamışlardır. Yalnız her memur evladı gibi onlarda babalarının tayin yolculuğunda okullarını, arkadaşlıklarını öğretmenlerini hatıra defterlerinde bırakarak yeni hatıralar edinecekleri kentlere doğru yol almışlardır. Hakkı Bey'in beş yıllık Malatya görevinin ardından Tunceli'ye çıkan tayini ile birlikte Rasim Özdenören ortaokulu bu kentte tamamlamıştır (Eliuz, 2017, s. 30).

Hakkı Bey'in memuriyet görevi Tunceli'nin ardından Özdenören ailesinin ana yurdu olan Kahramanmaraş'ta devam etmiştir. Böylelikle Rasim ve Alâeddin'in edebiyat hayatlarında kilit taşı olacak Maraş Lisesine kayıtları yapılmıştır. Özdenören'in İslâmi düşünce sürecinin, özgün dilinin ve karakteristik özelliklerinin oluşumunda Kahramanmaraş kültürünün yoğun etkisi görülmektedir (Güneş, 2014, s. 611). Özdenören'in edebiyat alanında olgunlaşması, tanınır hale gelmesi ve fikri doygunluğunun belirgin hale gelmesi ise üniversite yıllarına dayanmaktadır. İngiliz dili, sosyoloji ve felsefe bölümlerini de düşündüğü alan seçiminde öğretmen olmayı

istememediği için 1958 senesinde İstanbul Hukuk Fakültesinde Üniversite eğitime başlamıştır (Eliuz, 2017, s. 47).

Özdenören, lise yıllarında derslere olan ilgisini kesmeden devam ettirirken aynı ilgiyi üniversitede devam ettirmemesinin sonucu olarak 1958 yılında başladığı üniversite öğrenimi ancak 1967 yılında bitmiştir. Özdenören, üniversite öğrenimini tamamladıktan sonra Ankara'ya giderek Basın Yayın Genel Müdürlüğü'ne, Dış İşleri Bakanlığı'na, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumuna ve Devlet Planlama Teşkilatı'na çalışmak için başvurularda bulunmuştur. Bunlardan DPT'de uzman yardımcısı olarak mesleki yaşamına başlamıştır (Eryarsoy, 2019, s. 84-85).

Özdenören, 1970 senesinde DPT'den izinli olarak lisansüstü eğitimi için kazandığı burs ile Amerika Birleşik Devletlerine gitmiştir. Özdenören, New Mexico Üniversitesi'nde Kalkınma İktisadı alanında yüksek lisans eğitiminin ikinci yılında Türkiye'de Türk Silahlı Kuvvetleri mevcut iktidara muhtıra⁷ vermiştir. Bunun üzerine yurtdışındaki öğrenciler ve memurlar yurda çağırılmıştır. Özdenören eğitimi tamamlamak için ilgili kurumlara gerekli başvuruları yapmış olsa da eğitimi yarım bırakarak Türkiye'ye dönmek zorunda kalmıştır (Eryarsoy, 2019, s. 95-96;99).

ABD'den dönen Özdenören için tamamına erdirilmesi gereken bir eylem bulunmaktadır. ABD'ye gitmeden önce nişanlandığı Ayşe Hanım ile 28 Eylül 1971'de evlenmiştir. Yazarın DPT'deki görevinin yanı sıra yazım ve dergicilik faaliyetlerine de yoğun zaman ayırması nedeniyle ev işleri Ayşe Hanım tarafından yapılmıştır. Ayşe Hanım'ın yazarın edebiyat yolculuğunda en büyük destekçilerinden biri olduğu söylenebilir (Eliuz, 2017, s. 79-81).

Özdenören, 1995'ten bugüne kadar Yeni Şafak gazetesinde köşe yazarlığı yapmaktadır. Bunun yanı sıra dergicilik faaliyetinde de bulunmaktadır. Yazar, 2005'ten bu yana Hece dergisinin Genel Yayın Yönetmenliğini yürütmektedir (Eryarsoy, 2019, s. 158-167). Özdenören 2018 senesinde gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçimi sonrası Ekim 2018'de Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu üyeliğine getirilmiştir (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/10/20181009-12.pdf>). Özdenören, Ankara'daki evinde sağlığı imkân verdikçe Türkiye'nin farklı şehirlerine

⁷Muhtıra: Herhangi bir şeyi hatırlatmak, uyarmak amacıyla yazılan yazı (Türkçe Sözlük, 2011, s.1707).

konferanslara ve sempozyumlara giderek konuşma ve yazma eylemini devam ettirmektedir. Aynı zamanda Türkiye'nin farklı şehirlerinden gelen misafirlerini evinde ağırlamaktadır.

2.Eserleri

Hece dergisinin 2011 yılında hazırlamış olduğu 'Yedi Güzel Adamdan Biri Rasim Özdenören' adlı özel biyografi sayısı incelendiğinde Özdenören hakkında yazılar, kitaplar, kitap bölümleri, röportajlar, özel sayılar, sempozyumlar, paneller, programlar, özel dergi sayıları ve onunla ilgili haberler tespit edilmektedir (Eryarsoy, 2011, 521-608). Onun çalışmaları ve kendisi üzerine külliyat oluşması sebebiyle ülkemizde Özdenören'in tanınırlığı ve okuyucu kitlesinin belirgin niteliklere ulaştığı söylenebilir. Özellikle okuyucu kitlesi üzerinde düşünsel açılımlara katkı sunmuştur.

Rasim Özdenören'in kelâmı ve kaleminin suskun olmadığını belirtmeliyiz. Yazar, deneme, öykü ve roman türlerinde eserler vermiştir. Bunun yanı sıra toplumun düşünce dünyasına ışık tutmak adına edebiyat dergisi çıkarma hususunda aktif rol almıştır. Arkadaşları ile birlikte fikirlerini sunacakları edebiyat dergilerine uzak kalmamanın yanı sıra gazetelerde köşe yazarlığı da yapmıştır. Özdenören'in eserlerinin ilk yayımlandığı tarihi ve son olarak yayımlayan yayıncının ismi ve baskı sayılarına dair verilere yer vereceğiz.

A. Denemeleri:

1977: İki Dünya. İz yayıncılık (İstanbul, 2015, 5. baskı).

1985: Yaşadığımız Günler. İz yayıncılık (İstanbul, 2017, 10. baskı).

1985: Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler. İz yayıncılık (İstanbul, 2017, 30.baskı).

1986: Ruhun Malzemeleri. İz yayıncılık (İstanbul, 2018, 8. baskı).

1986: Yeniden İnanmak. İz yayıncılık (İstanbul, 2018, 10. baskı).

1987: Kafa Karıştıran Kelimeler. İz yayıncılık (İstanbul, 2017, 17.baskı).

1987: Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı. İz yayıncılık (İstanbul, 2018, 10.baskı).

1987: Çapraz İlişkiler. İz yayıncılık (İstanbul, 2015, 6. baskı).

- 1988: Red Yazıları. İz yayıncılık (İstanbul, 2018, 6. baskı).
- 1988: Müslümanca Yaşamak. İz yayıncılık (İstanbul, 2017, 17.baskı).
- 1996: Yeni Dünya Düzeninin Sefaleti. İz yayıncılık (İstanbul, 2018, 8. baskı).
- 1997: Ben ve Hayat ve Ölüm. İz yayıncılık (İstanbul, 2018, 8. baskı).
- 1997: Acemi Yolcu. İz yayıncılık (İstanbul, 2017, 8. baskı).
- 1997: İpin Ucu. İz yayıncılık (İstanbul, 2016, 6. baskı).
- 1998: Kent İlişkileri. İz yayıncılık (İstanbul, 2018, 5. baskı).
- 1999: Yüzler. İz yayıncılık (İstanbul, 2018, 9. baskı)
- 1999: Köpekçe Düşünceler. İz yayıncılık (İstanbul, 2015, 5. baskı).
- 2000: Eşikte Duran İnsan. İz yayıncılık (İstanbul, 2018, 8. baskı).
- 2002: Aşkın Diyalektiği. İz yayıncılık (İstanbul, 2018, 11. baskı).
- 2002: Yazı, İmge ve Gerçeklik. İz yayıncılık (İstanbul, 2018, 5. baskı).
- 2004: Düşünsel Duruş. İz yayıncılık (İstanbul, 2017, 8. baskı).
- 2009: Siyasal İstiareler. İz yayıncılık (İstanbul, 2015, 3. baskı).
- 2014: Edebiyat ve Hayat. İz yayıncılık (İstanbul, 2018, 3. baskı).
- 2018: Hadislerin Işığında Hz. Muhammed (İstanbul, 2018, 1. baskı).

B. Öyküleri

- 1967: Hastalar ve Işıklar. İz yayıncılık (İstanbul, 2018, 10. baskı).
- 1973: Çözülme. İz yayıncılık (İstanbul, 2017, 11. baskı).
- 1974: Çok Sesli Bir Ölüm. İz yayıncılık (İstanbul, 208, 11. baskı).
- 1977: Çarpılmışlar. İz yayıncılık (İstanbul, 2015, 5. baskı).
- 1983: Denize Açılan Kapı. İz yayıncılık (İstanbul, 2018, 11. baskı).
- 1999: Kuyu. İz yayıncılık (İstanbul, 2019, 11. baskı).
- 2000: Hışırta. İz yayıncılık (İstanbul, 2013, 3. baskı).
- 2000: Ansızın Yola Çıkmak. İz yayıncılık (İstanbul, 2018, 9. baskı).
- 2002: Toz. İz yayıncılık (İstanbul, 2018, 7. baskı).

2010: İmkânsız Öyküler. İz yayıncılık (İstanbul, 2017, 6. baskı).

2015: Uyumsuzlar. İz yayıncılık (İstanbul, 2018, 2. baskı).

C. Roman

1979: Gül Yetiştiren Adam. İz yayıncılık (İstanbul, 2018, 32. baskı).

İlk olarak Özdenören'in farklı türlerde eser verdiği görülmektedir. Bu eserlerin baskı sayıları incelendiğinde Özdenören'in eserlerine yönelik toplumsal ilginin olduğu söylenebilir. Okuyucu kitlesinin varlığı onun düşüncelerinin toplumsal düzlemde takip edildiğini göstermektedir. Bu bağlamda onun Türk düşünce hayatında önemli bir yeri olduğu söylenebilir.

3.Özdenören'in Fikri Gelişimi

Devlet-i Âli'nin son dönem aydınları devletin Batı düşüncesi karşısında askeri, siyasi, ekonomik ve sanayi alanlarında yaşadığı çöküşü durdurma ve yükselişini sağlamak üzere çözüm arayışlarına girmişlerdir. Yeni yaklaşımlar arasında geleneğin konumu, yükseliş için uygulanacak yolun farklı tezahür etmesi fikri birlik ve bütünlüğün sağlanamadığını göstermektedir. Devlet-i Âli'nin İslami anlayış ile yönetilen-yönetilmeye çalışılan bir devlet yapısı olması sebebiyle gelenek tartışmaları üç farklı şekilde tezahür etmiştir. Birincisi, geleneğe tam anlamıyla sarılan bir anlayıştır. İkincisi, geleneği toptan reddeden bir anlayıştır. Üçüncüsü, ilk iki anlayışın orta yolu denebilecek noktada yer alan eklektik yaklaşımdır. (Büyükkara, 2016, s. 21-22). Özdenören için gelenek körü körüne bağlanılan değil Anadolu halkının tarihi ile olan bağlantısını ifade etmektedir. Topluluklar geçmiş yaşantıları ve birikimi ile gelecek yolunda yeni yaklaşımlara doğru adım atmaktadırlar. Bu noktada geleneği 'ipe' benzeten Özdenören, gelenek ile iletişim kesildiği zaman ipin kopuşu gibi bir kopmanın meydana geleceği ve bunun neticesinde toplumsal hafıza, bilinç kaybına uğrayabilir. Özdenören, Türkiye toplumu için bazı kırılma noktalarını vurgulayarak tarihimizden kopuşun merhalelerini ve kendisinin bulunduğu noktayı ifade etmektedir(<https://www.youtube.com/watch?v=tf8VoUlkxS8>).

Devlet-i Âli'nin son dönemlerinde iki tip aydın, şair ve yazar sınıfı oluşmuştur. Birincisi, Batı düşüncesini benimseyen ve ülkemizde Batı fikrinin yerleşmesine zemin hazırlayan sınıftır. İkincisi, yerlilik anlayışı ile kendi medeniyetinden

beslenmek ve medeniyetin yeniden yapılanmasını sağlamaya çalışan sınıftır. Rasim Özdenören, Sezai Karakoç, Nuri Pakdil, Necip Fazıl Kısakürek ile ikinci grubun devamı sayılabilecek şair ve yazarlardır (Ay, 2015, s. 25).

Özdenören isminin bugüne değin gelmesinde eserlerinin merkezine birey ve toplumu koyması yanında dünya görüşlerine karşın şu ifadesi onun özgün kimliğini ortaya çıkarmıştır. *‘İslam’ı hayatımız için her şey yapmamışsak, onunla hiçbir şey yapmadığımızı ve onunla hiçbir şey yapmak niyetinde olmadığımızı açıklamış oluruz’*. Aynı zamanda Anadolu coğrafyasının kültür birikimine ve dini inancına yönelik yabancı fikir ve anlayışları yerleştirmek yerine bilakis İslam’ın kendine özgü yapısını öne çıkartmaktadır (Özdenören, 2018f, s. 110).

Özdenören, lise yıllarında Yaşar Nabi’nin ‘Nereye Gidiyoruz’ adlı eserinde Hz. Muhammed’e yönelik olumsuz değerlendirmeyi fark etmesi üzerine düşünce dünyası şaşkınlığa uğramıştır (Eryarsoy, 2019, s. 53). Çünkü Özdenören’in yaşamında belirleyici unsur, İslâm inancıdır (Gemci, 2015, s. 120). Muhafazakâr bir aile ve kentte yaşamı şekillenen Özdenören’in İslami düşünüş ve davranıştan ödün vermediği görülmektedir. Üniversite yıllarında N. Pakdil, S. Karakoç ve N. F. Kısakürek gibi İslam düşüncesinin sesi olmuş ve bu hususta söylem ve eylemleri ile Anadolu halkının İslami düşünceden koparılmalarına karşı tavır alan düşünürleri yakinen tanımış ve onlarla dostluk bağı kurmuştur (Eryarsoy, 2019, s. 66).

Anadolu’da yeni düşüncelerin yayılması edebi eser veren düşünürler sayesinde olmuştur. Bu bağlamda Büyük Doğu, Diriliş, Edebiyat ve Maveria dergileri etrafında toplanan edebiyatçılar, Batı medeniyetinin yerine İslâm medeniyetini kıstas olarak Anadolu insanına ulaşılmaya çalışmışlardır. Bu dergilerin öne çıkan isimleri; N. Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç, N. Pakdil ve Rasim Özdenören’dir (Aydoğan, 2015, s. 140). Edebiyat dünyasında etkili olan Batıcı ideolojinin gayesi bu alanı sıradanlaştırmaktır (Haksal, 2017, s. 12). Refik Durbaş, Eser Günson ve Süreyya Kanıpak gibi önceden dergi çıkarmış isimler 1965’te Özdenören ve Cahit Zarifoğlu’yla edebiyat dergisi çıkarma hususunda görüşmüşlerdir. Ancak İslâmi dünya görüşü ile düşünen ve davranan Özdenören ve C. Zarifoğlu bu isimlerin sosyalist çizgide olmalarından, olumlu baktıkları dergi çıkarma faaliyetini kabul etmemişlerdir (Eliuz, 2017, s. 59).

Özdenören ve arkadaşlarının dergicilik faaliyetlerinde karşılaştıkları sorunlar ekip ruhunun olmaması, bir kişiye bağlı kalınması ve maddi imkânsızlıklardır. Bu sebepler neticesinde sıklıkla dergilere ara verilmiştir. 1967’de yayım hayatına ara verilen Diriliş dergisinin bıraktığı edebi boşluğu tamamlamak ve Anadolu halkına hitap etmek isteyen N. Pakdil, Özdenören, Erdem Beyazıt ve M. Akif İnan dergi çıkarma hususunda görüşmüşlerdir. Diriliş dergisinin tekrar yayımlanmayacağını bildiren Sezai Karakoç’la görüşüldükten sonra dergi çıkarma yolunda fikir birlikteliği sağlanmıştır. Bunun üzerine Edebiyat adlı dergiyi topluma sunmak için gerekli çalışmaları gerçekleştirmişlerdir (Eryarsoy, 2019, s. 88).

Edebiyat dergisi 1984 yılına kadar yayım hayatına devam etmiş olsa da ekip ruhunun zedelenmesi sebebiyle 1975 sonrasında varlığını aynı etkiyle devam ettirememiştir. Çünkü 1975’te Özdenören ve dostlarının Edebiyat dergisi ile ilişkileri bitmiştir. Maraş lisesinden bu yana dostlukları devam eden Özdenören ve dostlarının en iyi bildikleri ve en güzel yaptıkları şey yazı yazmaktır. Özdenören ve arkadaşları Anadolu halkının karşısına çıkmak için çeşitli arayışlara yönelmişlerdir. Sonuç olarak lise hayatından başlayan dergicilik serüveninde yeni bir dergi çıkarma hususunda görüş birliğine varmışlardır (Eryarsoy, 2019, s. 127).

Rasim Özdenören, Cahit Zarifoğlu, Erdem Beyazıt, M. Akif İnan, Alâeddin Özdenören, Nazif Gürdoğan ve Hasan Seyithanoğlu gibi isimlerden oluşan ekibin çalışmaları ile Maveria dergisi 1976 Aralık ayında yayım hayatına başlamıştır. Güzel adamların düşünce yapısını ve gayelerini idrak edebilmek adına Maveria dergisinin ilk sayısında isimsiz olarak yer alan metnin giriş bölümü şu şekildedir.

Sayın

Arkadaş,

MAVERA adında yeni bir aylık edebiyat dergisi çıkarmanın hazırlığı içindeyiz.

Önce adımızı açıklayalım: MAVERA. Yani öte, yani bir şeyin ötesinde bulunan, insan aklının ötesinde veya üstünde bulunan, Frenkçe deyişiyle (transcendent). Bu kelimenin türevi olan MAVERAİ (transcendental) ise, öteye mensup, öteki âlemle ilgili, deneyüstü, tabiattan üstün, fizik ötesi gibi anlamlara gelir. Bu kelime, ayrıca, bilginin deneysel (empirik) olmayıp sezgisel (intuitif) olduğunu ifade eden bir görüşü de kapsamına alır. Dolayısıyla, felsefi anlamda, bütün insan bilgilerinin kaynağının Allah olduğu görüşünü işaret eder...

...

MAVERA, bir yaşam biçimi halinde öz uygarlığımızı yeniden yürürlüğe koyma davasını güdenlerin, edebiyat alanındaki bir buluşma yeridir (Eryarsoy, 2019, s. 132-134).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Maveria dergisi metafizik âlemi yok saymayan hatta çıkış noktasını buraya dayandırarak okuyucu kitlesi karşısına çıkmıştır. Anadolu halkının özüne dönüş çabası içerisinde yabancı kaynakları referans almadan ekip ruhuyla bilginin kaynağı noktasına insanı değil ilahi olanı koyarak uzun soluklu, özgün, yaratıcı ve güncel olaylara duyarsız kalmayacak tarzda yayım hayatına başlamıştır. Özdenören'in lise yıllarında başlayan yazı ve dergicilik sevdası günümüze kadar gelmiştir. O, Anadolu halkının sosyal, siyasal, ekonomik, dini, kültürel ve eğitim sorunlarına karşı ilgisiz kalmamış, eserlerinde toplumun ihtiyaçlarını ve ruhsal durumunu gözler önüne sermiştir.

Rasim Özdenören, M. Akif İnan, C. Zarifoğlu, Erdem Beyazıt ve Alâeddin Özdenören Maveria dergisi ekseninde İslâmi edebiyatın oluşmasında tarihte önemli yer tutmaktadır. Rasim Özdenören, hem düşünsel hem de sanatsal anlamda bu oluşumun öne çıkan ismidir (Tosun, 2013, s. 627-628).

Özdenören, yaşamı boyunca yazma eyleminden geri kalmamış bir yazar ve düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır. Özdenören, öykü, roman ve deneme yazarlığı dışında Edebiyat, Maveria ve Hece dergilerinde de aktif rol aldığı görülmüştür. Okurlarına farklı alanlarda ulaşma çabası toplumun ihtiyaçları ve sorunlarına duyarsız kalmadığının göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Özdenören'in edebiyat anlayışını görüşmecilerden Ünzile E. şu şekilde ifade etmiştir. Rasim Özdenören, kurulu düzeni değiştirmek gibi bir misyonu olan sanatçıyı aynı zamanda peygambere benzetir; yeni düşünceler üreten ve eski kalıpları yıkan, düşünürlerin, ressamların, müzisyenlerin, şairlerin ve öykücülerin peygamberler gibi anlayışsızlık ve bağınazlık ile dışa vurulan katı tutum duvarı ile karşı karşıya kaldıklarını ileri sürer. Kısa vadede bastırılıp, zulme uğratılmaları durumunda bile uzun vadede daima kazanacak olan sanatçının elinden çıkan bir doğaya dönüşen sanat eseri, gözle görülmeyen ve daha kaliteli bir hayat vadeden toplumsal bir işleve sahiptir. Bu nedenle yazar için kötü edebiyat, çağının gerçeklerini ele almayan ve bunlardan kaçınan; iyi edebiyat ise, bunları anlatandır.

Görüşmeciye göre toplumların değişim ve gelişim süreçlerini yaşamasında sanatçılar başat rol oynamaktadırlar. Bu bağlamda sanatçılar var olan düzende eleştiriye

muhatap olan öncü kişiler arasında yer almaktadırlar. Sanatçıların toplum içindeki konumu ‘peygamberlere’ benzetilmiştir. Peygamberlerde sabit düşünceyi değiştirmek ve yenilemek üzere toplumun sorunlarına yönelmişlerdir. Edebi eserlerin toplum nezdinde anlaşılması ve toplumsal değişikliklerin meydana gelmesi kısa sürede değil uzun vadede gerçekleşmektedir. Bu bağlamda sanatçıların yıllar sonra anlaşıldıkları ve eserlerinin toplumsal işleve sahip oldukları söylenebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖZDENÖREN'DE KAVRAM SORUNSALI

1.Özdenören'in Harf İnkılâbına Yönelik Düşünsel Duruşu

Tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar insanlar iletişim kurmak üzere hareket, ses ve görselleri kullanmışlardır. İnsanlar iletişimlerini kalıcı hale getirmek üzere sesleri şekle dönüştürmüşlerdir. Tarihi süreçte harflerin bir topluluğa ait olmasıyla birlikte alfabeler oluşmuştur. Alfabe, zamanla oluşan uygarlığın gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktadır. Milletler, dini inanç ve medeniyetlerin etkisiyle alfabede değişikliğe gidebilirler. Alfabenin değişimi, toplulukların tarihsel olarak yeniden başlangıcı olarak kabul edilebilir. Türkler de Hristiyanlık, Budizm, İslamiyet ve Şamanizm gibi dinlerin ve Batı-Arap medeniyetlerinin etkisi sonucu on yedi farklı alfabe kullanmak durumunda kalan bir millettir. Türklerin sıkça ve benzer olmayan alfabe kullanması kültürel hazinenin aktarılmasına etki etmiştir (Ertem, 1991, s. 18-19;25).

Türkler tarihsel süreçte farklı coğrafyalarda yaşam sürmelerinin de etkisiyle birbirinden farklı on yedi alfabe kullanmışlardır. Bu alfabelerin kullanılmasında hâkim medeniyet ve bölgedeki toplumun dini inancının da etkili olduğu görülmüştür: Türklerin kullanmış olduğu on yedi alfabe şu şekildedir.

Orhun- Yenisey alfabesi, Tibet alfabesi, Çin alfabesi, İbrani alfabesi, Suğdi alfabesi, Brahmi alfabesi Nasturi- Süryani alfabesi, Mani alfabesi, Uygur alfabesi, Peçenek alfabesi, Arap alfabesi, PassePa alfabesi, Yunan alfabesi, Ermeni alfabesi, Latin- Slav alfabesi, Slav(Kiril) alfabesi ve Latin alfabesidir (Ertem, 1991, s. 55).

Türkler tarafından kurulan Anadolu Selçuklu, Büyük Selçuklu, Kıpçak ve Devlet-i Âli gibi devletler yıkılana kadar İslam inancının etkisiyle Arap alfabesini etkin şekilde kullanmanın yanı sıra bulundukları coğrafyalardaki milletlere Arap alfabesinin de yayılmasını sağlamışlardır (Ülkütaşır, 2009, s. 16). Anadolu Selçuklu Devleti yöneticilerinin Keykubat ve Keykavus gibi Fars kökenli unvanları kullanması Farsçanın devlet kademesinde etkinliğini göstermektedir. Devlet- Âli, kuruluncaya dek Anadolu'da Selçuklu Devletinin etkisiyle Farsça devletin resmi yazışmalarında kullanılmıştır. Devlet-i Âli'nin ilk yıllarında Türkçe resmi dil olarak kullanılmaya başlansa da okur-yazar grubunun Farsça ve Arapçayı yoğun bir şekilde kullanması 20. yüzyıla kadar sürmüştür (Sinanoğlu, 2015, s. 12).

Devlet-i Âli'nin ilk dönemlerinde Türkçenin kullanımına yönelik ağırlık verilmiş olsa da Arapça ve Farsçanın Türk diline etkileri devam etmiştir. Devletin son dönemlerine doğru Batılılaşma serüveninin etkisiyle dilde yenilik ve dildeki yabancı etkinin azaltılmasına yönelik çalışmalar artmıştır (Lewis, 2018, s. 576). Harf devrimine giden süreçte Latin harflerine Tanzimat sonrası basın-yayın iletişiminin artmasıyla 1876 senesinde posta pullarında rastlanmıştır. Bu dönemde gazeteler, ekonomik ilişkiler ve Batı'ya öğrencilerin gönderilmesi sonucu Latin harfleri tartışılmaya başlanmıştır (Ertem, 1991, s. 92-93).

Avram Galanti⁸, “*Arabi Harfleri Terakkimize Mâni Değildir*” adlı eserinde Latin harflerinin analizini yapmaktadır. Ona göre Latin alfabesinin öğrenimi kolay ve yazım konusunda zor değildir. Ona göre Latin alfabesine geçilmesinin bazı olumsuz yönleri de vardır. Mekteplerden aydın insan çıkmasına engel olabilir. Eskiden yazılmış eserlerin unutulmasına sebep olabilir. Geçmişle kurulan bağların kopmasına sebep olabilir. Latin harflerini öğrenerek yetişen insanların esersiz kalmasına sebep olabilir. Farisi ve Arap milletlerle ekonomik ilişkiler bozulabilir. Arabî harflerle yazan milletler ile Türkiye arasında uzaklaşma gerçekleşebilir. A.Galanti, alfabe değişikliği ve düzenlenmesi gibi yapılacak çalışmalar için bazı önerilerde de bulunmaktadır. Arabî harflerde düzeltmeler yapılmalıdır. Arap alfabesi görsel olarak hazırlanmalıdır. Arap harflerine ilişkin öğretmen eğitimi gerçekleştirilmelidir. Çocuklara yönelik kitaplar sadeleşmiş Türkçe ile yazılmalıdır. Öğretmen okullarının sayısı artırılmalıdır. Genel olarak dilde sadeleştirme yapılmalıdır (Galanti, 1996, s. 17-19). A. Galanti, alfabenin düzenlenmesi ve değiştirilmesi hususunda eleştiri ve çözüm önerileri sunduğu görülmektedir. Burada kültürel bağın etkisi üzerinden bir değerlendirme yapmış olduğu söylenebilir.

Dil üzerine tartışmalar, Anadolu'da Türkçenin sadeleşmesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Sadeleşmenin sonucunda Türkçenin Arapça ve Farsçaya göre bazı

⁸ Avram Galanti (1873-1961), Devlet-i Âliyye döneminde devlet memurluğu ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde Niğde milletvekilliği görevlerinde bulunur. A. Galanti, İbrânîce, Türkçe, Arapça, Fransızca ve Farsça öğrenmiş ve tercüme faaliyetlerinde bulunmuştur. Eserlerinde Türk dilinin çeşitli meseleleriyle Türk tarihi, Türkçülük, yakın devir Türkiye olayları ele alınmış, özellikle Latin harflerinin kabulü teklifine karşı çıkarak bunun kültür mirası, ilim, politika ve ticaret açısından mahzurları anlatılmış, Arap alfabesinin terki yerine Türkçe'nin bünyesine uygun işaretler konularak ıslah edilmesi gereği üzerinde durulmuş, Japonya gibi daha karışık alfabelere sahip olan milletlerin bile böyle bir teşebbüste bulunmadığı yönünde düşüncelerini ifade eder. Ayrıntılı bkz.: (Bali, 1996, s. 296-297).

faydaları dile getirilmektedir. Türkçe kolay bir lisandır. Türkçede imlâ ve noktalama hususunda yenilenme yapıldığı takdirde Arapça ve Farsçanın ağır kurallarından uzaklaşılacaktır. Arapça ve Farsçanın dilimize çeşitlilik kattığını düşünenlerin aksine ağır dil kurallarının çeşitlilik değil bilakis dilimize güçlük kattığı göz önünde tutularak dilin sadeleştirilmesi savunulmaktadır(Özyurt, 2016, s. 275-276). A.Galanti'ye göre Latin harflerine geçmek isteyenlerin tek haklı oldukları konu Arap alfabesinin eğitim- öğretimi zorlaştırmasıdır(Galanti, 1996, s. 14).

Oktay Sinanoğlu'na göre Farsça ve Arapça kökenli sözcüklerin halk diline geçmiş olması ve Türkçeye uyarlanması normaldir. Dil tartışması çerçevesinde 'Osmanlıca'dır, diye '*hikmet*' ve '*rahmet*' gibi sözcüklerin atılmasını uygun görmemektedir. Asya kültürlerinde insanın iç âlemine ışık tutan sözcüklere sahip olunması kültürel zenginliğin göstergesidir (Sinanoğlu, 2015, s. 23). Arapça bir kelime olan 'akıl' kelimesinin Türkçe karşılığı 'us' kelimesi olmasına rağmen toplumumuzda akıl kelimesi şu deyim ve atasözleri ile karşımıza çıkmaktadır. '*Akıl almak*', '*akıl almamak*', '*akıl dağıtmak*', '*akıl defteri*', '*akıl dışı*', '*akıl erdirememek*', '*akıl hocası*', '*akıl işletmek*', '*akıl karı*', '*akıl sır ermez*'. Mehmet Kaplan, dilimizde '*akıl*' kelimesi gibi yer etmiş kelimelerin atılması neticesinde dilimizin daralacağını vurgulamaktadır (Kaplan, 2019, s. 40).

Dil, kültürün var olmasını ve geleceğe aktarımını sağlayan başat unsurdur. Milletler varlıklarını devam ettirebilmek için yazılı ve sözlü kaynaklar ortaya koymaktadırlar. Bu kaynaklar milletleri zihinsel ve ruhsal anlamda bütün bir yapı haline getirmektedirler. Yazılı kaynaklar milletlerin zaman ve mekândan bağımsız hale gelmesini sağlamaktadırlar. Mesela yaklaşık 1200 yıl önce var olan Göktürk Devleti'nin sosyal, siyasal ve kültürel yaşamını bugüne taşıyan Göktürk Anıtlarıdır.⁹ Günümüz devletleri arasında yer almayan lakin geçmiş dönemlerden bugüne eserleriyle adını ulaştıran devletlerin bu dönemde hâla tanınıyor olmasının başlıca sebebi yeryüzüne bırakmış oldukları kültürel varlıklar olduğunu söylenebilir. Bu bağlamda kültürel varlık oluşturmamayan toplulukların devlet kuramadıkları da söylenebilir (Kaplan, 2019, s. 24-25).

⁹ Göktürk Anıtları, Türk tarihinin ilk yazılı belgesi olma özelliğini taşır. Metinlerde Bilge Kağan ve Köl Tigin'in el ele vererek devleti düzene koymaları, yaptıkları savaşlar, halkı kalkındırmaları, düşmanı itaat altına almaları; geçmişte yaşanan talihsizlikler ve yapılan hatalar anlatılır (Açık, 2019, s. 3).

Yeni harflerin kabulüne giden süreçte 26 Haziran 1928 tarihinde ‘*Latin Harflerinin kabulü imkânını ve tarzını incelemek*’ maksadıyla İstanbul’da heyet toplanmıştır. Heyetin altı haftalık çalışması sonucunda yeni alfabe ortaya çıkmıştır. 9 Ağustos 1928’de Mustafa Kemal yeni alfabe hususunda hazırlıkların yapıldığının ve sonuçlandığının işaretlerini şu konuşması ile duyurmuştur:

Arkadaşlar bizim ahenkli, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak ve bu lüzumu anlamak mecburiyetindeyiz. Yeni Türk harflerini çabuk öğrenmek gerek. Her vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik ve milliyetperverlik vazifesi biliniz (Lewis, 2018, s. 372-373).

M. Kemal’in konuşmasından anlaşılır ki, yeni harflerin öğretilmesi hususunda halkın tamamına ulaşılmak istenmektedir. Ayrıca bu öğretim milli vazife olarak atfedilerek seferberlik gerçekleştirilmek istenmiştir. Yeni Türk harfleri ile birlikte ahenkli ve zengin dilimizin yeniden ortaya çıkacağını ifade etmiştir.

Özdenören, dil devrimini Türkiye ve Batı arasında siyasal bağın tamamlanması için gerçekleştirilen devrimlerden bir tanesi olarak değerlendirmiştir. Dil devriminin amacı, Batı’dan aktarılacak yeni kavramların anlaşılması ve yorumlanmasında yanlışlık meydana getirmemektir (Özdenören, 2018d, s. 299). Doğu medeniyeti ile bağların zayıflaması ve yerine Batı medeniyetinin benimsenmesi adına Doğu medeniyetine ait simgesel önemi olan Arap alfabesinin kaldırılmasını etkilediği de ifade edilmiştir. (Güler, 2019, s. 57). Alfabe üzerine Tanzimat döneminden beri yapılan tartışmalar 01 Kasım 1928 tarihinde TBMM’de kabul edilen yeni Türk harfleri kanunu ile yeni boyut kazanmıştır (Tunçay, 1981, s. 231). Bu alfabenin hazırlanma sürecinde birden fazla ülkenin alfabesi incelenmiş olduğu görülmektedir. Bu inceleme sonucunda yeni Türk harfleri şu şekilde oluşmuştur.

İtalyan, Fransız, İngiliz, Alman, İspanyol, Portekiz, Rumen, İsveç, Fin, Macar, Polonya, Çek, Hırvat ve Arnavut alfabeleri incelenerek hazırlanan alfabe ise şöyleydi: a,b,c,d,e,f,g,h,i,l,j,k,l,m,n,o,p,q,r,s,ş,t,u,v,w,x,y,z. (Ertem, 1991, s. 218-219).

Yeni Türk harflerinin kabul edilmesinin ardından ülke çapında okuma-yazma öğrenim ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine M. Kemal başta olmak üzere aydınlar yeni harflerin öğrenimini teşvik etmişlerdir. Yeni harflerin kabul edilmesinin sebepleri olarak; Arap ve Türk dil yapısının örtüşmüyor olması, Arap harflerinin öğretiminin zor olması ve eser basımı noktasında zorlukların bulunması

gösterilmiştir. Bu sebepler kültürel ve eğitim düzeyinin artırılması bakımından kabul edilebilir olsa da değişimin neticesinde Doğuyla ilişkilerde zayıflama gerçekleşmiştir (Lewis, 2018, s. 374).

Türkiye’de eğitim diline resmi dil ve ana dil dışında yabancı kelimelerin dâhil olmasıyla birlikte İngilizlerin ‘*güvercin İngilizcesi*’ olarak ifade ettiği 250 kelimedenden oluşan ‘*Anglomanlıca*’ dili ortaya çıkmıştır (Sinanoğlu, 2015, s. 18). Sinanoğlu, ‘*Anglomanlıca*’ olarak ifade edilen kelimelerin de Fransızca ve İngilizceye de tam olarak benzememesini eleştirmiştir. Sinanoğlu’na göre ‘*Anglomanlıca*’ kelimeler şunlardır.

Vekiller heyeti>bakanlar kurulu>kabine

mebus>milletvekili>parlamenter

matbuat>basın-yayın>media

ihtimai>toplumsal>sosyal

meclis>parlamento

mesele>sorun>problem

usul>yöntem>metot

asgari>en çok>maksimum

seçenek>alternatif

müstemleke>sömürge>koloni

kurultay>kongre

karmaşa>kaos

eşgüdüm>koordinasyon (Sinanoğlu, 2015, s. 25).

Özdenören, Türkiye’de yaklaşık yüz yıldır devam eden dil tartışmalarının başka ülkelerde yaşanmadığını ifade etmiştir. Günümüzde dil konusuna yönelik kümeleşmelerin varlığı siyasi ve milliyetçi duygulardan kaynaklanmaktadır. Özdenören, kendisini bu iki etkenin dışında konumlandırmıştır. Bir yazar olarak kendi diline sahip çıkar lakin onun için esas olan kullanılan kelimelerin anlaşılabilirlik düzeyi ve hitap edilen kitlenin kendisini anlama ve yorumlama düzeyidir. Özdenören’e göre, hangi dilin kullanıldığı değil, kullanılan dille neyin söylendiği önemlidir. Tanzimat döneminden günümüze kadar devam eden dil tartışmalarına yönelik eleştirisini Hz. Muhammed ile aynı dili konuşan fakat Hz. Muhammed’in

getirdiği İslâm davetini reddeden Ebu Cehil üzerinden yöneltmektedir. *‘Ebu Cehil de, Allah Resulünün(s.a.v.) kullandığı dili konuşuyordu’* (Özdenören, 2018d, s. 298-300).

Özdenören, harf değişikliğine yönelik eleştirisini diğer düşünürler gibi yaptıktan sonra bu konu üzerinde kutuplaştırıcı dil kullanmadığı görülmüştür. Günümüzde yaşanan problemlere ilişkin çözüm arayışını Hz. Muhammed döneminde görmesi onun tarihsel olarak örnek aldığı şahsiyete ve döneme işaret etmektedir. Özdenören’in amacı hitap ettiği topluluklar tarafından bilinçli bir şekilde anlaşılmaktır. Bu noktada Özdenören için dil araçtır denilebilir.

Özdenören, Ruhun Malzemeleri adlı eserinde 1953 yılında Ulusal Kültür dergisi 2. sayısına konu olan Ücük devrimini eleştirmektedir. Bu eleştirisine ‘Ücük Devrimi Üzerine’ yazı kaleme alarak başlamıştır. Özdenören’in ilk eleştirisi ‘ücük’ kelimesinedir. Tahir Nejat Gencan’a göre (Akt. Özdenören, 2018d) Divanü Lûgat-it Türk’te yer alan ücük kelimesi harf demektir. Özdenören yazı boyunca ‘ücük’ kelimesini kullanmış ve üslubunun alaycı olduğu anlaşılmaktadır. Özdenören bu yazısında Rus ve Türk devrimleri arasında Ücük devrimi üzerinden karşılaştırma yapar. Rusya, yayılmacı devletlerin baskısını azaltma adına dünyanın en büyük proleter devrimlerinden birini gerçekleştirirken Türkiye’ye benzer bir Ücük devrimini gerçekleştirmemesini sorgulamaktadır(Özdenören, 2018d, s. 302;304).

2.Özdenören’de ‘Kafa Karıştıran Kelimeler’

Özdenören’in eserlerinde ‘kafa karışıklığı’ ve ‘kafa karıştıran kelimeler’ sıklıkla karşılaşılır ve Özdenören’in düşünsel yönelimleri bu terimler etrafında yoğunlaşmaktadır. Ona göre insanın anlamadığı şeyler karşısında kafası karışmaktadır. Bu durum zihni donanımın eksikliği ya da olayların karmaşık bir halde olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durumdaki insanın kafa karışıklığını fark etmesi çözüm için ilk adım olarak karşımıza çıkmaktadır. Kafa karışıklığının tespit edilememesi bu karmaşaya mahkûm yaşamayı zorunlu kılmaktadır. Özdenören, ülkemizde kafa karışıklığına sebep olan başlıca etmenin kelimelerin özgül anlamlarının bilinmemesinden kaynaklandığını ileri sürmektedir (Özdenören, 2017a, s. 141).

Özdenören, ‘Açık Mektuplar’ adlı eserinde kavram ve düşünce arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Günlük hayatta insanlar düşüncelerini kavramlarla ifade etmektedirler. Bu bağlamda kavramların kökeni ve oluşumu önem arz etmektedir.

Şüphe yok ki, kavramlarla düşünüyoruz. Kavram tanımlanmış, çerçeveleri belirlenmiş düşüncenin ifadesidir. Her yeni düşünce, kendisini açıklayabilmek için kendi kavramını da beraberinde getirir; bu kavramı açıklamaya, onu belirli kalıpların içine yerleştirmeye, daha önce kullanılmış benzer kavramlar varsa yeni düşüncenin farklılıklarını belirtmeye gayret eder. Böylece gündelik dilde kullanılan bir kelime o yeni düşüncenin kavramı olarak kullanılmaya başlar (Açık Mektuplar, 2014, s. 15).

Kaplan’a göre ‘Dil, onu konuşanların duygu, düşünce ve hayal dünyalarını tayin eder.’ Ortak dili kullanan toplulukların yaşam serüvenine benzer bakış açılarıyla baktıkları söylenebilir. Türkler, İslam inancını kabul ettikten sonra Türk dilinde; Arapça ve Farsça kelimelerin yanı sıra Rumcadan da kelimeler yer almıştır. Batı uygarlığına yönelişin başladığı 19. yüzyıldan itibaren Batı dillerinin Türkçeye nüfuz etmesi hız kazanmıştır. Türk diline yabancı kavramların girmesinin yanında Devlet-i ‘Âliyye sınırları içerisinde kalan milletlere de Osmanlıca kavramlar aktarılmıştır (Kaplan, 2019, s. 120-121).

Özdenören, ‘Kafa Karıştıran Kelimeler” (2017b) adlı eserinde kavramlara yönelik teorik bir yaklaşım yerine kavramları tartışırken farklı kültür ortamlarında farklı manalarla anlaşılır olmasıyla değerlendirmiştir. Kavramları ‘siyasal/ toplumsal/ tarihsel kültür’ denkleminde değerlendirmeye tabi tutmuştur. Özdenören, Batı’dan alınan kavramların yanlış anlamlandırılması sonucunda yüz elli yılı aşkın süredir Türkiye’de ‘kavram kargaşasının’ olduğunu ifade etmiştir. Kavramlara ilişkin temel sorun olarak tarihsel geçmişinde İslam inancına sahip olmuş toplulukların Batı medeniyeti kavramlarının İslam inancıyla benzer/yakın olduğu kanısına kapılmışlardır. Özdenören, kavramlara İslam inancı çerçevesinden bakılması gerektiğini vurgular. İslami anlayışla bağdaşmayan kavramların İslam inancına nispet eder konuma gelmesine karşı kavramların asıl manalarının ortaya çıkarılmasını tavsiye etmiştir. Özdenören, kavram tahrifatının temelinde kendi kültürel değerlerimizden uzaklaşmayı göstermektedir. Özdenören, kelimelerin farklı coğrafyalarda geçerli olabilmesi için ortak anlayış ve kültür varlığını adeta şart koşmaktadır. Aksi takdirde kelimelerin anlaşılmasındaki problemlere dikkat şu şekilde dikkat çekmektedir.

*Kelimenin kökeninden ziyade yani etimolojiden ziyade o kelime o kültürde hangi manada kullanılmış. Diyelim ki laiklik kelimesi Batı'da hangi manada kullanılmış bizde hangi manada kullanılmış. Eşitlik kelimesi orada nasıl kullanılmış, bizde nasıl kullanılmış. Biz Batı'daki kullanılış tarzının bizim kültürümüzde de kullanıldığı zehabına kapılarak diyoruz ki veya diyorlar ki bu kavram bizde de var.*¹⁰

İslâm inancı ve Hristiyanlık arasındaki yapısal farklılıklardan dolayı Batı'da ortaya çıkan kavramların geçmişinde İslâm inancını yaşamış Türk toplumuna ithal edilmesi neticesinde günümüz Müslümanları 'kafa karışıklığı' yaşamaktadır. Bu bağlamda kafası karışan Müslüman insana yönelik eleştiri sunmadan önce Müslüman insanın yaşamış olduğu idare biçiminin İslâm inancına uygunluğunu tartışmaya açmaktadır. Türkiye'ye ithal edilen (demokrasi, laiklik ve hümanizm) kavramların Batı'da kiliseye nispetli olduğunu belirtmiştir. Müslümanlar Batı'dan ithal edilen kavramları anlamamış ve kendi kavramlarına da sahip çıkamamıştır. Bundan dolayı Müslüman insana Batı'dan almış olduğu kavram ve düşünceleri yerli yerine koymak gerektiğini belirtmiştir(<https://www.haberturk.com/video/tv/izle/buyuk-sorular-20-ocak-2019-rasim-ozdenoren/591226>).

Özdenören'in kavramlara yaklaşımı C.Meriç'in düşünce dünyasında da görülmektedir. Meriç, Batı ruh dünyamıza kendine ait kavramlarını aktarması sonucunda bilincimiz 'mefluç'¹¹ duruma gelmiştir. Devlet-i Âli'nin son dönemine kadar bizde bulunmayan kültür ve medeniyet kelimesinin kullanılmaya başlanmasını mefluç hâlin başlangıcı olarak görmektedir. Kültür kelimesi Latince olup Batı sözlüklerinden aktarılan bir kelimedir (Baltacı, 2017, s. 23). Kültür kelimesini bizde karşılayacak kelime yok gibi 161 manâsı olan ancak hiçbir manası olmayan kelime kullanılmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda 'irfan' kelimesi atılmıştır. Medeniyet kelimesi alınarak da 'umran' kelimesi atılmıştır. Meriç'e göre Türk aydınının sefaletini gösteren iki kelime, kültür ve medeniyettir. Çünkü, Türk aydını irfan ve umran kelimelerini bilmemektedir (Meriç, 2017, s. 304-305). Fransızcadan kültür kelimesi ithal edilirken Türkçe karşılık bulma arayışlarını Ziya Gökalp 'hars', Nurullah Ataç ise 'ekin' kelimesi ile sürdürmüştür. (Özdenören, 2017b, s. 97-98).

¹⁰ Rasim Özdenören'le Görüşme, Ankara, 08.02.2020

¹¹ Mefluç: İnnmeli, felçli (Türkçe Sözlük, 2011, s.1644).

C. Meriç, kültür kavramını, net olarak ifade edilemeyen Fransızlar ve Almanlar için farklı manâları olan ‘hilkat garibesi’¹² olarak nitelendirmektedir. Kültür, Fransızca da ‘*insanı insan yapan bilgilerin bütünü*’; İngiliz ve Alman sözlüklerinde, ‘*sosyal yaşayış*’ manasında kullanılmaktadır. Türk diline Fransızcadan giren kültür kelimesinin bizdeki yaklaşık karşılığı ‘irfan’ kavramıdır. Meriç, Batı’yı kültür ile Doğu’yu irfan ile özdeş görmektedir. İrfan, bireyin kendisini tanıması ve ön yargıların atılmasını sağlayarak kin ve anlaşmazlıkları yok etmektedir (Meriç, 2018a, s. 36-37). İrfan, düşünceyi özgür kılar ve bütünleştirir. İrfan, ‘*beşeri beşer yapan vasıfların bütünüdür*’, ‘*dini ve dünyevi diye ikiye ayırlamaz*’. Avrupa’dan ithal edilen kültür kavramı ise dünyevi yaşama hitap etmektedir. İrfan, dini düşünüş ve yaşayışı ihmal etmeyen düşünce tarzıdır (Meriç, 2014, s. 175). Kültür, insan davranışları ve ihtiyaçlarının yönlendirmesi ile şekillenen, geliştirilen, araç ve gereçlerin ifade edilmesidir. Görüldüğü üzere kültür maddi olan her şeye hitap ederken irfan maddi olanın yanına ruhi olanı da eklemektedir (Özdenören, 2017b, s. 92).

Kültür kavramının yanı sıra düşünce dünyamızı mefluç hale getiren bir diğer kavram ise medeniyet kavramıdır. Kültür, insanoğlunun fizik dünyaya hâkim olmasını sağlayacak araçlar bütünü iken medeniyet, insanın kendini inzibat altına alarak ahlakça, fikirce, ruhça yükselmesini sağlayacak araçlar bütünüdür. Medeniyet kavramı, ortak kaynaktan beslenen veya aralarında milli yakınlığı olan toplulukların bir araya gelmesidir. Batı medeniyeti, Fransız, Alman, İtalyan ve Amerikan kültürlerinin bir araya gelmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Bu bağlamda kültür belirli bir topluluğa işaret etmektedir. Günümüzde medeniyet kelimesi yerine modernleşme ve sanayileşme kelimeleri de kullanılmaktadır (Meriç, 2018a, s. 65-66).

Özdenören’in ‘kafa karıştıran kelimeler’ olarak nitelendirdiği yabancı kelimelere ilişkin duruşu görüşmeciler tarafından ‘aşırı yorum’ ve ‘haklı’ gibi yorumlar şeklinde değerlendirilmiştir. Yaklaşımının aşırı olduğunu düşünüyorum. Kendi kültürümüzü ve öğelerini korumalıyız ama başka kültürlerden işimize yarar öğeler de alınmalıdır (Deniz C.). Bu, her aydının yapması gereken bir eleştiridir, çünkü kelime sadece kendi gelmez, belli bir kavram alanıyla ve dünya görüşüyle gelir ve bu da o kelimeyi kullananı bağlar. Rasim Bey, bu kelimelerin, şişirilmiş anlamıyla insanımızın çok

¹²Hilkat garibesi: Bedeninde doğuştan olmayan gariplikler bulunan kimse (Türkçe Sözlük, 2011, s.1101).

yanlış bir şekilde güdülendiğini söylemekle haklıdır. Batılı insan, kelimelerini ithal ederek, insanları esir almıştır (Davut T.).

Özdenören'in kavramlara yaklaşımı Deniz C. tarafından aşırı yorum olarak değerlendirilmiştir. Deniz C.'nin buradaki yöntemi faydacılık esasına dayandığı görülmüştür. Kùltürlerarası etkileşimden doğacak yeni kültürel öğelerin toplumumuza fayda sağlayacağını düşünmektedir. Davut T., Özdenören'in kavramlara yaklaşımını yerinde bulduğunu ve bu yaklaşımın bütün aydınlar tarafından sergilenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu düşüncesine dayanak nokta olarak kavramlar ithal edilirken bulunduğu kültürel yapının bütün öğelerini de yanında getirmesini ileri sürmektedir. Davut T.'nin yaklaşımı karşımıza genelleyci bir yorum olarak çıkmıştır. İki görüşmecinin de bu konuda farklı argümanları olduğu görülmüştür.

Görüşmecilerden Kübra K., Özdenören'in kelimelere yaklaşımını dini inancın varlık-yokluk sorunu olarak değerlendirmiştir. Burada İslâm inancı çerçevesinden bakıldığı söylenebilir. Kübra K., yazarla benzer düşünceye sahip olduğunu da belirtmiştir: Batıdan ithal edilen kelimeler Müslümanların dinini sarsacak kelimelerdir. Bu yüzden eleştirilerine olumlu bakıyorum (Kübra K.).

Görüşmecilerden Mahmut T., Türkçenin yabancı kelimeler karşısında dil yapısının yetersiz olmadığı, Türkçeye aktarılan kelimelerin eleştirilmeden ve araştırılmadan alındığı şeklinde değerlendirmiştir. Mahmut T., kavram analizi yaparken Türkçe dil yapısının üretkenliği üzerine görüş beyan ettiği görülmüştür: Türk dilinin tüm kavramları ve cümleleri anlatabilecek kocaman bir dil olmasına rağmen özenti yoluyla ve gereksiz aynı zamanda bilinçsiz olarak dilimize aktarılan kelimelerin eleştirisini haklı olarahtan yapmaktadır (Mahmut T.).

Görüşmecilerden Vildan Ö., Özdenören'in farklı medeniyetlere yaklaşımını İslâm inancı açısından değerlendirdiği görülmüştür. Bu sebeple Batı medeniyetinin üretmiş olduğu teknik ve sosyal gelişmelere karşı reddedici tavır sergilediğini düşünmektedir: Rasim Özdenören batının medeniyetini ileri bir medeniyet olarak görmediği için İslâm medeniyetini ve kültürünü çok daha ileride görmesinden dolayı Batı'dan alınan kelimeleri kullanmayı reddeder. Bu görüşüne bende katılıyorum bizim kültürümüz dilimiz batı toplumunkinden daha zengindir aradığımız her kelimeyi kendi dilimizde bulabiliriz (Vildan Ö.).

Görüşmeciler ve Özdenören'in kavramlara yaklaşımına yer verdiğimiz bu bölümde görüşmecilerin kavramlara ve Özdenören'in yaklaşımına yönelik görüşlerinin farklılaştığı görülmüştür. Özdenören'in kavramlara yönelik eleştirileri 'haklı, doğru ve aşırı yorum' şeklinde değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra görüşmecilerin, kendi dillerine de güven duydukları da belirlenmiştir. Bazı görüşmeciler kavramlar konusunda din ile ilişki kurmuşlardır. Bu bağlamda kavramların dini değerlerle karşılıklı etkileşim içerisinde oldukları söylenebilir.

2.1.Din:

Din üzerine yapılacak genel tanımın zor olduğu kabul edilen bir durumdur. Çünkü, din tarihten günümüze kadar bütün toplulukların araştırma alanına girmiş bir olgudur. Din kelimesinin ifade edilişinin iki tane zorluğu vardır. Birincisi, tanımlama yapan düşünürlerin öznel davranmasıdır. İkincisi, dinin kendi öz yapısından kaynaklanmaktadır (Akyüz ve Çapcıoğlu, 2013, s. 42).

Din Sosyologları din olgusu üzerine tanımlama yaparken belli bir dini inanç üzerinden tanımlama yapmaktan kaçınmışlardır. Din Sosyologları, bütün dini inançları içine alabilecek tanımlama yapma çabasındadırlar (Günay, 2018, s. 216). Din Sosyolojisi literatüründe, din tarifleri genel olarak iki grupta toplanmıştır. Özsel tanımlar, dinin tabiatüstü ve kutsal alanlarına yönelik tarifleri içermektedir. Din biliminde ilk tariflerden kabul edilen ve en çok bilinen örneklerden bir tanesi Alman İlahiyatçı R. Otto'nun din tarifidir. Otto'ya göre '*din kutsalın tecrübesidir*'. Otto'nun din tanımı bireyin, kutsal olanı yaşayabilme yeteneğinin varlığına ve bireyin varlığının gereği olarak kutsalla ilişkisine işaret etmektedir (Akyüz ve Çapcıoğlu, 2013, s. 43). İşlevsel tanım, özsel tanımın bireysel kalması sebebiyle dinin toplum üzerinde etkisinin olduğunu ortaya koyma adına yapılan tanımlamalardan biridir. İki tanımdan birini tercih etmek yerine birlikte değerlendirmenin faydalı olacağı söylenebilir.

Emile Durkheim, dinin işlevsel konumunu ön plana çıkarmaktadır. Ona göre toplumsal bilinç dinin etrafında şekillenmektedir. Toplum, kutsal ve kutsal olmayan ayrımı yaparak din olgusunu yaratmaktadır. Toplumdaki din algısının varlığını kabul ederek dinin kaynağını doğaüstü yerine toplumun oluşturduğu sembollere dikkat çekmektedir (Ritzer ve Stepnisky, 2016, s. 213).

Din üzerine yapılan tanımlamalar farklı alanlarda dinamik şekilde devam etmektedir. Tanımlamalar, bilimlerin kendi yöntem ve teknikleri çerçevesinde gerçekleşmektedir. Çalışmalar gösterir ki, din olgusu, gerçekliğini tarihi kökleri itibarıyla devam ettirmektedir (Subaşı, 2014, s. 7).

Özdenören'in eserlerinde 'din' kelimesini karşılayan inanç '*İslâm*' inancıdır. İslâm inancının esasları ve İslâm Peygamberi nezdinde düşünce üretmektedir. Allah'ın indirdiği ve kabul ettiği tek inanç olarak '*İslâmî*' görmektedir. Bu düşüncesi ile dünyadaki diğer inanç ve fikri düşüncelerin varlığını kabul etmekle birlikte İslâm inancını onlardan ayırmaktadır (Özdenören, 2017c, s. 56). Batı düşüncesinde '*din*' felsefi eylem haline gelerek dinin yaşama; müdahale, sevk ve idare etme yönü ortadan kalkarken 'din' olarak '*Hristiyanlık*' inancı algılanmaktadır (Özdenören, 2018f, s. 147). Özdenören'e göre Batı zihin kalıplarına göre eğitimin sonucunda din, 'rasyonalist ve pozitivist' yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilerek insan zihninin yaratmış olduğu felsefi görüş olarak algılanmaktadır (Özdenören, 2017b, s. 28). Dinin kaynağı olan vahyin hayatımızdan çıkarılmasına yönelik iki yaklaşımı eleştirmektedir. Birincisi, 'manevi ihtiyaçlar' sonucunda din toplumsal alanda yer tutar. Dine manevî tatmin aracı olarak bakıldığı takdirde bu araçla aynı veya benzer görevi üstlenebilecek yeni araçların insan hayatına girmesi de mümkündür. İnsanın manevi duygularını tatmin ettiği düşünülen ibadetler (namaz, oruç ve zekât) varsa bu duyguya adlandırma yapılabilir. İlerleyen süreçte bu duyguyu tatmin etme adına namaz, oruç ve zekât gibi ibadetlerin yerine başka araçlar bulunabilir. İkincisi, dinin 'insanın tabiatında' yer aldığı düşüncesidir. Eğer din insanın tabiatında fitri olarak yer tutarsa insan dinin ortaya koyduğu esaslara 'kendiliğinden' ulaşabileceği gibi bu esaslara insanın razı olması beklenilebilir (Özdenören, 2017b, s. 106-107).

Özdenören, İslâm inancını dünyevi bütün düşüncelerden arındırmaktadır. İnsanın hata yapabileceğinden herhangi bir konuda '*İslâmî olan*' ile ilgili düşünce sarf etmekten çok Müslümanca düşünmeye yoğunlaşmaktadır. Onun nezdinde İslâm ilk haliyle varlığını korumaktadır. Günümüzde karşılaşılan asıl sorun '*Müslümanım*' diyen insanın İslâm'dan ne anladığıdır.

Günümüzde İslâm'a din bağlamında değil toplumun bütünlüğünü sağlayan kültürel/sosyal kurum olarak bakılması Batı'da Hristiyanlığın algılanış biçiminden esinlenerek Türkiye'ye ithal edilmiş düşünce yapısının ürünüdür (Özdenören, 2017b,

s. 109). Dine toplumsal yapıyı bütünleştirici rol biçildiği takdirde dinin yerine bu rolü sağlayacak yapılanmalar ortaya çıkabilir. Bu durumda din toplumsal alandan uzaklaştırılma eğilimi içerisine girebilir. Özdenören'in dine yönelik yaklaşımı temkinli, eleştirel ve yapıcı tarzdadır. Onun gayesi Müslümanca düşünme ve yaşamın sağlanmasıdır.

Görüşmecilerden Ünzile E., dini, toplumsal düzeni sağlayıcı ve koruyucu unsuru olarak ifade etmiştir. Bu bakımdan dinin fonksiyonel yönüne işaret ettiği söylenebilir. Toplumu meydana getiren insanların dinin işlevsel yönünden yarar görmeleri adına dini, hümanizm olgusundan bağımsız değerlendirmemiştir: Din toplum içindeki insanların ve toplumların birbirleri ile ilişkilerini düzenleyen sistem olduğu için hümanizmi de içerir. Hümanizmi dinden ayrı düşünmek veya ayırmak teolojik düzenin doğru algılanmadığının göstergesidir (Ünzile E.).

2.2.Hümanizm

Hümanizm, tarihsel olarak Antik Yunan döneminde ortaya çıkmıştır. 16. yy'da kilisenin baskısı ve skolâstik düşüncenin etkisiyle insanların metafizik alandan uzaklaşması 'hümanizm' kavramı ile ifade edilmiştir. Toplumsal hayata etki gücünü 16. yy'dan günümüze kadar yoğun bir şekilde devam ettirmiştir. Tanrı ve kilise merkezli anlayışını yıkarak insanı merkeze almaktadır (Kirman, 2016, s. 138). Hümanizm, insanın dışında başka bir güce inanmayan düşünce sistemi olarak 1750-1970 yılları arasında ilgi çekmiştir (Arslantürk ve Amman, 2013, s. 325). Bay Vedat Günyol'a göre (Akt. Özdenören, 2017b) *'Hümanizma, Hristiyanlığa karşı verilen dinsizlik savaşının adıdır'* (Özdenören, 2017b, s. 59).

Batı'da kilise otoritesinin toplum üzerindeki baskısının somutlaşmış hali, Enginizasyon Mahkemeleridir. Bu mahkemelerin kararları sorgulanmaz olması toplumun kiliseye karşı isyan sürecine girmesini sağlamıştır. Tanrı'nın yeryüzündeki karşılığı olan kiliseye karşı insan varlığını öne çıkararak kilisenin varlığı etkisizleştirilmiştir. Kiliseye yönelik başkaldırı hümanizmle ortaya çıkmıştır. Hümanizma, Tanrı'nın yerine insan bilincinin yerleştirilmesidir. Türkiye'de hümanizm terimi asıl manası bilinmeden kullanılmaktadır. Hz. Mevlana hümanist olarak atfedilir. Hâlbuki Hz. Mevlana'nın hümanizmle hiçbir bağı yoktur (<https://www.haberturk.com/video/tv/izle/buyuk-sorular-20-ocak-2019-rasim-ozdenoren/591226>). Hümanist anlayışın İslâm inancında da var olduğu gibi bir

yanılsama yaşanmaktadır. İslâm inancındaki kul hakkı ile Batı'nın hümanizm yaklaşımı temelden farklılık göstermektedir. Kul hakkında yaratıcının varlığı kabul edilerek helalleşme söz konusu olmaktadır. Hümanizmde insanlar arası ilişkiler kurulurken hak talebi söz konusu olmaktadır.¹³

Her ne kadar insanın kendi değer sistemini oluşturması gerektiği ve insanın değerli varlık olarak konumlandırılması yapılsa da Malcolm X'in şu ifadeleri hümanizm düşüncesinin insana bakan yüzünü ortaya koymaktadır. '*Onların gözünde bizler birer eşya idik, o kadar.*' Dante'nin '*soylu Romalıların*' dünyayı idare etmesi gerektiğini vurgular olması ile Malcolm X'in Amerikalı beyazların kara derililere bakışı hümanizmin evrensel bir olguya ulaş(a)madığı göstermektedir (Özdenören, 2017b, s. 55-56).

Hümanist düşüncenin evrensel boyuta ulaşmadığının bir göstergesi de 'ilkellik' kavramıdır. İlkel insanlar olarak ifade edilen Kızılderililer, doğa ile barışık şekilde yaşam sürmelerine rağmen 20. yüzyılın başlarında Amerika kıtasında nüfusu 30 milyona ulaşan Kızılderililerin katliamlara uğramıştır. Günümüzde sayıları binlerle ifade edilecek duruma gelmesi hümanist anlayışın öznel bir noktada olduğunu göstermektedir. Batı medeniyetinin, Kızılderilileri ilkel konuma alarak ötekileştirdiği söylenebilir. Hâlbuki ilkel, özünü ve ilk halini koruyandır (Özdenören, 2017b, s. 60-61).

Özdenören'e göre ırkçılık kavramının ortaya çıkıp gelişmesinde Batı kültürünün etkisi olmuştur. İngiliz vatandaşı tarihçi Arnold Toynbee, (Akt. Özdenören, 2017a) 1948 yılında İngiltere'nin ilkel millet olarak gördükleri toplumları yok ettiklerini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra İslâm inancını ırkçılığı önleyebilecek inanç olarak görmektedir. Batı, sömürge faaliyetlerine başlama ve geliştirme maksadıyla sömürülen topluluklara 'vahşi', 'ilkel' ve 'yamyam' gibi adlandırarak sömürge faaliyetlerini meşru gösterme çabası gütmektedir (Özdenören, 2017a, s. 337-339).

İslâm inancında insanın konumu, '*Andolsun ki biz insanı en güzel biçimde yarattık*' (Kur'ân-ı Kerim, Tin Suresi, Ayet 95.) ve '*Ben cinleri ve insanları bana kulluk etsinler diye yarattım.*' (Kur'ân-ı Kerim, Zariyat Suresi, Ayet 56.) ayetleri ile belirlenmiştir. Ayetler çerçevesinde insanın yaratılıştan benzersiz varlık olarak

¹³ Rasim Özdenören'le Görüşme, Ankara, 08.02.2020.

yaratıldığı ve insana sorumluluk yüklendiği belirtilmiştir. İnsanın, yaratıcısı olan Allah'a yönelik kulluk görevini yerine getirmesi istenmektedir. İslâm'a göre insan yaratılmışların üstünü konumuna getirilmenin yanında yaratıcıya yönelik sorumluluğuna da işaret edilmiştir (Özdenören, 2018a, s. 62). Hz. Muhammed, vefat etmeden önce Müslümanlara hitap ettiği konuşmasında Allah'ın tek olduğunu ve insanlar arasında üstünlüğün sosyal ilişkilerde değil ancak Allah'a karşı yapılan ibadetlerde ortaya çıkacağını vurgulamıştır. İnsanlar arasında milliyet üstünlüğü ve fiziksel özelliklerin bir üstünlük oluşturmayacağını şu ifadelerle dile getirmiştir.

Ey insanlar! Dikkat edin, şüphesiz Rabbiniz birdir. Kezâ babanız da birdir. Dikkat edin! Arab'ın aceme, acemin Arab'a, kırmızının siyaha, siyahın kırmızıya takvâ dışında bir üstünlüğü yoktur (Akt. Bayraktutar, 2012, s. 36).

Din ve hümanizm arasındaki ilişkinin tespitine yönelik görüşmecilerin farklı yaklaşımlar benimsediği görülmüştür. Din ve hümanizmanın birbirine zıt kavramlar olduğunun yanı sıra birbirini tamamlayan kavramlar olduğunu da ifade eden görüşmeciler olmuştur. Din olgusu ve hümanizm arasındaki ilişki yaratıcı bağlamında değerlendirildiğinde din ve hümanizmanın zıt kutuplarda yer aldığı ifade edilmiştir. Görüşmecilerden Helin A., din, toplumsal yaşamda meşruiyetini metafizik güçten alırken hümanizmanın bu güce karşı gelerek insanı merkeze aldığı yönünde görüş beyan etmiştir: Hümanizmin temelinde insan, dinin temelinde Tanrı vardır. Bu yüzden birbirlerine temel olarak zıt diyebiliriz (Helin A.).

Görüşmecilerden Davut T., İslâm inancını, insanın ömrü boyunca hangi şartlarda yaşam sürmesi gerektiğini bildiren sistem olarak değerlendirmiştir. İnsan, aklını esas alarak dinin yerine hümanist yaşam biçimini önceleyerek toplumsal ve bireysel yaşamda dinin ötelendiğini ifade etmiştir. Davut T., din ve hümanizmanın birbirine zıt temeller üzerine kurulduğunu ifade etmenin yanı sıra dinin kaynağını, Allah inancı şeklinde yorumlamıştır: Din, Allah'ın bizzat kendisinin yarattığı insana, kendini ve hayatını nasıl yaşayacağını ayrıntılı olarak anlattığı, sağlıklı bir yaşam kılavuzudur. Hümanizm, dini kovmuş insanın, din yerine koyduğu, kendi zaaflarıyla aklının yarattığı dindir (Davut T.).

Hümanizma, din ile uyum içerisinde ve dinin hümanizmaya göre daha katı bir yaklaşım sergilediği yönünde görüş beyan edilmiştir: Hümanizmi tek kelimeyle insancılık diye açıklayabilirim. İnsancıl olan tek şeyi bünyesinde barındıran şey de dindir benim için.(Hatice D.). Din kelimesi elbette ki hümanizme göre daha katı

görülen bir kelimedir. Hümanizm ise yine ahlaki değerlere sahip fakat insanı insan olduğu için iyi kabul eden bir terimdir (Büşra Ç.).

Görüşmecilerden Ali K., hümanizm kavramını değerlendirirken Allah ve kul terimleri ile karşılaştırdığı görülmüştür: Son zamanlarda dinin yerine getirmeye çalıştıkları şey hümanizm. Peki soruyorum sizlere hangi kul Allah'tan daha çok sevebilir kullarını? Cevabı bu soruyla verdiğimi umuyorum (Ali K.).

Görüşmeciler, hümanizmayı değerlendirirken din ile olan ilişkisine dikkat çekildiği görülmüştür. Din ve hümanizma konusunda iki farklı değerlendirmeye rastlıyoruz: Birincisi, din ve hümanizma birbirini tamamlamıştır. İkincisi, din ve hümanizma zıt kutuplar olarak değerlendirilmiştir. Dinin yerine hümanist anlayışın hâkim olmak istediği yönünde görüş beyan edilmiştir. Hümanist anlayış konusunda görüşmecilerin farklı noktalardan yorum yaptıkları görülmüştür. Hümanizma ve din arasındaki ilişkiye yönelik atıf yapılırken Allah ve Tanrı kavramlarının da kullanıldığı belirlenmiştir. Son tahlilde görüşmeciler, hümanizm ve din arasında farklı açılardan ilişki kurdukları belirlenmiştir.

2.3.Pozitivizm

Din olgusu 19. yüzyıl Avrupa'sında pozitivist ve evrimci çizgide ele alınırken antropolojik temellere dayandırılmaktadır. Bunlar: Fransa'da A. Comte'nin Üç Hal Kanuna, Durkheim, dinin kaynağını topluma; Frazer, büyüye; Tylor, rüyaya; M. Müller, tabiat güçlerine dayandırmaktadır. İnsanın doğuşu ile birlikte insanın doğal yapısında var olan din olgusunu toplumsal olaylara indirgeyerek Avrupa coğrafyasında yaşanan dinsel süreçler evrensel kuram haline getirilmektedir. 19. yüzyılda pozitivizmin desteklenmesinin sebepleri arasında bu yüzyılda gerçekleşen biyolojik ve jeolojik çalışmaların başarılı olmasının yanı sıra coğrafi keşiflerin ekonomik sonuçların etkisi olmuştur (Akyüz ve Çapcıoğlu, 2016, s. 73).

Pozitivizm, bilgi edinme ve geliştirme hususunda duyu organlarının kullanılmasını esas alarak bilimin gelişmesi yönünde metafizik alanın geri plana bırakılmasıdır. (Kirman, 2016, s. 244). Günümüzde A. Comte'un üretmiş olduğu sisteme bağlı olan veya onun sistemine yakın olan düşünce sistemleri pozitivizm olarak adlandırılmaktadır. Pozitivizm, bilgiye ulaşma konusunda duyu organları ve deney dışında elde edilen bilgileri reddetmektedir (Korlaelçi, 2018, s. 7). Pozitivizm, din temelli düşünme tarzlarını reddederek bilimi merkeze alan düşünce yapısıdır (Bilgin,

2013, s. 47). Dini anlayış ve yaşayışı doğrudan reddetmesi onun ön kabullere sahip olduğunu göstermektedir. Bilimi merkez alarak imanın reddedilmesi sonucu ruhsal yıkılmalar gerçekleşmiştir (Topçu, 2018c, s. 76-77).

Pozitivist düşünce, A. Comte'nin düşüncesinde çağın yeni dini olarak kurulmuş ve bu din günümüzde ilgisiz kalmıştır. Pozitivist din, geçmişle ilişkisi olmayan bilimsel düşüncenin kutsallaşmış halidir (Aron, 2017, s. 91-92). A. Comte, Pozitivist düşünceyi, ilahiyatçıların ortaya çıkardığı eksik din algısının yerine tek din olarak ifade etmiştir.

Nihayetinde Pozitivizm, ilk ilâhiyatçılıktan (théologisme) çıkan, noksan ve geçici bütün sistemleri bastırmaya tahsis edilmiş hakiki ve gerçek tek dindir (Korlaelçi, 2018, s. 7).

Comte, toplumların düzeni, gelişimi ve değişiminin araştırılmasını toplumsal statik ve toplumsal dinamik olarak ikiye ayırmıştır. Birincisi, toplumun belirli bir zamandaki durumunu inceler ve 'toplumsal uzlaşmayı' sağlayacak etkenler üzerinde durur. Bu şekilde farklı toplumların aynı zamandaki yapılarını karşılaştırma imkânı sağlanır. İkincisi, toplumların düşünce ve oluşumlarının zorunlu olarak kat etmesi gereken evrelerdir (Aron, 2017, s. 79). İlerlemek için zorunlu olarak Teolojik, Metafizik ve Pozitivist evrelerden geçmek gerekmektedir. Teolojik, insan zihni olguları, insanın kendisiyle karşılaştırılabilecek güç veya varlıklara yükleyerek açıklamaktadır. Bu dönemde olayları açıklamada Tanrı fikri vardır. Metafizik evrede tabiatdaki olayları açıklamada din ve kutsal yerine tabiatüstü güçlerle açıklanmaktadır. Pozitivist evre, toplumların ulaştığı son evredir. Bu evrede pozitivist düşünce ve bilim etkilidir. Comte'un evreleri birbirine hazırlık aşaması olmanın yanı sıra evreler birbirini takip etmek zorundadır (Akyüz ve Çapcıoğlu, 2016, s. 74-75). Toplumsal bilimler, tabiat bilimleri gibi kesin yasalar içermeyeceğinden, Comte'un zorunluluk arz eden üç evresi günümüzde geçerliliğini kaybetmiştir (Bilgin, 2013, s. 49).

Korlaelçi (2018), Pozitivizm anlayışı felsefi ve toplumsal temeller üzerine ortaya çıkarken ilk olarak Fransa'da şair ve tarihçilerin metinlerinde yer bulmuştur. 19. yüzyılın son döneminde pozitivist düşünce birçok ülkede yayılmaya başlamıştır. Bu bağlamda ülkelerin edebiyat, düşünce ve siyasi yaşamlarında pozitivizmin etkileri görülmüştür. Ülkemizde pozitivist düşüncenin doğuşu felsefi mülahazalarla değil tercümeler, edebi akımlar, Avrupa'ya gönderilen öğrenciler, dernekler ve ülkemizde

eğitim veren yabancı uzmanlar tarafından gerçekleşmiştir. Pozitif düşüncenin Türkiye'ye girmesinde etkili olan dernek ve kuruluşlar bu düşüncenin temsilcisi olarak kurulmamışlardır. Ancak dernek ve kuruluşlarda yer alan düşünürler pozitivistlerle ilişki kurmuşlar ve bulundukları derneklerde yöneticilik yapmışlardır. Pozitivizm yanlısı üyelerin bulundukları yayın organını kendi fikirleri doğrultusunda kullanmışlardır. Pozitivizm taraftarı dernekler: Yeni Osmanlılar Cemiyet (Jön Türkler) ve İttihat ve Terakki Cemiyetleridir. Pozitivist yanlısı kuruluşlar: Servet-i Fünûn (1891-1942), Ulûm-i İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası (1908-1910) ve İçtimaiyat Mecmuası (1917)'dir. Türkiye'de Beşir Fuad, Rıza Tevfik, Hüseyin Cahit ve Ziya Gökalp pozitivizmin etkisinin görüldüğü aydınlardır.¹⁴ Burada edebiyat alanı, Avrupa'nın diğer ülkelere kendi düşüncesini ihraç etme alanı olarak kullandığı söylenebilir (Meriç, 2018a, s. 472). Pozitivizm, 19. yüzyılda Osmanlı toplumu ve devlet idaresi üzerindeki etkisi; kültürel ve siyasal alanın laikleştirilmesi yolunda etki gösterdiği söylenebilir (Yıldırım, 2016, s. 81). Pozitivizm, Devlet-i Âliyye'de toplumsal ve siyasal ihtiyaçlar neticesinde değil, Devlet-i Âliyye'yi güçlendirme ve yıkılışı önlemek maksadıyla politik nedenlerle ithal edilip benimsenmiştir. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde ise toplumu Batılılaştırma amacıyla kullanılmıştır (Kabakcı, 2008, s. 41).

Özdenören, 19. yüzyılda bilimsel düşünceyi yönlendiren pozitivist anlayışın temel ilkeleri olan beş duyu organı ile algılanma şartını eleştirdiği görülmektedir. Bu şekildeki anlayış beş duyunun dışında olan her şeyin reddi anlamını taşımaktadır. O halde yaratıcının varlığı pozitivist anlayışa göre reddedilmekteydi. Pozitivizmin bilimsel çalışmalara getirdiği anlayış bir yöntem kabul edilebilir. Ancak bilimsel çalışmalarda sadece pozitivist görüş geçerlidir diğer yaklaşımlar gerçekliğin dışındadır gibi bir yaklaşım benimsenmesi gibi bir yaklaşıma karşı çıkmaktadır (Özdenören, 2017b, s. 51).

Özdenören'e göre Batı'da kilisenin bilim ve bilim insanları üzerindeki baskısı sonucu 19. yüzyılda toplumsal ihtiyaç olarak pozitivist anlayış doğmuştur. Bu anlayışın ortaya çıkmasında Kopernik ve Galile'nin çalışmaları önem arz eder.

a. Kopernik: Dünya'nın güneş etrafında dönmesi

¹⁴ Türkiye'de pozitivist etkinin görüldüğü aydın, kuruluş ve dernekler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: (Korlaelçi, 2018).

b. Galile: Dünyanın kendi etrafında dönmesi

Kilisenin bu tür gelişmeleri reddetmesiyle birlikte akılcılık (rasyonalizm) üzerine deneycilik (pozitivizm), bilimi yönlendirmeye başlamıştır. Pozitivist anlayış, deney konusu olan ve tekrarı mümkün olan şeylerin varlığını kabul etmektedir. Beş duyu ile algılanan şeylerin var olduğunu kabul etmesi, İslam inancı ile temelden ayrıldığına işarettir. Duyu alanlarına girmeyen vahiy süreci pozitivist anlayış doğrultusunda bilim dışı kabul edilmektedir. Özdenören'e göre, pozitivist düşünce taraftarları tabiatı anlama ve bilme amacıyla değil dinin ortaya koyduğu iddiaları reddetmeyi amaçlamışlardır (Özdenören, 2017b, s. 49-50).

Görüşmecilerden Ceylin A., pozitivism düşüncesini dini anlayıştan uzak kalma olarak görmüştür. Bu şekilde düşünmesinin sebebi olarak pozitivismin beş duyu ile algılanan nesneleri kabul etmesini öne sürmüştür: Pozitivizm, dinden biraz uzaklaşma yoluna gidilerek maddeye indirgenmek istenen bilim anlayışı diyebilirim (Ceylin A.). Pozitivizm, bilimsel düşünce ve aklın imkânlarını özgür kılmak yerine tapınılan noktaya gelmiştir. Pozitivizm de zaten akli ve bilimi putlaştıran sistemin adıdır (Davut A.).

2.4.Bilim

Bilim, var olan bilgi ve önermeleri ortaya koyma adına yapılan nesnel ve düzenli çalışmalardır. Bu çalışmaların ayırt edici özellikleri kişiye özgü olmaması, zaman içerisinde tekrar sorgulanabilir ve açıklanabilir olmasıdır (Kirman, 2016, s. 44-46).

Ortaçağ Avrupa'sında sorgulanmaz kabul edilen Hristiyan otoritesi, bilimsel çalışmaların hız kazanmasında başat rol oynamıştır (Kirman, 2016, s. 87). Avrupa'da toplumu baskı altında tutan kilisenin varlığını yok etmek amacıyla bilim yükselen bir değer olarak ortaya çıkmıştır (Özdenören, 2018a, s. 89). Ortaçağ'da toplumun ibadetlerinin gerçekleştirilmesini sağlayan ve siyasal niteliği olan kurum, kilisedir. Bundan dolayı din adamları birey ile yaratıcı arasındaki iletişimin yanında siyasi bir kimlikte taşımıştır. Kilise; sosyal, siyasal, ekonomik, sağlık ve eğitim alanlarında günlük yaşama düzen veren bir konumdadır. Avrupa'da bilim ve din arasında değil, bilim ve Katolik kilisesi arasındaki zıtlaşmanın serüveni kilisenin konumuna bağlı olarak gerçekleşmiştir (Ertit, 2019, s. 169). Tarihsel olarak din ve bilim arasındaki etkileşimler dört başlıkta ele alınabilir.

1. Din ve bilim arasında uyum vardır.
2. Din ve bilim aynıdır.
3. Din ve bilim birbirlerinden ayrırırlar, lâkin zıt oldukları noktalarda din bilime karşı yüce konumda yer alır.
4. Din ve bilimden tercih edilen unsur bilimdir. Bilime aykırı dini yargılar bilim tarafından kabul edilmez (Günay, 2018, s. 448-449).

Bilimsel çalışmalar, tabiat bilimlerinin ardından sosyal bilimlere yönelip gelişmesiyle sosyal kanunların bilimi yönlendirmesine sebep olmuştur. Bu şekilde bilim nesnelliği ortadan kalkmıştır. Farklı coğrafyalara Batı'nın bilimsel çalışmalarının sorgulanmadan ve değişmez olarak aktarılması bilimin 'ikonlaştırılmış' olduğuna işaretler. Bilimsel çalışmalar noktasında Batı ülkeleri ile aynı düzeyde olmayan ülkelerin 'geri zekâlı' ve 'ilkel' toplumlar olarak yorumlanmasına yol açmıştır (Özdenören, 2017b, s. 76-77). İnsanlık tarihi boyunca bilimsel verilere yönelik kabul varken günümüzde bilime yönelik öz eleştirinin yapıl(a)maması sonucu bilimsel veriler 'değişmez doğrular' olarak kabul edilir duruma gelmiştir (Özdenören, 2017b, s. 84). Bilimsel çalışmalar, dogmaları yıkmak ve ilerleme maksatlı hedefler ile ortaya çıkmış olmasına rağmen günümüzde bilim insanlığın tabusu haline gelmiştir. Bilim, fen ve sosyal bilimlerde aşırı çeşitlenme gerçekleştirerek takibi imkânsız bir konuma da gelmiştir (Özdenören, 2018f, s. 18).

İslâm inancının kutsal metni olan Kur'an-ı Kerim'de insanlar ilmi çalışmalara teşvik edilir ve bilginin önemi vurgulanmaktadır. Bu bakımdan İslâm inancı ve bilim arasında tersine bir süreç işlemesi düşünülemez. Ünver Günay, İslâm inancını, '*bilim dini*' olarak nitelendirmektedir (Günay, 2018, s. 449). İslâm inancının bilimsel verilere değer vermesi ve bilimi desteklemesi Batı'nın bilim anlayışını doğrudan alıp kabul etmek değildir. Batı'da bilim, dine karşı duruşun sonucunda ortaya çıkan ve gelişen çalışmalardan oluşmaktadır (Özdenören, 2018f, s. 150-151).

Özdenören, katıldığı bir televizyon programında günümüzdeki bilim ve insan ilişkisini alaylı bir şekilde ele almaktadır. Günümüzde bilimin verileri dokunulmaz ve sorgulanmaz kabul edilir olmuştur. Bu anlayış bilimin doğuşu ve gelişimi sürecindeki iddiaları ile çelişmektedir.

Ben diyorum ki biraz da ironik olarak bugün bilim dese ki: insanlar sabahleyin kalktıklarında balkonlarında horoz gibi üç defa öterlerse ömürleri üç misli uzayacaktır. Bunu yeter ki; gerçekten bilim kilisesinin ağzından bu beyan çıkmış olsun. Ertesi gün sana imzamı atabilirim bütün balkonlarda insanların horoz gibi üç defa öttüğünü görebilirsin (<https://www.youtube.com/watch?v=U5eBpts2qJs>).

2.5.Demokrasi

Belirlenmiş coğrafya üzerinde yaşayan toplumların görev, sorumluluk ve haklarını düzenleyen ve denetleyen kurum, devlettir. Devlet kavramı toplayıcı-avcı topluluklarda görülmezken 17. yüzyıla gelindiğinde Batı’da gücü elinde bulunduran yönetimlere karşı verilen mücadelelerin sonucunda günümüz devlet anlayışı ortaya çıkmıştır. Günümüzde devletler; ‘hukuk devleti’, ‘sosyal devlet’, ‘laik devlet’, ‘totaliter devlet’, ‘liberal devlet’ ve ‘demokratik devlet’ gibi sınıflandırılmaktadır (Kirman, 2016, s. 76).

Devletler iki model etrafında ele alınabilir. Birincisi, Fransız İhtilalına kadar var olan yapılanmalar olup bunlar eski devletler olarak nitelendirilmiştir. Bu devletlerin yönetiminde belirli bir grup ya da bir kişi etkin konumdadır. Yönetici grup idare gücünü yaratıcıdan ya da askeri birliklerden alarak varlığını devam ettirir. Diğer devletlerle ilişkilerin düzenlenmesi, askeri, dini, ekonomik ve bireyler arası münasebetleri düzenleme gibi işler eski devletlerin sorumlu olduğu alanlardır. Bu alanlarda yapılan düzenlemeler baskı ile topluma aktarılabilir. İkincisi, Fransız İhtilâlından sonra ortaya çıkan yapılanmalar olup bunlar yeni devletler olarak nitelendirilmiştir. Bu devletler eski devletlerin aksine yönetim gücünü kendinden değil halktan almışlardır. Bu devletler halktan aldıkları güç neticesinde varlıklarını devam ettirmektedirler. Yeni devletler, eski devletlerin yaptıkları işleri yapmanın yanı sıra sağlık ve eğitim alanlarında da halka hizmet vermektedirler (Topçu, 2018b, s. 86-88).

Özdenören, İslâm inancı geldikten sonra kendi devletini kurduğunu ifade etmiştir. Bu devlet toplumsal düzeni sağlamanın yanı sıra birey olarak Müslümanların hayatlarını da kuşatmıştır. İslâm devleti ve yöneticileri, Kur’an-ı Kerim’e ve Hz. Muhammed’in sünnetine bağlı olmak durumundadır. Bu devlete karşı Müslümanlar bağlı olmakla sorumludur. Devlet yöneticileri Kur’an ve sünnetten uzaklaşırlarsa bireylerin devlete yönelik sorumlulukları kalkar ve yöneticilere yönelik sorgulama süreci başlamaktadır (Özdenören, 2018a, s. 60).

Toplumları yanıltmak için görünürde akılcı olan fakat aslında çevreyi yanıltmaya demagoji denmektedir. Demagoji yapan yeni bir durumu ortaya koymaz aksine var olan gerçeği amacından çıkararak kavramları çarpıtmaktadır (Özdenören, 2017b, s. 35-36). Demokrasi kavramı özelinde 18. yüzyıldan bu yana toplumların kanının dökülmesine demagogların da katkısı olmuştur (Meriç, 2014, s. 171). Demokrasiyle yönetilen devletlerde nüfusun çoğunluğunun politikalarla ilgili seçimlerini oylamasına ve ifade etmesine izin verilmektedir (Acemoglu ve Robinson, 2006, s. 17). Demokrasi, halkın egemen olduğu ve halkın oluşturduğu yasaların rehberliğiyle, yapabileceği her şeyi kendisinin yaptığı ve bizzat yapamayacağı işleri de milletvekillerine yaptırdığı yönetim şeklidir (Ateş, 1994, s. 81). Demokrasi, 18. yüzyılda Batı’da; 20. yüzyılda ise Anadolu’da toplum hayatında varlık bulmuştur (Topçu, 2018a, s. 129). Devletlerin idare edilmesi ancak eğitilmiş topluluklar tarafından gerçekleşmektedir. Tarihte demokrasi anlayışı Eski Yunan’da aşkla, şiirle ilgilenen zümre için geçerli olmuştur. Eski Yunan’da devlet yapısı içerisinde sınıfsal farklılığın olması sebebiyle günümüz demokrasi anlayışını yansıttığı söylenemez (Meriç, 2017, s. 48-49).

Günümüzde en iyi yönetim şekli olarak demokrasinin ortaya çıkmasında asırlardır baskıcı yönetim altında yaşayan toplumların iradelerini belirtme imkânına ulaşmalarındandır. Bu itibarla demokrasi ‘din’ ile eş değer noktaya getirilmiştir. Lakin en iyi yönetim biçimini belirlerken toplum ile uygunluk düzeyi ölçü olarak kabul edilmelidir (Topçu, 2018b, s. 103). Devlet iradesinin toplumun bütün bireylerine ulaşması ve kullanılır olmasıyla toplum ve devlet arasında sorumluluk bilinci oluşması beklenmektedir. Toplum gücünün devleti denetleyemeyecek olması otoriter yönetimin oluşmasına sebep olmaktadır. Devlet yönetimi toplumu yönetecek gücü oluşturamazsa toplum içinde çıkarlarını koruyacak bir zümrenin oluşmasına yol açabilir (Topçu, 2018a, s. 60). Demokratik yönetimler çoğunluğun kontrolünde olduğundan zaman içerisinde oluşan çoğunluk grupları azınlığa karşı baskıcı bir tavır sergileyebilir. Bunun yanı sıra demokratik yönetimler merkezileşerek zorba yönetim olma yolunda eğilim gösterebilirler (Aron, 2017, s. 176). Demokratik yönetimlerde karşılaşılan bu olumsuzluklar ülkelerdeki farklılıklara rağmen, bazı genel hususlar arz etmektedir. Bunlar, mevcut hükümetlerin genel yapısı, özgürlük ve eşitlik anlayışı ve halkın demokrasi anlayışına karşın tecrübe eksikliğinin mevcut olmasıdır (Carrow vd., 1998, s. 3).

N. Topçu, bu noktada demokrasinin uygulanmasında karşılaşılan eksiklikleri dört başlıkta ele alır.

1.İnsanlar arasında bireysel farklılıklardan dolayı bilen-bilmeyen ayrımının yapılmaması sonucunda her bireyin kullandığı oy eşit kabul edilir. Bireylerin düşünce ve kültür seviyelerinin farklı oluşu neticesinde bilmeyenler çoğunluk arz eder duruma gelebilir. Bu durumda bilen insanların düşünceleri reddedilecekken bilmeyen insanların düşünceleri onaylatılacaktır. Bu durum haksızlığa yol açabilir.

2.Demokratik devletlerde karar alınırken oy çoğunluğu esastır. Az sayıda olsa da farklı görüş beyan eden grubun iradeleri devlet yönetimine yansımayacaktır. Bu durumda toplumun iradesi tam olarak gerçekleşmemiş olacaktır.

3.Toplumun görüşlerini temsil edecek zümre olan vekillerin zaman içerisinde toplumdan farklı görüşlere sahip olabilir. Bu durumda yine toplum iradesinin yansıtılmasında eksiklik oluşacaktır.

4.Devlet idaresinde söz sahibi olan bireylerin güçlerini sorumluluk artırıcı nitelikte kullanmaları istenebilir.

Demokrasinin dört eksiğini belirlemenin yanı sıra bu eksikliklerin giderilmesinin imkânsız olduğunu da ifade etmiştir. Demokrasi, bireylerin kültür, maddi ve bütün değerler yönünden eşit olması olarak değerlendirmiştir. Eğer böyle bir eşitlik söz konusu olursa seçim yerine kur'a ile de yönetim belirlenebilir (Topçu, 2018b, s. 105-106). Eşitlik hususunda demokrasiye entelektüel eşitlik sağlayıcı değil de sınıfsal ayrımı ortadan kaldırıcı ve şartları eşit kılıcı olarak bakılabilir (Aron, 2017, s. 167).

Topçu'ya göre Türkiye'ye demokrasi kavramının girişindeki bazı özelliklerine dikkat çeker.

1.Batı'dan ithal edilen fikirlerden biri olan demokrasi kavramı tartışılmadan alınmıştır. Kavrama yönelik eleştiriler yapılmamıştır.

2.Demokrasi kavramının, topluma uygunluğu düşünülmemiştir.

3.Demokrasi kavramının ahlâki ve hukuki yönü üzerinde analizi yapılmamıştır.

4.Demokrasi kavramı, '*körü körüne*' benimsenmiştir (Topçu, 2018a, s. 128).

Demokrasi, insanların eşit haklara sahip olması (eşitlik) ve insanların birbirlerine zarar vermeden her şeyi gerçekleştirmesi (hürriyet) temellerine dayanmaktadır

(Topçu, 2018b, s. 103). İslâm inancının bütün insanlığa sesleniyor oluşu ve sosyal sınıf oluşumuna izin vermeyişi insanları eşit kılmaktadır. Bu eşitliğin doğal sonucu olarak hürriyet kavramı ortaya çıkmaktadır. İslâm inancını demokrasinin kendisi olarak gören C. Meriç'e göre Batı düşüncesi hürriyeti bir hata yapma faaliyeti olarak görürken Müslüman sonsuz hakikat sahibi olana boyun eğmektedir (Meriç, 2014, s. 173).

Özdenören, Batı'da ve Türkiye'de demokrasi kavramını karşılaştırırken kavramın ait olduğu coğrafyaya ve günümüzde toplum nezdindeki konumuna dikkat çekmektedir. Batı'da demokrasi, hedef olarak değil günlük hayatta uygulanan ve yaşanan özgürlük ve hak olarak kabul edilmektedir. Bundan sebep insanlar kendi özgürlük ve haklarını istedikleri şekilde kullanmaktadırlar. Türkiye'de ise demokrasi fikri hedef olarak görülmüştür. Batı'da halk, din adamları ve aristokrasinin uzlaşması sonucunda demokrasi düşünsel olarak ortaya çıkarken İslâm inancını yaşamış ülkelerde demokrasinin ortaya çıkmasını sağlayacak uzlaşma grupları var olmamıştır. Bu gruplar toplumun ihtiyaçlarını düşünsel olarak ortaya çıkartmaktadır. Bu bakımdan Batı'da demokrasi tabandan gelen bir istek şeklinde gerçekleşmiştir (Özdenören, 2018c, s. 27-28).

Özdenören'e göre Türkiye'de demokrasi fikri düşünsel plandan ziyade biçimsel olarak gerçekleşmiştir. Biçimsel unsurlar yargı, yürütme ve yasama organlarının birbirinden ayrı olmasıyla gerçekleşmiştir. Özdenören'e göre Türkiye'de demokratik yaşamın ancak seçimlerde oy kullanma faaliyeti ile gerçekleşmektedir Bunun yanında toplumun oy dağılımını etkileyen faktörler; altyapı hizmetleri ve partilerin dine karşı tavırlarıdır. Toplumun din ve partiler arasında bağ kurması ülkede 'din istismarı' olarak değerlendirilmiştir (Özdenören, 2017a, s. 222). Özdenören'e göre Türk toplumunun demokrasi anlayışı ile Batı toplumunun demokrasi anlayışı arasında yapısal farklılıklar söz konusudur (Özdenören, 2018c, s. 39-40).

Özdenören, günümüz Müslümanının demokrasi karşısındaki konumunu belirlerken egemenliğin kaynağından hareket eder. Buna göre İslâm ve demokrasinin uyuşmadığı sonucuna varmaktadır. Müslüman insan için egemenliğin çıkış yeri vahiy iken demokrasilerde egemenliğin kaynağı insan olarak görülmektedir. Bu bakımdan Müslüman bir insanın aynı zamanda demokrat olamayacağını ifade etmektedir. İslâm ve demokrasi arasında temelde olan bu uyuşmazlığa rağmen

demokrasinin İslâm coğrafyalarında da uygulanabileceği yönündeki girişimlerinin sebebi olarak son yüzyılda Batı karşısında yaşanan aşağılık duygusunu sebep olarak göstermektedir. Aşağılık duygusu neticesinde Batı’da bulunan iktisadi, siyasi, toplumsal, idari vb. kurumların İslâmiyet’te de var olduğu gibi abes bir tavır sergilenmektedir (Özdenören, 2018c, s. 49;52).

Görüşmeciler demokrasi kavramını evrensel bulmanın yanı sıra İslâm hukukunda bu kavramın yerleşik olduğuna yönelik görüş beyan etmişlerdir: Demokrasi kelimesine gelecek olursak devletlerin kuruluşunda etkin olan bir kelimedir ve aslında demokrasi İslâm hukukunda var olan ancak değişik bir formuyla batıdan ithal edilmiş bir kelimedir (Vildan Ö.). Batı’da ortaya çıksa da tüm dünyada uygulanması gereken terimlerdir (Berfin Ç.).

Görüşmecilerden Aylin Ş., İslâm inancının özgün oluşuna ve Batı taklidi neticesinde demokrasi ve laiklik kavramlarının kullanımına dikkat çeker: İslâm’da en mükemmel var oluşa sahip olmasına rağmen Batı özentisiyle özümüzden uzaklaştırmaya çalışan kavramlar olduğunu düşünüyorum (Aylin Ş.).

Görüşmecilerin demokrasi ve din arasında ilişki kurdukları belirlenmiştir. Berfin Ç., demokrasi kavramının doğuş şartlarına ve doğduğu coğrafyaya bakmaksızın bu kavramın bütün coğrafyalarda uygulanması gerektiği yönünde görüş beyan etmiştir. Vildan Ö., bu kavramın aslında İslâm inancında var olduğunu ifade ederek Batı’ya has bir kavram ve dünya görüşü olmadığını belirtmiştir. Aylin Ş., kavramın Batı hayranlığı neticesinde ülkemize giriş yaptığını belirtmenin yanı sıra İslâm inancının zaten mükemmel niteliklere sahip olduğunu belirtmiştir. Burada Aylin Ş., demokrasi ve İslâm inancı arasında ilişki kurarak demokrasi kavramına yönelik eleştirisini belirtmiştir.

2.6.Laiklik

Kelime anlamı olarak laik, din dışı olan, belirli bir dinle bağı olmayan ya da dine ait olmayan anlamına gelmektedir. Hristiyanlık inancında rahip kimse ve din adamı olmayan demektir (Gündüz, 2017, s. 298). Laiklik, en çok kullanılan tanımı ile ‘din işleri ile dünya işlerinin birbirinden ayrılması’ olarak algılanmaktadır. Laiklik, siyaset ve hukuk düzeninde belirli bir dini inanca ait değerler sistemine ait olmayan din dışı değerlere sahip olmaktır. Laiklik anlayışı günümüz devletlerinde görülen siyasal gücün dinden değil de demokrasiden alınarak metafizik alanın öteki haline

getirilerek bilimsel gelişmelerin dinden uzak hâle getirilmesidir. Laiklik, dine yönelik olumsuz tavır anlayışa sahip olan marksist ve materyalist fikirlere de karşıdır (Kirman, 2016, s. 189). B. Dellaloğlu'na göre laiklik, din ve devlet işlerinin ayrılması değil, devletin dine karşı nötrleşmesidir (<https://twitter.com/bfdellaloglu/status/995937400995098624>). Ona göre 'laik' iktidarın kullanılmasıyla alakalı olduğunu ve günümüzde devletin sıfatı olarak nitelendirilmelidir (Dellaloğlu, 2017, s. 285).

Topçu'ya göre laiklik anlayışının uygulanmasına mâni iki durum görülmektedir. Birincisi, dini hükümlerle yönetilen devletler laiklik anlayışının uygulanmasına imkân tanımaz. Bu düzende bireylerin eğitim, hukuk, aile hayatı ve ekonomik ilişkileri dini hükümlere göre düzenlenir. Devlet idaresinde olan yöneticiler kendi inançları dışında olan dini inanışlara ve dini gruplara baskıcı tavır sergileyebilirler. İkincisi, devlet idaresinde bulunan yöneticilerin dini inanışı yönetmek istemesidir. Bu anlayışta din, siyasi alanın elinde değişikliğe uğrayabilen bir yapı haline gelebilir. Görüldüğü üzere iki durumun vereceği ruhsal ve toplumsal zararlardan koruyacak kavram, laikliktir. N. Topçu'ya göre laiklik, '*dini yaşamışın cemiyette siyasi otoriteden ayrılıp istiklâl kazanmasıdır*' (Topçu, 2018b, s. 100-101).

İslâm inancı, dünyaya özgü kurallar içerir ve Müslümanların yaşamlarında bu kuralları uygulaması istenmektedir (Topçu, 2018b, s. 100). İslamiyet'te siyaset ve din ilişkisi üzerine Kur'an-ı Kerim'den ve Hz. Muhammed'in uygulamalarından bir yönetim sistemi çıkarmak güçtür. Kur'an, bir yönetim biçiminden öte insanlara siyasi alanda sahip olunması gereken ahlâki nitelikleri sunmaktadır (Günay, 2013, s. 358). N.Berkes'e göre, İslâm kaynağı olan Kur'an, Sünnet ve Fıkıh'ta sadece İslâm'a özel olan bir devlet yönetim şekline bahsedilmemiştir. Devlet'in teokrasi mi, monarşi mi, demokrasi mi, cumhuriyet mi, din adamı mı ya da diktatör sistemi tarafından yönetileceği dair beyan yoktur (Berkes, 2016, s. 56). Hicretten sonra Medine'de Hz. Muhammed devlet lideri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ü. Günay, Mekke ve Medine'deki bu iki durumu ayetlerin Mekki ve Medeni olarak sınıflandırılmasının sonucunda gerçekleştiğini ifade etmektedir. Mekke'de inen ayetler Allah'ın varlığı, birliği, ahiret, iman vd. üzerine iken Medine'de inen ayetler ibadet, hukuk, aile hayatı ve toplumsal ilişkilerine yöneliktir (Günay, 2018, s. 464). Özdenören, İslâm ve Hristiyanlık inançlarının doğuş şartlarının birbirinden farklı

olduğunu vurgulamaktadır. Hristiyanlıkta devlet ve din arasında iktidar olma çekişmesi söz konusu iken İslâm inancında Hz. Muhammed Mekke'deki otoriteye nüfuz etme gibi bir girişim sergilememiştir. Müslümanların Medine'ye hicret etmesiyle birlikte İslâmiyet sebebi ve neticesi kendine bağlı sosyal, siyasal ve hukuki bakımdan kendi devletini kurmuştur (Özdenören, 2017b, s. 170). Özdenören için devlet ve din birbirinden farklı varlıklar değildir. Dini emirlerin uygulanma alanı devletin kendisidir (Özdenören, 2018c, s. 211).

Türkiye, 20. yüzyılda radikal olarak toplumsal, siyasal ve kültürel yapısına İslâm inancı çerçevesinde düzenleme yapmayı bırakmıştır. Bunun yerine Batı siyasal ve toplumsal düzenini örnek aldığı söylenebilir. Burada değişimin iki yönü dikkat çeker; batılılaşma ve laikleşmedir. Bu yönelişin sebebi son iki yüzyılda gerçekleşmiş olan değişimlerin sonucunda ortaya çıktığı söylenebilir. Laiklik çabalarının Türk toplumunda algılanmasını güçleştiren sebep; Hristiyan toplumlarının kendi ülkelerinde siyasal ve dinsel şartlar etrafında oluşmuş olmasıdır. Fransızca'da 'laicisme' ve İngilizce'de 'secularism', Batı'da devletin üzerinde baskısı olan kilisenin gücünün kırılmasıdır. Hristiyan inancında kilise kavramı evrensel bir yapının adı iken *'İslamlılıkta devletten ayrı bir "Ecclésia" örgütü olmamıştır'* (Berkes, 2016, s. 26-27;87). Batı'da 'laiklik' kiliseye nispetli bir kavram olarak doğmuştur. Batı'da kilisenin varlığı sonucunda kiliseye üye olan insanlar 'din adamı' olarak ifade edilmektedir. Eğer *'kiliseye mensup değilsen laiksin'* şeklinde insanlar nitelendirilir (<https://www.haberturk.com/video/tv/izle/buyuk-sorular-20-ocak-2019-rasim-ozdenoren/591226>). Bu bakımdan laiklik kavramı din işlerini gören sınıfın dışında kalan insanlar için kullanıldığı söylenebilir. Özdenören, laikliği değerlendirirken Batılı devletleri incelemiştir. Bu devletlerin anayasalarında dini öğelerin yer aldığını ifade etmiştir. Bu noktada devlet ve din arasında tarafsızlığın olmadığı sonucuna varmıştır. Batı'da bu kavramın kilise ve devlet arasındaki sınırların belirlenmesine yönelik kullanıldığını belirtmiştir. Türkiye'de kilise kurumunun olmaması sebebiyle kavramın uygulanmasında aksaklık meydana geldiğini belirtmiştir. Özdenören, İslâm inancında kilise kurumunun olmaması sebebiyle laiklik anlayışının kiliseli toplumlarda anlaşılabilir ve uygulanabilir olduğunu şu şekilde ifade etmektedir.

Hâlbuki dinle devletin ayrışması değil devlet ile kilisenin ayrışmasıdır, laiklik. Devlet, kiliseye diyor ki; kilise dediğimiz kilise binası değil, Vatikan(Papalık)dır. Büyük harf

kilise küçük harf değil. Küçük harf kilise işte bizim mahalledeki. Bizim mahallede de varmış, bir kilise kurulmuş o değil. Bina değil oradaki kilise bizim camilere tekabül eden bir kavram değil, hükmü şahsiyeti olan bizim olsa olsa hilafete tekabül eder. Kilise ile devletin sen benim işime karışma, ben senin içine karışmayayım anlaşması, laikliktir. Onun dışında Avrupa da laiklerin hemen hemen tamamı dindardırlar. Temel yasalar, Medeni Kanun, Ceza Kanunu, Ticaret Kanunu bunlar dini kanunlara paralellik arz eder. Türkiye'deki yanlış laiklik anlayışından hareketle zannediyoruz ki onların Medeni Kanunu din dışı bir kanun zannediyoruz. Öyle değil, Medeni kanunları bizim İsviçre'den aldığımız. Bizim tercüme ettiğimiz Medeni kanun, nikâh kilisede kıyılır diyor, ama Türkçeye çevirirken Türkiye'de kilise olmadığı için veya kilise sadece gayrimüslimlerin kilisesi, havrası olduğu için Müslümanların kilisesi yok.¹⁵

Hristiyanlığın kilise kurumunu oluşturmalarının ardından kilisenin ürettiği düşünce din konumuna gelmiştir. Bunun neticesinde ruhban sınıfı ve bu sınıfa hizmet edecek kurumlar ortaya çıkmıştır (Arslantürk ve Amman, 2013, s. 324). İslâm inancında sistemli bir kilise kavramı bulunmamaktadır. Herhangi bir dini otorite mutlak olarak kabul edilmemektedir (Abu-Rabi, 2008, s. 343). İslâm inancında ruhban ve kilise oluşumunu karşılayacak bir yapılanmanın yokluğu, İslâm'da devlet-din ilişkilerini incelerken, Batı'ya özel yöntemlere göre değerlendirilmesi problemlere yol açabilir (Eren, 2016, s. 577). Laiklik anlayışının konumlandırmasını yaparken siyaset ve din arasındaki ilişkiyi kategorize etmek yerinde olacaktır. Teokrasi, devlet ve kilisenin beraberliğidir. Laiklik, devlet ve kilisenin ayrılığıdır (Günay, 2013, s. 356). İslâm inancında ruhban sınıfının yokluğu teokratik yönetim anlayışının uygulanmasına da mânidir. Teokratik yönetim, yaratıcının emirlerinin tamamen uygulanması şeklinde gerçekleşmektedir. Bunun yanında yaratıcı adına ruhban sınıfının yönetimin başında olmasıdır (Özdenören, 2017b, s. 171-172). Türkiye'de laiklik anlayışının siyasal ve toplumsal düzlemde uygulanmasında çalışmaları olan M. Şemseddin Günaltay, Türkiye'deki camilerin ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda Batı'da kiliselerin ihtiyaçlarının devlet eliyle değil kilisenin kendi imkânlarıyla karşılanmasını örnek göstermiştir (Koç, 2011, s. 53).

Özdenören'e göre, Avrupa devletleri toplumları yönetme işini kilise aracılığıyla yapmıştır (Özdenören, 2017b, s. 167). Devlet, dini denetlemek ve kısıtlamak maksadıyla laiklik olgusunu kullanmıştır (Özdenören, 2015b, s. 170). Bu bağlamda 1798 yılında itibaren Fransa hukuk ve devlet sistemine girmeye başlamıştır. Laiklik, Fransa'da dini, devlet denetimi ve hâkimiyeti altına alma ve devlet otoritesinin sağlanması yönünde bir sistem durumundadır (Gündüz, 2017, s. 299). Laiklik

¹⁵ Rasim Özdenören'le Görüşme, Ankara, 08.02.2020

anlayışı Fransa ve Türk devrimlerinde benzer özellik göstermiştir. Fransa’da devrimin ardından laiklik düşüncesi ifade edilerek devlet dinin yerine getirilerek din ortadan kaldırılmak istenmiştir (Ertit, 2019, s. 81-82). Dellalpğlu’na göre Türkiye’de ‘laiklik projesi’ sadece devletin dinden arındırılması ve kamusal alanın ve giderek de toplumun ve bireylerin dindarlıktan arındırılması veya toplumun denetim altına alınması şeklinde gerçekleşmiştir (Dellaloğlu, 2017, s. 287).

Türkiye, 1928 yılında din ve devlet ilişkilerini anayasal zeminde belirlenmesi amacıyla 1924 anayasasında bulunan dinsel ifadeleri kaldırmıştır. Bunlardan bir tanesi anayasanın ikinci maddesi olan şu ifadedir: “Türk Devleti’nin resmi dini İslâm’dır.” Bu şekilde Türkiye Cumhuriyeti anayasal ve hukuk zemininde dindışı modern devlet konumuna gelmiştir (Lewis, 2018, s. 371). Türkiye Cumhuriyeti anayasasında din ve devlet ilişkisinin net olarak belirlenmesi 1937 senesinde anayasaya giren laiklik ilkesiyle olmuştur. Bu değişiklik ile Atatürk İlkelerinin bütünü anayasaya dâhil olmuş ve rejim, belirgin niteliklere sahip konuma gelmiştir (Erdoğan, 2019, s. 368).

Türkiye’de laiklik ‘dinsel göstergelerin’ kamusal alandan çıkarılmasını ifade etmektedir (Göle, 2017, s. 84). Binnaz Toprak’a göre (Akt. Tunçay, 1981) kamusal alandan dinin dışlanmasına yönelik Türkiye’nin laikleşme süreci dört düzeye ayrılır. Bunlar: 1.Simgesel; alfabe değişikliği, dilin özleştirilmesi, rakamların değiştirilmesi, şapka ve giyim, saat, takvim gibi İslâm’la simgesel anlamda bağı olan unsurların değiştirilmesidir. 2.Kurumsal; İslâm’ın kurumsal gücünü kıran ve yok eden değişiklikler; Şeyhülislâmlığın, Hilafetin, Şeriye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılması, tekke ve türbelerin kaldırılması. 3.İşlevsel; Eğitim ve yargı alanında yapılan değişiklikler. 4.Yasal; Temel yasaların yalnız Batı kökenli olmasıdır (Tunçay, 1981, s. 222). Batı, siyasi ve sosyal koşullarının sonucu olarak ortaya çıkan laiklik kavramı Türkiye toplumunda *‘Henüz bütünüyle çözümlenmemiş olan bu sorun, soyut anlamda bir din sorunu değil, siyasal bir sorundur!’* şeklinde bakılabilir (Berkes, 2016, s. 92). Özdenören’in Batı kökenli kavramlara yönelik temel hareket noktası kavramların ülkeye girişindeki yöntemdir. Ülkedeki kavramların çoğu gibi laiklik kavramının da belirli kıstaslar etrafında tartışılmadan ve eleştiri süzgecinden geçirilmeden kabul edilmesidir. Toplumsal yapı ile uygunluğunun göz ardı edilmiş olmasıdır. Bunun sonucunda ülkede kavramların anlaşılması ve uygulanmasında

aksaklıklar meydana gelmiştir (Özdenören, 2015b, s. 214). Son tahlilde Özdenören'in laiklik kavramına yönelik ifadeleri şu şekildedir.

*Lâiklik, din ile devleti birbirinden ayırıyor. Vahim bir yanlışlık. Korkunç bir yanlışlık, bütün yanlışlıkların ebesi de bu zaten buradan kaynaklanıyor. Laiklik dinle devletin değil devlet ve kilisenin ayrışmasını ifade ediyor. Kilise mensubu olanlar kiliseye mensuptur. Kilise mensubu olmayanlara laik deniliyor.*¹⁶

Özdenören'in kavramlara yönelik tutumu toplumsal gerçeklik ile ilişkilidir. Kiliseli toplumlarda meydana gelen sosyal, siyasal ve dini oluşumlar o toplumun ihtiyaçları sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu sebeple Türkiye gibi İslâm inancını geçmişinde yaşamış ya da yaşamaya çalışmış toplumlara, kiliseli toplumlarda meydana gelen sosyal, siyasal ve dini gelişmelerin uyarlanmasında aksaklıklar meydana gelmesi beklenilebilir.

Görüşmecilerden Sude U., günümüzde İslâm inancını uygulayacak veya İslâm inancının ön gördüğü tarzda devlet yapısının oluşmayacağını ifade etmiştir. Bu bağlamda devletin laik şekilde varlığını sürdürmesini imkân dâhilinde görmüştür. Sude U., bu terimi felsefi ve siyasi olarak değerlendirdiği görülmüştür. Laikliğin felsefi anlamda din ve devlet işlerinin ayrımı olarak görülürken siyasi anlamda ise devletin dini inanışlara yönelik tarafsız kalması olarak ifade etmiştir: Laiklik, felsefi anlamda, din ve devlet işlerinin ayrılmasıdır. Siyasi anlamda ise devletlerin bütün dinler ve inanışlar karşısında tarafsız kalması demektir. İlk önce felsefi anlamda mı yoksa siyasi anlamda mı değerlendirme yapacağımıza karar vermek gerekir. Şahsi görüş olarak siyasi anlamda devletler hukukunun gözetilmesi bağlamında değerlendirmeyi tercih ederim. Çünkü kimse inanışı yüzünden yargılanamayacağı ve zorlanamayacağı gibi devletin de bütün dinler, inanışlar ve insanların özgür seçimi olan kavramlar babında tarafsız kalması gerektiğini savunuyorum. Küresel dünya şartlarında da devletlerin laik devlet olması kanaatindeyim. Tam bir İslâm devleti uygulaması olamayacağı veya şeriatı şu anki devletlerin tam manasıyla uygulanamayacağı için devletin laik olması gerektiğini düşünüyorum (Sude U.).

Görüşmecilerden Deniz C. ve Sevgi A. laiklik ve devlet arasındaki ilişkiye yönelik düşünceleri dikkat çekicidir. Sevgi A., laiklik kavramını inancın sosyal hayata yansması ve uygulanmasındaki engel olarak görmüştür. Deniz C., ise laikliği devlet

¹⁶ Rasim Özdenören'le Görüşme, Ankara, 08.02.2020

ve din arasında konumlandırmıştır: Gerçekten batıda ortaya çıkmış şeyleri bizim değerlendirmek zorunda oluyor olmamız çok kötü. Laiklik denilen kavrama değinmek istiyorum. Din bir yaşama şeklidir. Yaşama aktarılmayan din hiçbir işe yaramaz. Bir Budist, bir Hristiyan, bir Yahudi inandığı gibi yaşamak ister. Ki bunun onların hakkı olduğunu hepimiz savunuruz. Ancak konu İslâm olunca kimisinin görüşü değişiyor maalesef. Bir insana sen istediğin gibi inan ama ben bunu hayatına aktarmana izin vermem deyip bunun adını laiklik koyuyorsun, sonrada özgürlükten ve çağdaşıktan bahsediyorsun. Bir ülkede yüzde 95 in inancını yobazlık aşağılık bir şey gibi gösterip bilinçaltında İslamiyeti aşağılıyorsun. Günümüzde bazı insanların bunu desteklemesinin amacı laikliğin tanımı değildir. İslamiyete aslında inanmayan ya da bunu hayatına aktarma gereği duymayan insanların inandıkları gibi yaşamalarını sağlayan bu anayasal bir altyapıyı kaybetmek istememeleridir (Sevgi A.). Laiklik din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır. (Deniz C.)

Görüşmecilerden Ali K., demokrasi ve laiklik kavramlarını değerlendirirken bu kavramların din ile ilişkisi etrafında ele almıştır. Demokrasi ve laiklik kavramları olumlu tarzda topluma anlatıldığından dolayı bu kavramların dini dışlayan yönü göz ardı edildiğini ifade eder: Baktığımızda aslında bunların olması gerekir gibi duruyor bize öyle güzel işlemişler ki bunlar en iyi yönetim şekli gibi geliyor. (Bence) Fakat dini hiçbir zaman göz ardı edemeyiz. Bu yüzden dini tamamen dışlamış bu kelimelerin dinle barışmadığı sürece faydalı olacağını düşünmüyorum (Ali K.).

Görüşmeciler burada da laiklik ve din kavramı arasında ilişki kurdukları belirlenmiştir. Burada din olarak ise İslâm inancına atıf yapmışlardır. Sude U., kavramı değerlendirirken İslâm devleti ile günümüz laik devletlerini karşılaştırmıştır. İslâm inancının günümüzde yerleşik olarak uygulanmasını mümkün görmediğini belirtmiştir. Burada farklı dinden olan insanların ibadetlerinin özgürce yapabilmelerine laikliğin imkân tanıyacağını belirtmiştir. Laikliği, din ve devlet işlerinin ayrılması ve devletin bütün dinlere tarafsız olması şeklinde değerlendirmiştir. Ali K. ise laikliğin dini dışladığı yönünde görüş beyan etmiştir. Sevgi A. ise kavramın dinlere tarafsız olması gerektiğini söylemenin yanı sıra bu kavramın sadece İslâm inancını yaşayan insanlara yönelik kullanıldığı yönünde görüş beyan etmiştir.

Görüşmeciler, din ile laiklik arasında ilişki kurarken bu kavramın kiliseyle olan ilişkisine yönelik düşünce beyan etmedikleri görülmüştür. Bu bakımdan kavramın tarihsel kökenine değinilmediği söylenebilir. Özdenören, laiklik kavramını analiz ederken kilise ve kiliseli toplumların yapısını esas alarak kavramı değerlendirmiştir

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZDENÖREN'İN DÜŞÜNSEL DURUŞU

1.Özdenören'e Göre İslâm Düşüncesinin Son Yüzyıldaki Kırılma Noktaları

Özdenören'e göre tarih, olayların zamansal sıralamasından ibaret bir bilim değildir. Bugünü anlamak ve yorumlamak tarihi olayları bilmekle alakalıdır. Tarih bilmenin ön koşulu olarak siyasi olayların bilinmesini değil toplum yapısının bilinmesi ve zaman içerisinde toplumsal kurumların uğramış olduğu yok oluş, değişim ve gelişimin bilinmesi gerekmektedir (Özdenören, 2017a, s. 441). Özdenören'e göre Türkiye'de toplum belirli tarihsel kırılma noktaları yaşamıştır. Bu kırılmalar Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemleridir. Bu kırılmaların olduğu dönemlerde toplumsal kümeleşme açık ve seçik noktaya ulaşmıştır. Bu dönemlerde gerçekleşen siyasi ve sosyal değişimler, Batı kültürünün benimsenmesine yönelik gerçekleşmiştir (Özdenören, 2017b, s. 11).

1.1.Gülhane Hatt-ı Şerifi

Gülhane Hatt-ı Şerifi, 3 Kasım 1839 tarihinde Padişah Abdülmecid tarafından ilan edilmiştir. Bu kanun Tanzimat ismiyle de anılır (Akyıldız, 2014, s. 1). Tanzimat'la birlikte topluma sosyal yaşam güvencesi, orduya asker alımı konusunda eşitlik ve adaletli yargılama gibi hususlarda güvence veren kurallar arz etmesinin yanında reformlara açık kanun özelliğini taşıdığı da görülmüştür (Lewis, 2018, s. 149-150).

Kültürel varlıklar, tarihi süreç içerisinde milletlerin düşünsel ve davranışsal birikiminin sonucunda ortaya çıkar. Devlet-i Âliyye'nin aydın kesimi Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle birlikte Batı lisanını öğrenerek aydın kesim arasında farklılaşma ve zıt grupların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Türk toplum yapısıyla uyummayan Batı kültüründen beslenilmeye başlanmıştır. Bunun neticesinde aydın kesim, Türk-İslam kültürel değerlerini taşıyan topluma yani kendi toplumuna uzaklaşmıştır (Kaplan, 2019, s. 19). 18. yüzyıldan günümüze değin kültürel varlığa uzaklaşma devam etmektedir. C. Meriç, irfanıyla ilgisini kesen, özgürlüğünü kaybeden aydını 'müstağrib' yani 'Batı'nın yeniçerisi' olarak adlandırmıştır. Batı müstağriblere tarihimizi tahrip ve tahrif etme işini vermiştir (Meriç, 2017, s. 280).

Marksist düşüncenin Çin ve Rusya kültürüne dışarıdan aktarılmasıyla bu devletlerin kültürel yaşamlarında değişimler meydana geldiği gibi Tanzimat Fermanı da

Osmanlı-İslam kültürünü keskin bir değişime yönlendirmiştir. Devlet-i Âliyye, değişimi sağlayamayınca medrese-mektep, şer'i mahkeme- nizami mahkeme gibi devlet yapısında 'ikili-çarpık' kurumlar yer almıştır (Özdenören, 2017a, s. 110). Bunun yanı sıra Batı kültürü, Osmanlı kültürel yaşamında yer edinmeye başlamıştır (Ülken, 2017, s. 37). Özdenören, Tanzimat Fermanını kültürümüzde bulunmayan kavram ve kurumların başlangıç noktası olarak görmüştür (Özdenören, 2017a, s. 116). Tanzimat Fermanı, Batılılaşma yolunda gerçekleşen askeri, tıp, mühendislik ve hukuk alanlarındaki değişimlerin sonunda siyasi ihtiyaç olarak ortaya çıkan fermanıdır. Bu ferman ile birlikte Devlet-i Âli'nin idare biçiminin değişeceğine dair işaretlerin verildiği görülmüştür (Ortaylı, 2016, s. 120).

Tanzimat Fermanı, halkın ve idarecilerin bizzat istedikleri değişim hareketi olarak değil, Batı'nın ekonomik ve siyasi baskısı sonucunda ortaya çıkmıştır (Ülken, 2017, s. 33). Tanzimat, Batılılaşma isteğinin zorunlu sonucu olarak taklit yoluyla gerçekleşmiştir (Abadan, 1999, s. 33). Tanzimat Fermanı, Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'ya karşı Batı'nın desteğini almak için gerçekleştirilen bir değişim olarak da değerlendirilmektedir (Lewis, 2018, s. 226).

C. Meriç'e göre Tanzimat, '*Tanzimat, uçuruma açılan tereddiler dehlizi.*' Gafil olarak nitelendirdiği aydın sınıf heyecanla İslâm ülkelerinin dışındaki ülkelere akın etmiştir. Bu ülkelerin süslü vaatleri aydın sınıfın aldanmasına ve tehlikeyi görmemesine sebep olmuştur. Sonuç olarak aydın sınıf maziye unutmıştır (Meriç, 2018a, s. 471). Tanzimat Fermanı, Devlet-i Âli için sosyal ve siyasal alanlarda dağılmanın ilk göstergesi niteliğini taşımaktadır (Goodwin, 2006, s. 15-16). Dünya'daki değişim ve gelişimlerin Devlet-i Âli'ye yansması kaçınılmaz bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu durumda Tanzimat eğitim, din ve dil alanlarında Batı hayranlığı olarak ortaya çıkmıştır (Sinanoğlu, 2019, s. 147). Özdenören, Tanzimat düşünürleri ile Gazali arasındaki farka dikkat çekmektedir. Ona göre Gazali öz güvenli bir şekilde Grek düşüncesini İslâm inancının kıstasları ile değerlendirmiştir. Tanzimat düşünürleri ise İslâm inancını Batı zihniyetinin ölçülerine göre değerlendirmeye tâbi tutmuştur. Tanzimat düşünürleri olarak anılan Namık Kemal, Şinasi ve Ziya Gökalp gibi isimlerin düşünürden ziyade yazınsal alanda eser veren isimlerdir (Özdenören, 2015a, s. 132-133).

Son tahlilde Özdenören Tanzimat Fermanının ilan ediliş sürecini Mustafa Reşit Paşa ve İngiliz büyükelçisi arasındaki diyalogla çözümler:

*Mustafa Reşit Paşa henüz sadrazam değil. İngiliz Büyükelçisi ile ahabplığı var. Siz diyor teknolojiye, sanayiye ilerleyip gittiniz. Biz hâlâ yerimizde sayıyoruz. Ne yapmamız lazım gelir diyor. O da diyor ki siz Müslümanlarla gayrimüslimleri eşit tutmadığınız için bu haldesiniz diyor. Pekâlâ, Müslümanlarla gayrimüslimler eşittir desek olacak mı bu iş. O zaman o kolay diyor. Ben hazırlarım fermanı yarın padişaha okuturum sonra ilan da ederiz. Nitekim Tanzimat işte Tanzimat Fermanını hazırlıyor, kendisi bir sürü madde de var. Bir de besmele ile başlıyor. Gayet rahat. Fakat Müslümanlarla Gayrimüslimler eşittir. Sonuçta onlar itiraz ediyor, biz böyle eşitliği istemeyiz, çünkü bu şekilde eşit olursak biz de askere alınacağız. Biz de zekât vermek zorunda olacağız. Hâlbuki bugün biz kendi halimizden memnunuz vergimiz ke kâ diyor. Askerlikte yok bize. Ekmek elden su gölden yaşıyoruz.*¹⁷

Tanzimat Fermanı'nın toplum ve devlet arasındaki iletişim eksikliğinin ve fermanın toplumsal anlamdaki sonuçlarına dair eleştirel ve tartışma zemininden yoksun bir şekilde ilan edildiği söylenebilir. Özdenören, Tanzimat fermanını ele alırken toplum yapısının bu değişime nasıl cevap vereceği üzerinedir. O, siyasi olayları değerlendirirken toplumsal uygunluğu daima göz önünde tutmaktadır.

1.2.Meşrutiyet'in İlanı

Devlet-i Âliyye'nin parlamenter sisteme ulaşmasının ilk adımları 1859 Kuleli Vakasına dayanmaktadır. Sultan Abdülmecid'i tahttan indirme teşebbüsü olarak organize edilmiş olsa da Kuleli Vakası gerçekleşmemiş ilk hürriyetçi girişim olarak tarihteki yerini almaktadır (Lewis, 2018, s. 207). Devlet- Âli'nin yerelde otoritesinin zayıflaması halk üzerinde otoritesini artıran âyan sınıfının oluşmasına sebep olmuştur. Âyanların baskısını kırmak ve devlet otoritesini sağlamak maksadıyla sadrazam Alemdar Mustafa Paşa değişim sinyallerini veren sadrazamlar arasında yer almıştır(<https://islamansiklopedisi.org.tr/sened-i-ittifak>). Devlet-i Âliyye içerisinde meşrutiyete giden süreci reformist Mustafa Paşa'nın 1808 yılında devletin idari kademesinde yer alan paşa, vali ve âyanlardan oluşan topluluğu İstanbul'da toplaması başlangıç kabul edilebilir. Mustafa Paşa'nın reformist girişimleri neticesinde sultan ile âyanlar arasında Sened-i İttifak imzalanmıştır (Lewis, 2018, s. 105-106). Aynı zamanda Devlet-i Âliyye'nin farklı bölgelerinde meclis oluşturma girişimleri de yaşanmıştır. Mısır valisi olarak görev yapan Mehmet Ali Paşa 156 üyeden oluşan danışma kurulu oluşturmuştur. Sultan Abdülmecid döneminde İstanbul'da oluşturulan meclise ülkenin farklı eyaletlerinde halkın belirlediği ikişer kişi katılmıştır (Lewis, 2018, s. 157). Tunus'ta (1861) ve Mısır'da oluşturulmaya

¹⁷Rasim Özdenören'le Görüşme, Ankara, 08.02.2020.

çalışılan meclis çalışmaları Devlet-i Âli'nin meşrutî yönetime uzanmasının temelleri kabul edilebilir (Hanioglu, 2014, s. 389).

Avrupa'da 19. yüzyıl parlamentoların iz bıraktığı dönemdir (Ortaylı, 2018, s. 59). Bu dönemde Devlet-i Âliyye'nin 34. padişahı olarak tahta çıkan 2. Abdülhamit, 1876 senesinde Devlet-i Âliyye'nin ilk anayasası kabul edilen Kânûn-i Esâsi'yi ilan etmiştir. Bu ilanın ardından Devlet-i Âliyye de halk ilk kez sınırlı da olsa yönetime katılmaya başlamıştır. Halkın oyu ile seçilen üyelerin yanı sıra padişahın ataması ile meclise giren üyeler de olmuştur (Demir, 2019, s. 36). Padişahın ataması ile Âyan Meclisi oluşurken halkın oyu ile seçilenlerle Mebusan Meclisi oluşmuştur (Ortaylı, 2018, s. 248). İlk mecliste farklı dini inançlara mensup üyelerle birlikte Rum, Arnavut, Türk ve Bulgar üyelerden oluşuyor olması, Devlet-i Âliyye içerisinde bulunan farklı milletlerin temsil edildiğini göstermektedir (Ortaylı, 2016, s. 60).

Devlet-i Âli ile Rusya arasında 1877- 1878 senesinde çıkan savaş mecliste siyasi ve askeri tartışmaların artmasına neden olmuştur. 2. Abdülhamit, 93 harbi olarak da anılan bu savaşı sebep göstererek meclisi süre sınırı koymadan tatil etmiştir (Demir, 2019, s. 37). Bunun üzerine meşrutîyetin ilanı Avrupalıların gözünde Devlet-i Âli'nin yönetim anlamında reformist bir yapıda olmadığı tartışmalarına yol açmıştır. Balkan devletlerindeki siyasi-askeri düzensizlik ve Rusya ile yaşanan siyasi-askeri sorunlara karşın Avrupa'nın desteğini alabilmek uğruna Kanun-i Esasi'nin ilan edildiği görüşü ağırlık kazanmış olsa da yüz yıla yakın süredir hürriyet arayışını sürdüren ve halkın yönetime katılması yönünde Devlet-i Âli aydınının düşünsel alt yapısı yadsınır düzeyde değildir (Lewis, 2018, s. 225-227). Meşrutîyet döneminde sadrazam olarak görev almış Said Halim Paşa'nın değerlendirmesi Kanun-i Esasi'nin siyasi, toplumsal ve inanç alanlarına etkisini şu şekilde ifade eder.

Bu Kanun-i Esasi büyük bir hatadır. Memleketin siyasi ve içtimai durumu, halet-i ruhiyesi, inanç ve gelenekleri ile asla uyuşamaz. Hatta Osmanlı milli varlığı için ciddi bir tehlike halini almıştır (Paşa, 1970, s. 56).

Meşrutîyet Döneminin yaklaşık 30 sene kesintiye uğraması 23 Temmuz 1908 tarihinde Kanun-i Esasi'nin yeniden ilan edilmesi ile son bulmuştur (Zürcher, 2011, s. 147). Devlet-i Âliyye'nin son döneminde gerçekleşen siyasi değişim ve dönüşüm hareketliliği sosyal sorunların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. II. Abdülhamit yönetiminden aşağı bir seviyede hizmet veren meclis tekrardan oluşturulmuştur. Bu meclis saygınlığı, tecrübesi ve başarısı olmaması sebebiyle ülkede manevi ve maddi

kaosun yaşanmasına sebep olmuştur. Meşrutiyet'in ilanı ile ülkede huzur ve refahın artacağı beklenirken huzursuzluğun ve maddi hırsın artış göstermesi geçmiş yıllarda hürriyet adına verilmiş mücadelelerin boşa çıkmasına sebep olmuştur. Otuz sene boyunca insanların hürriyetini kısıtlayan ve ahlaki çöküşe sebep olan istibdat yönetiminin ardından huzur ve hürriyet beklentisinin gelmediği görülmüştür. Toplumsal alanda yaşanan problemlerin yanı sıra Devlet-i Âli'nin ülkü birliğini sarsacak milli ayaklanmaların da ortaya çıkması siyasi birliğin zarar görmesine yol açmıştır (Paşa, 1970, s. 50-52).

Bu sorunların temel nedeni olarak oluşturulan anayasanın Batı kurum ve kavramlarının siyasal ve sosyal alana taklit olarak yansıtılması olarak değerlendirilmektedir (Özyurt, 2016, s. 127). Batı kanunlarının çevirisi yoluyla Batı'nın ulaşmış olduğu seviyeye ulaşmak ve ülkede huzur sağlanmak istenir. Örneğin Fransa'dan çeviri yoluyla alınan adalet programı neticesinde Fransız milleti ile Osmanlı milletinin gelenek, adet ve düşünce dünyalarının birbirinden farklı olduğu görülmüştür. Islahatların başarısız olmasının sebebi olarak idari yöneticilerden yoksun olmamız gibi sebepler öne sürülse de asıl sebep olarak yapılacak ıslahatların zararlı ve imkânsız oluşu gösterilmiştir (Paşa, 1970, s. 53-54).

1.3.Cumhuriyet'in İlanı

Devlet-i Âliyye, kaybettiği toprakları tekrar kazanmak ve güç unsuru olarak Batı devletleri karşısında yer almak düşüncesiyle Almanya ile gizli ittifak yaparak I. Dünya savaşına girmiştir. Devlet-i Âli'nin savaşa katıldıktan sonra ülkede iç karışıklıkların yaşanması ve savaşın geniş bir coğrafyada yapılması askeri başarısızlıklara sebep olmuştur (Yazıcı, 2019, s. 51-52).

Devlet-i Âli, Birinci Dünya Savaşından mağlup ayrılmasıyla 1920 yılından itibaren İstanbul, Maraş, Adana, İzmir vs. gibi kentler işgal edilmiştir. 19 Mayıs 1919 tarihinde Anadolu'da Kurtuluş hareketini başlatan Mustafa Kemal, askeri başarılar neticesinde 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisini oluşturmuştur. Türk Devletinin idare yapısının belirlenmesi 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile netlik kazanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı olarak M. Kemal seçilmiştir. M. Kemal tarafından yeni Türk Devletinin Batılı bir devlet olma yolunda gerçekleştirdiği devrimler şunlardır: Din adamlarının kıyafetinin düzenlenmesi, Laikliğin Kabulü, Tarikatların kaldırılması,

Şapka Kanunu, Milletlerarası saat, takvim, tatil günleri ve rakamların kabulü, Medreselerin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat'ın kabulü ve Latin harflerinin kabulü şeklindedir (Ülken, 2017, s. 513-514). İtalya'dan Ceza Kanunu ve İsviçre'den Medeni Kanun alınmıştır (Zürcher, 2011, s. 256).

Tanzimat Fermanı ile başlayan Batılılaşma girişimleri Cumhuriyet'in ilân edilmesiyle resmileşmiştir (Özdenören, 2015a, s. 132). Tanzimat'ın, Meşrutiyet'in ve Cumhuriyet'in ilan edilmesi toplumsal ihtiyaçları karşılamak üzere yapılan değişim hareketleridir. Bu üç değişimin ortak özellikleri; üstyapı hareketi ve toplumun bütününe yayılmakta problem yaşayan belirli bir kitleye yoğun olarak hitap etmiş olmalarıdır (Dellaloğlu, 2017, s. 50). Türkiye'de uzun geçmişi olan Batılılaşma serüveni Cumhuriyet dönemi öncesinde Fransız pozitivist anlayışın etkisi ve tepeden inmece zihniyete sahip entelektüellerin girişimleri ile biçimlenmeye başlamıştır. Bu sürecin doruk noktaya ulaşması olarak M. Kemal liderliğinde Türk ulus-devletinin kurulması olarak yorumlanabilir (Göle, 2017, s. 144).

Son tahlilde Özdenören'e göre tarihsel kırılma noktaları Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet'in ilan edildiği dönemlerdir. Özdenören, Müslüman'ın özelliğini, Allah'ın kulu, İslam Peygamberinin ümmeti, dine göre ise Müslüman olarak betimlemiştir. Günümüzde İslâm'a uzak kavram ve kurumların Müslümanların hayatına girmiş olmasıyla Müslümanlar kimlik bunalımı yaşamıştır. Bu kimlik sorununa sebep olan üç siyasi etkenin Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet'in ilânı olduğu görüşündedir. Ona göre bu üç tarihi değişim hareketleri toplumun İslâm'dan uzaklaşmasına ve İslâm inancına uzak olan Batı kültürünün sirayet etmesine sebep olmuştur. İslâm inancı ile devlet arasındaki ilişki Tanzimat'tan itibaren azalmaya başlar ve Cumhuriyet döneminde bu ilişkinin kopma noktasına gelmiştir. Ancak toplumun İslâm inancı ile ilişkisi devam etmiştir. Bu noktada toplum ve devlet arasında 'küskünlük' olduğu varsayımını öne sürmektedir. Küskünlüğün sebebi devletin tepeden inmece zihniyete benzer bir yaklaşımla insanların giyimine-kuşamına ve diline müdahale etmesini göstermektedir. Kısacası Özdenören Müslüman insanın günlük yaşamında kimlik arayışı, parçalanması ve buğulaşmasının temelinde Batılılaşma hareketleri olduğunu değerlendirmektedir. Kimliklerin belirginleşmesi için Müslüman insanın Batı kültürel değerlerinin değil de İslâm

inancını örnek alması gerektiğini öneri olarak sunmaktadır (Özdenören, 2017b, s. 11-14).

2.Özdenören'in Kent Düşüncesi: Ankara

Özdenören, modern yaşamın sosyal iletişimi yok denilebilecek noktaya getirdiğini ifade etmiş olsa da modern hayatın etkin olarak yaşanıldığı kentlere hayran olduğu söylenilebilir. Bunda kent yaşamının keşfe açık olduğu ve dinamik özellikler göstermesi etkili olmuştur (Özdenören, 2018g, s. 85). Özdenören'e göre bilinmeyen ve en büyük kentte dahi insanlar, sosyal iletişime geçmeden günlük ihtiyaçlarını karşılarlar. İnsanların iletişim kurmadan sessizce etrafta işlerini yapmalarına rağmen kitle iletişim araçları sürekli olarak bildirim sunmaktadır. Bireye, market alış-verişini yaptığı sırada televizyon, reklam panoları ve ses sistemleri aracılığıyla tek taraflı uygulanan bir baskı söz konusudur olmaktadır (Özdenören, 2018g, s. 21-22). Çağımızda insanları alış veriş merkezleri bir araya getirir ve burada kitle iletişim araçları insanlara yönelik olumsuz-olumlu uyarıcılar göndermektedir (Çınar, 2013, s. 196).

Özdenören, kent ve mabet ilişkisini Allah'a olan yalvarma ve yakarma üzerinden değerlendirmiştir. Kentler mabetlerin etrafında kurulduğu takdirde varlık kazanmaktadır. Mabetlerin etrafında şekillenen siyasi, askeri, sanatsal ve eğitsel yapılanmalar kentin ikincil faydalarıdır. Asıl ihtiyaç mabet olgusudur. İkincil ihtiyaçlar ortadan kalksa dahi mabet kentin varlığını devam ettirmesini sağlamaktadır. Birincil ihtiyaç olarak ortaya çıkan mabet olgusunun terk edilmesini eleştirmiştir. Modern dönem kentlerinin mabetleri devre dışı bırakarak ikincil işleve sahip kurumları öne çıkartmıştır. Bu bakımdan modern kentleri 'ölü kentler' olarak nitelendirmiştir (Özdenören, 2018g, s. 119-120). Bergen'e göre İslâmi şehir anlayışında 'cami' bir kurum toplumun merkezinde yer almıştır (Bergen, 2015, s. 36). Modern dönemde kentler toplumsal düzeni denetlemek ve düzenlemek amacıyla idari merkez durumundadır (Çınar, 2013, s. 32). Özdenören, '*Kent İlişkileri*' adlı eserinde doğal güzelliklerin anlamını yitirmesini gelişen sanayi imkânlarına bağladığı görülmüştür. Burada sanatsal etkinliklere de ket vurulduğunu 'mehtaba çıkmak' adlı musikiyi hatırlatarak ifade etmiştir.

Gökyüzünde yalnız gezdiği farz edilen yıldızlar da yoktur. Yıldızlar yoktur, düşünebiliyor musun arkadaşım! Çünkü kentlerimizi bir baştan öbürüne kat eden elektrik arkları yıldızları mahvetmiştir! Heybeli'de her gece mehtaba çıkmak da

anlamını yitirmiştir. Çünkü mehtaba çıkmak, ancak ahşap pencerele evlerin bulunduğu bir çağda anlam taşıyabilirdi (Özdenören, 2018g, s. 10-11).

Özdenören'e göre 'ölüm olmasaydı hayat abes olurdu' (Özdenören, 2018h, s. 71). Toplumda bu duygudan hareketle mezarlıkları mahalle içlerinde barındırma hususunda özen göstermiştir (Çınar, 2013, s. 23). Eski kentlerde mezarlıkların kentin içinde yer aldığı ve cenaze işlemlerinin kentin merkezi olan camide yapılarak toplumun ölüm düşüncesini hatırlamaları ve dini duyguların canlı kalması sağlanmıştır. Mezarlıkların kentin dışına inşâ edilmesi ve taşıma işleminin cenaze araçları ile yapılması günümüz kentlerinin ölüm olgusunu günlük yaşamın dışına çıkarttığını göstermektedir. Toplumun ölüm gerçeğinden uzaklaşmış olmasını Müslümanca hayat tarzının yaşanmadığından kaynaklandığını ileri sürmektedir (Özdenören, 2018g, s. 185-186). John Hick, çağımız Batı toplumuna yönelik tespitleri Müslüman toplumlar için de değerlendirilebilir. Batı toplumunda yüzyıl önce ölüm olgusu günlük hayatta sıklıkla konuşulurken seks olgusu tabu olarak değerlendirilmiştir. Günümüzde ise ölüm tabu, seks ise açıkça konuşulan bir olgu haline gelmiştir. Yirminci yüzyıl Batı ülkelerinde ölüm olgusu önceki yüzyıllara göre toplumsal yaşam alanlarından uzak konumdadır (Hick, 1992, s. 235).

Özdenören'in medeniyet algısı kentlerin mimari özellikleriyle belirginleşir. Türk mimarisinin özgün bir şekilde ortaya çıkmadığını Ankara şehrinin oluşumu ve gelişimi ile ortaya koymuştur. Ankara'nın görüntüsünün eklektik, karmaşık ve tarihi çizgisinden uzak olarak yorumlamıştır. Ankara'yı izleyen ve onun görüntüsünden bir Türk mimarisi ya da İslâm toplumu olduğunu anlamayabilir (Özdenören, 2018g, s. 21). Türk-İslâm toplumunun yansıması olarak kentlerdeki ibadet mekânlarını önemseyen Nuri Pakdil'e göre Ankara, '*Hacıbayram'ı aradan çekerseniz, Ankara'yı gece de, gündüz de bir karanlık basar* (Pakdil, 2010, s. 55).' Kentlerin kurulumu dini ve tarihi yapıların varlığına bağlanabilir. Bilakis Ankara'da mescit ve cami ihtiyacı oldukça apartmanların bodrum katları ibadet yeri olarak kullanılmıştır. Ankara'da yaşam alanlarının oluşumu camilerin konumuna göre değil de binaların yerleşimine göre belirlendiği için bu kentin köşe taşları oluşmamıştır. İstanbul'un büyük olmasına rağmen bu kente giden kimse merkez özelliği gösteren mimari yapıların varlığını fark eder. Ankara'nın orta yerinde bulunmasına rağmen Kocatepe Caminin köşe taşı işlevini görmemesinin nedeni; kent camiye göre kurulmamış ve kente tepeden bırakılmış görüntüsü verdiğinden dolayıdır (Özdenören, 2018g, s. 51-53).

Özdenören, şehirlerin silüetlerinin tarihi, dini, kültürel ve özgün yapı da olmaları gerektiğini Paris şehri üzerinden aktarmıştır. Sartre'nin 'Erostrate' adlı öyküsünde başkarakter binanın altıncı katından Paris'i izlerken Eyfel Kulesini, Notre- Dame'i ve Sacré- Coeur'yi görür. Görüş açısını değiştirdiğinde Paris'in özgün silüetlerini ve tarihsel hafızaya ait yapıları görmektedir. Paris ile Ankara'nın karşılaştırıldığında Ankara'nın tarihsel hafızadan yoksun olduğu söylenebilir (Özdenören, 2018g, s. 18). Özdenören, Türk toplumunun kendi değerlerine yabancılaşmasının mekân üzerindeki izdüşümünü Ankara şehri ile tasvir eder. Kent İlişkileri adlı eserinde Ankara'yı şu şekilde anlatmaktadır.

Öyleyse bu yapıdan kent olarak geriye kalan şey nedir? Kendinden, kendi tarihinden bağıni koparmış, ruhsuz, kavissiz, kemersiz, kişiliksiz bir beton ve asfalt yığını. İnsana tarihsizliğinin ve kültürsüzlüğünün mahcubiyetini her an yüzüne vuran ve kimlerin şenlendirdiği belli olmayan ve bilinçle inşa edilmiş bir ruhsuz harabe.. geriye kala kala sanıyorum yalnızca böyle bir şey kalıyor (Özdenören, 2018g, s. 53).

3. Müslümanca Düşünme ve Yaşama Eylemi

Özdenören yirminci yüzyılın son devresinde 'Türkiye İslâmcılığına' özgün bakış açısı katan aktif bir entelektüeldir. Özdenören, 'Türk İslâmcılığında' M. Akif Ersoy, N. Fazıl Kısakürek ve S. Karakoç'un ardından zikredilebilecek dördüncü isimdir. Bu üç ismin devamı niteliğinde görüşleri söz konusu olsa da kendine özgü düşünce biçimleri ile farklı çizgilere evrildiği de söylenilebilir. Özdenören'in yazılarında N. Fazıl ve S. Karakoç'un eserlerindeki muhafazakâr ve milliyetçi çizgi yoktur. (Çağan, 2012, s. 179). Lütfi Bergen, Özdenören'in fikri yapısının kaynaklarını Cumhuriyet öncesi isimlere ve onların tartışmalarına götürmektedir. Bu isimler Gazali, İbn Rüşd, Farabi ve onların İslâm felsefesine kattıkları tehafüt¹⁸ geleneğidir. Kur'an-ı Kerim'i 'modern' dünyaya göre yorumlayan Cemaleddin Afgani ve Muhammed Abduh gibi isimleri de eleştirmektedir. L. Bergen'e göre Gazali ve Özdenören; toplumun dinden uzaklaşması ve toplumsal bozulmaya etken olanın 'kafa karışıklığı' olduğu noktasında benzer düşüncededir (Bergen, 2011, s. 43).

Özdenören, 'Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler' adlı eserinde Müslümanların Batı medeniyeti karşısındaki durumunu ve Batılılaşma çabalarını İslâm inancı çizgisinde kalarak değerlendirmeye tâbi tutmaktadır. Bunu yaparken

¹⁸ Tehafüt: Birbiri üstüne atılma. Bir şeyin hırsla üzerine düşme. Tehafütü'l- felasife: Feylesofları hırpalama. Gazâli'nin meşhur eseri (Develioğlu, 2013, 1237).

Batı uygarlığını bütün olarak olumsuzlaştırma veya iptal etme gibi düşünsel çaba içinde değildir. Eğer farklı uygarlık benimsenecekse onun bütün neticesi önceden tahlil edilmelidir. Aksi takdirde değişim üzerine tekrar düşünülmesi tavsiyesinde bulunmuştur (Özdenören, 2018f, s. 15). Batı uygarlığının yansıması bütünsellik arz ettiğinden pratik ve teorik yaşam birlikte değerlendirilmelidir. Kendisi Batı uygarlığının reddi veya benimsenmesini İslâm inancı çerçevesinde ele alarak *‘İslâm, Batı’nın zihin kalıplarına göre anlaşılabilir’* değerlendirmesinde bulunur. Batı düşünce yapısının kabulü demek *‘bu dünyayı, öteyi ve insanı’* Batı zihin kalıplarına göre algılamaktır. Dinin algılanması da Batı’nın dini algıladığı ve anladığı şekilde gerçekleşecektir. Burada dinin (İslâm) değişeceği veya yeni biçim alacağı değildir (Özdenören, 2018f, s. 26-27). Günümüz Batı uygarlığının ortaya çıkmasını sağlayan tarihsel dayanakların Roma hukuku, Yunan felsefesi ve Hristiyanlık olması Müslüman insan ile Batı zihniyeti arasındaki temel farklılığı ortaya koymaktadır (Özdenören, 2018a, s. 54).

Günümüz Batı medeniyetinin kendi yapısını izleyememe ve öz eleştiri gerçekleştirememesine rağmen bu eksikliği gidermesi mümkündür (Özdenören, 2017a, s. 56). Son yüzyılda Müslümanlar söyleyecek sözü olmayan insan kalabalığı olarak betimlenmesinde Batı’yı sorumlu tutmak yerine Müslümanların da öz eleştiri yapması gerekmektedir (Özdenören, 2017c, s. 82). Özdenören’in eserlerindeki ‘Batı’ tabiri tarihsel olarak Batı coğrafyası iken günümüzde ‘Batı’ olarak işaret ettiği ülke ya da kıta değil, bir düşünce ve o düşüncenin yayılmasıyla ortaya çıkan düşünce yapısıdır (Özdenören, 2017c, s. 39). Ona göre Batı kültürü dört unsur üzerine kuruludur. Sınıfçı, ırkçı, ayrımcı ve sömürgeci. Bu unsurlar Batı kültürünü sonsuza kadar taşıyacak yapılar değildir. Batı kültürünün yaşayacağı toplumsal bunalıma çare olarak İslâm inancının ön görülmesi tesadüf değildir (Özdenören, 2017d, s. 214-215). Özdenören, toplumsal olarak değil bireysel planda Batı’da Müslüman olan insanların arttığını gözlemlemektedir. Batı toplumunun öz eleştiri yaparak İslâm inancına sahip olabileceklerini ihtimalini göz önünde tutmaktadır. Ancak bu Müslüman oluş var olan Batı medeniyetinin devamlılığını etkilemeyecektir.¹⁹

Özdenören’e göre Müslümanların problemleri Tanzimat döneminde başlamıştır. Ona göre *‘Tanzimat zaten kafa karışıklığının ürünüdür.’* Tanzimat Dönemine kadar

¹⁹ Rasim Özdenören’le Görüşme, Ankara, 08.02.2020.

Devlet-i Âliyye yöneticileri Batı düşüncesi ve teknolojisi ile muhatap olmuş ancak bu karşılaşma Müslümanların yaşantılarında problemlere neden olmamıştır. Mesela Fatih Sultan Mehmet döneminde Macaristan'dan getirilen mühendis 'şahi' adı verilen toprakların dökülmesinde görev almıştır. Tanzimat dönemine kadar teknolojik iş birliği kafa karışıklığına neden olmazken Tanzimat ile birlikte problemler vuku bulmuştur.²⁰

Tanzimat'tan bugüne kadar bize ait olmayan kavramlarla, bize özgü olmayan kurumlar üzerine yapı oluşturulmaya çalışılmıştır (Özdenören, 2017a, s. 116). Tanzimat Fermanı ile yönetimde ve hukuk alanında başlayan Batılılaşma süreci devam ederken, İslam kültürünün de toplumsal yaşama ve hukuki süreçlere etkisi devam etmiştir. Özdenören'e göre Tanzimat döneminde nizami ve şer'i mahkemeler; mektep ve medrese; redingot ve cüppe gibi farklı kültürleri temsil eden yapıların var olması devlet içerisinde bütünsel Batılı anlayışın ortaya çıkması yerine 'ucube' bir yapının ortaya çıkmasına ve bu şekilde devam etmesine neden olmuştur. Özdenören'in 'okumuş-yazmış' olarak bahsettiği düşünürler yerli kültürü Batı'dan alınan kavramlar ile değerlendirirken Batı değerlerini de yerli kültüre göre kıyas etmişlerdir. Bu durum neticesinde Özdenören şu benzetmeyi yapmaktadır. '*Böylece de ortaya devekuşu türünde bir mahlûk çıkmıştır. Deve desen deve değil, kuş desen kuş...*' (Özdenören, 2018a, s. 124-125). Özdenören'in, 'devekuşu' benzetmesine sebep olan durumu ortadan kaldırmak adına Müslüman insanı; Müslümanca düşünmek ve Müslümanca yaşamaya çağırmaktadır. Bu iki eylem yalnız başına değil eş zamanlı gerçekleştiği takdirde Müslüman insanın bilincinin kafa karışıklığından kurtulacağını şu şekilde ifade eder.

Müslümanca düşünme soyut zeminlerde sürdürülen bir kafa sporu değildir. Müslümanca yaşayan ya da öyle yaşamak isteyen bir toplumun içinde gerçekleşir. İslâm dışı bir toplumda Müslümanların gündelik hayatlarını kolaylaştırma sadedinde öngörülen bazı çarelerin, aslında bilinç körleşmesine yol açabileceği ve uzlaşmacı bir tavra iteceği söylenebilir (Özdenören, 2017a, s. 78-79).

Özdenören'e göre İslâm dışı bir toplumda Müslümanca yaşamdan uzak kalınabilir. Müslümanım diyen insan, kendisine yabancı olan kültürü benzeşme yoluyla kabul sürecinde iken aynı zamanda Müslüman olarak da yaşamını idame ettirmek istemektedir. Ancak birbiri ile çatışan iki değer sistemi dramatik insan tiplerini

²⁰ a.g.g.

ortaya çıkartmıştır. Bunu ortaya çıkaran süreç Devlet-i Âliyye'nin son dönem Müslüman düşünürlerinin eklektik tarzda çözüm üretme çabalarından kaynaklanmıştır (Özdenören, 2018b, s. 61). Batılılaşmanın gerçekleşmesi sürecinde Batı uygarlığına ait değer yargıları da yaşam alanlarında yer almıştır. Özdenören, geçmiş yüzyılda savunulan '*Batının iyi yanını alalım da kötü yanını kendisine bırakalım...*' zihniyetine tarihçi Toynbee'nin yaptığı Batı uygarlığı '*bölünmez bir bütün*' tasvirini hatırlatmıştır (Özdenören, 2018a, s. 50). İslâm inancı diğer din mensuplarının âdetlerine, ibadetlerine, geleneklerine, yaşayış tarzlarına engel olmamaktadır. Bu durum hoşgörünün ötesinde uzlaşmacı bir tavra kapı da aralamaz. Müslüman insan İslâm inancını kendisinden başka hiçbir değerle uzlaştırmaya çabasına girmemelidir (Özdenören, 2018e, s. 110). Özdenören, '*Müslümanca Yaşamak*' adlı eserinde kafa karışıklığına neden olan durumları ortadan kaldırmaya yönelik İslâm inancının tek ve özgün kimliğini ortaya koyarak eklektik düşünce yapısına yönelmemiştir.

İslâm, Allah'ın indirdiği ve kabul ettiği tek din olarak, başka hiçbir dünya görüşüyle, başka hiçbir fikirler, amelle uzlaşmaya muhtaç değildir. O kendi başına, insanın ihtiyacını karşılamaya muktedir. Bu bakımdan zaaf İslâm'da değil, fakat onu yüklediğini söyleyen insandadır (Özdenören, 2017c, s. 56).

Tarihsel olarak farklı dönemde yaşamış toplulukların düşünce serüvenlerinin benzerliği söz konusu olabilir. Özdenören, günümüz Müslümanlarının İslâm dışı yollarla İslâm'ı anlamaya çalışmasını, İmam Gazali döneminde insanların felsefeden yardım bekleyerek İslâm'ı anlama ve algılama çabasını benzer görmektedir. Gazali döneminde felsefeden beklenen yardımla günümüzde '*Batı ilmi*' düşüncesinden beklenenin benzer olgudur. İmam Gazali'nin felsefeye yönelik çalışmaları İslâm dünyasında felsefe çalışmalarına olumsuz etkisinin olduğunu da söylemek mümkündür. İmam Gazali (Akt. Özdenören, 2018a), İslâm inancının özgünlüğü vurgusunu Tehafüt el Felasife adlı eserinde şu şekilde yer verir.

Şeriata, şeriat yolunun dışında (bir yolla) yardım etmek isteyen kimsenin zararı, şeriata (şeriat) yoluyla darbe vurmak isteyen kişinin zararından daha çoktur (Özdenören, 2018a, s. 35).

Özdenören, '*Müslümanca Yaşamak*' adlı eserinde Müslümanca düşünme ve yaşamanın nasıl gerçekleşeceğini bir fıkra üzerinden anlatmıştır.

İki kişi tartışıyormuş. Biri öbürüne diyormuş ki:

—Allah isterse deveyi iğnenin deliğinden geçirir; deveyi küçültür, iğnenin deliğinden geçirir.

Öbürü itiraz etmiş:

—Hayır, demiş, bence deveyi küçültmez, iğnenin deliğini büyütür, bu işi öyle yapar.

Deveyi mi küçültür, iğnenin deliğini mi büyütür noktasında anlaşıyorlarmış. Derken, oradan geçen birinin hakemliğine müracaat etmek istemişler. Hangimiz haklıyız diye sormuşlar. O da demiş ki:

—Allah, deveyi iğnenin deliğinden geçirmeyi murad ederse, ne deveyi küçültür, ne iğnenin deliğini büyütür; o deveyi o delikten öylece geçirir (Özdenören, 2017c, s. 20).

Özdenören, fıkranın yardımı ile günümüz Müslümanlarının siyasi veya bireysel olarak karşılaştıkları problemlere yönelik çıkış noktası işaret etmektedir. Buradaki tartışmada dört öneriye işaret vardır. Birincisi, iğnenin deliğinin büyütülerek devenin geçmesi sağlanır. İkincisi, devenin iğne deliğinden geçecek kadar küçültülmesi sağlanır. Üçüncüsü, devenin belli oranda küçültülmesine karşın iğne deliğinin de belli oranda büyütülmesi sağlanabilir. Dördüncüsü, deve veya iğne üzerinde herhangi bir değişimi teklif etmeden Allah'ın iradesine güvenilir. Bu dört bakış açısından birinci ve ikincisinde din dışı zihniyetle mucize akla uygun hale getirilmeye çalışılır. Üçüncü öneride ise uzlaşmacı tavır söz konusudur. Dördüncü öneri ise Müslümanca düşünmek ve yaşamak üzere olan insanın tavrıdır.

Özdenören, toplumlara sorun olarak sunulan konuların '*düzmece problem*' olduğunu ileri sürmektedir. 21. yüzyıl dünyasında esas sorun insanlara sunulan sorunlar değil, bilakis esas sorun '*kafa yapısından*' kaynaklanmaktadır (Özdenören, 2018f, s. 11). Müslümanların son yüzyılda yaşadığı problemler düşünce yapısı sebebiyledir. Müslümanca düşünme eylemi terk edilerek Batı kültürel yapısına özgü '*kafa yapısı*' benimsenmiştir. Böyle olunca İslâm kültürüne ait kavramlar ile Batı kültürüne ait kavramlar iç içe geçerek Müslüman insanın bilincinin karmaşaya uğradığı söylenebilir (Özdenören, 2017a, s. 34). İslami anlayış ve kavrayışın, Batı kültürü ile karıştırılması neticesinde hem Batı anlaşılmamış hem de İslam'a ait değerler korunamamıştır. İslam coğrafyasında; '*sosyalist*', '*kapitalist*', '*toplumcu*' veya '*bireyci*' vb. sınıflamalara ayrılan '*garip Müslümanlar*' ortaya çıkmıştır (Özdenören, 2017b, s. 32-33). Özdenören, günümüzde bilinci karmaşaya uğramış Müslüman insanları '*Düşünsel Duruş*' adlı eserinde dört farklı şekilde tasvir etmiştir.

1.İslâmdışı bir toplumda, Müslümanlığının bilinci olmadan yaşayan Müslümanlar,

2.Aynı İslâmdışı dünyada Müslüman olarak hayatta kalınabileceğine inananlar,

3.Oportünist²¹ araçlarla da olsa İslâmdışı dünyayı İslâmileştirme çabasında olanlar (bilginin ve teknolojinin İslâmileştirilebileceği ‘kanısını taşıyanlar),

4.Her türlü oportünizmi reddederek Müslümana mahsus dünyanın İslâmi araçlarla kurulabileceğine inananlar (Özdenören, 2017a, s. 189).

Müslümanca yaşama ve düşünmenin gerçekleşmesine yönelik dört farklı Müslüman tipinin toplumsal yaşamda farkına varılması da önem arz etmektedir. Özdenören, günümüz Müslüman insanı için önerisi şu şekildedir. *‘Biri diğerinin içinde Müslümanca yaşamak için Müslümanca düşüneceksin.’* Bunun gerçekleşmesi için İslâmi bir ortamın olması gerektiğinden hareketle İslâm Peygamberinin 620 yılında Mekke’den Medine’ye yaptığı *‘hicreti’* işaret ederek çözüme kavuşturmak istemektedir. Bu hicret, Asr-ı Saadet’te bir defaya mahsus ve fiziksel anlamda gerçekleştirilen olay değildir. Günümüz Müslüman insanını *‘zihinsel hicrete’* davet etmektedir. *‘Zihinsel hicret’*, bugüne kadar edinilen gayri İslâmi bütün değerlerden uzak kalınarak yeni Müslüman oluyor gibi İslâm inancının hükümlerini kabul etmektir.²² Özdenören, İslâm inancının doğuş zamanını örnek vererek Asrı Saadet’in geçmişte kalmadığını o dönemde yaşayan Müslümanların hayat tarzlarının günümüzde de uygulanabilir olduğunu ifade etmiştir (Özdenören, 2017c, s. 64). Özdenören, ilk Müslüman toplumu işaret etmenin yanı sıra bireysel anlamda da örnek insan modeli olarak peygamberlerin bütününe işaret etmektedir. Bu bütün içinde ise son peygamber, Hz. Muhammed örnek insan modelidir (Özdenören, 2017c, s. 128).

Müslümanca düşünce ve yaşantının gerçekleşmesi hususunda Özdenören’in gayesi; Allah’ın rızasını kazanmaktır. Müslümanların günlük yaşamlarındaki davranış ve amellerini *‘Allah rızası’* anlayışı üzerine geliştirmelidir. Bu anlayış çerçevesinde Özdenören ters bir cümle kurmaktadır. Diyelim ki, İslâm insana eşitsizlik ve hüzn gibi şeyler de vaat etse; bu halde bile Müslüman insan, *‘Allah’ın rızasını kazanmanın yolu budur, diye gösterilmişse, o yola uyum sağlamaktan başka bir şey düşünmez.’* Bu durum gerçekleştiği takdirde İslâmi yaşamın sonuçları olan; adil gelir dağılımı, insanların kardeşliği ve barış gibi hususlar gerçekleşecektir (Özdenören, 2018f, s. 82). Özdenören’in nihai hedefi olan Allah rızası ve Allah’a olan muhabbeti Yunus Emre’nin şu beytinde görülmektedir.

²¹ Oportünist: fırsatçı. Bkz.: Türkçe Sözlük, 2011, s.1807.

²² Rasim Özdenören’le Görüşme, Ankara, 08.02.2020.

*Cennet cennet dedikleri
Bir ev ile birkaç huri
İsteyene vergil onu
Bana seni gerek seni* (Tatçı M. , 2012, s. 295).

Görüşmeciler Özdenören'i Müslüman insanın bulunduğu çağda karşılaştığı problemleri İslâmi düşünceyi esas alarak çözümlemeye çabalayan ve yerel düşünceyi önceleyen yazar olarak tanımlanmışlardır: Batıyı eleştiren bir yazarımız. Akabinde doğu diye ifade ettiğimiz şey İslamiyet dinidir. Yani bizi biz yapan şeydir. Zamanında Batı'ya olan özetinin ceremesini günümüzde çekiyoruz. Batı gibide olduk bir yumurtanın içini alıp kabuğunu din diye topluma sundular. Öz kayboldu. İslam dini kulaktan dolma rivayetlerle yaşanır oldu. Yazarımızda İslâm kültürünü hakkıyla öğrenmemiz gerektiği özümüze dönmemiz bizi biz yapan unsurun İslamiyeti bilip onu yaşamakla gerçekleşeceğini vurgulamakta (Sevgi A.). Doğu'nun yani İslam'ın kazanacağı bir mücadelenin savunucularından biridir. (Ali K.)

Görüşmeciler Özdenören'in düşünsel duruşunu seçmeci anlayış çerçevesinde de değerlendirmiştir. Batı medeniyetinin Doğu için faydalı olabilecek özelliklerinin varlığı kabul edilmiştir. Doğu toplumu olarak öz değerlerin yitirilişi kabul edilerek öze dönüşün sağlanması hususunda Batı örnek toplum olarak görülmüştür. Aynı zamanda Özdenören, İslâm medeniyetinin savunucusu ve Batı'yı ötekileştiren tarzda yorumlanmıştır: Batının faydalı yönlerinin örnek alınıp Doğunun kendi özüne dönerek var oluşunu gerçekleştirme gayretinde (Aylin Ş.). İslam medeniyetine dönme fikrine katılmıyorum. Her medeniyet bulunduğu çağa göre şekillenir. Ne bundan iki yüzyıl önce tutunduğumuz medeniyet bizi kurtaracak olan ne de Batı medeniyeti. İnsanları ve kültürlerini ötekileştirmek bize bir şey kazandırmayacak dünya üzerinde tüm insanlar bir olmalı dil, din, ırk gözetilmeden. Dünyadaki canlıların bizim için yaratılmadığını anladığımızda onlarla beraber yaşamayı öğrendiğimizde huzuru bulacağız (Helin A.).

Özdenören'in eserlerinde işlediği temaların Müslümanlara yönelik olduğu da düşünülmüştür. Özdenören'in Müslümanca düşünme ve yaşamaya dönük düşünce yapısından dolayı belirli bir grubun mutlaka tanınmasını Umut G. ifade etmiştir: "*Kendi kesimi kesinlikle tanımalı*". Yazarların düşünsel duruşu ve beslendikleri kaynakları belirlememize yardımcı olan eserleridir. Neslihan Ş., Özdenören'in öykü ve deneme eserlerinde ortaya koyduğu fikri düşünce ve topluma ulaştırmak istediği düşüncenin Müslümanca yaşamak olduğunu ifade etmiştir. Bu düşünce

karakteristiğini olması gereken ve günümüz Müslümanlarının bu konuda problemler yaşadığı şeklinde yorumlamıştır: Müslümanca yaşamak üzerine derince duran bir yazar. Olması gerektiği gibi.. bu konuda çağımız bir engel içerisinde (Neslihan Ş.).

4.İki Batı Eleştirmeni: Özdenören ve Dostoyevski

Özdenören'e göre Rus yazarlar arasında Dostoyevski'nin ön plana çıkmasında Batı eleştirmeni olması ve yerli değerlere önem vermesini göstermiştir (Kahraman K. , 2015, s. 114). Dostoyevski'nin romanlarındaki karakterler onun siyasal ve toplumsal düşünce dünyasını yansıtmaktadır. Çağdaş Batılı romancılar Avrupa değerlerinin benimsenmesini işlerken, Dostoyevski onların karşısına milliyetçi hislerle '*Rus ruhunu*' işleyerek çıkmaktadır (Özdenören, 2018d, s. 90-91).

Özdenören'e göre Dostoyevski'yi diğer Rus aydınlarından ayıran iki özellik vardır: Birincisi, Dostoyevski kendi medeniyetine inanmaktadır. İkincisi, Batı medeniyetinin sosyal kurumlarının bütün olarak kabul edilmesi ve taklit edilmesine karşı olmasıdır. Dostoyevski'nin genel yaklaşımı, Rusya'nın kendi değerlerini Batı'ya bakarak iletmesidir (Özdenören, 2018a, s. 197-198). C. Meriç, Rus ve Türk toplumunun '*din problemi, şer problemi, Avrupalılaşma problemi...*' gibi benzer sorunları yaşadığını ancak bu sorunlara ilişkin Türk toplumunda çözüm uğraşlarının olmadığına işaret etmiştir. Tanzimat'tan günümüze kadar Türk toplumu '*hazır medeniyete*' karşı ilgi duymuştur. Meriç, Türk aydınını diyalog kurmak yerine birbirlerine olumsuz düşünceler itham eden kimseler olarak değerlendirmiştir (Meriç, 2018b, s. 274). Avrupalılaşma problemi, Kuzey Amerika, Avrupa ve Japonya dışında komünist ülkeler de dâhil olmak üzere bütün ülkelerin ortak problemidir. Avrupa medeniyetinin nelerden oluştuğu konusunda ittifak olmaması ve ilerleme hususunda ülkelerin hangi metodu seçeceklerinde ittifak kuramamış olmaları bu problemin devam etmesini sağlamıştır (Güngör, 2007, s. 79). Dostoyevski, '*Puşkin Üzerine Konuşma*' adlı eserinde Avrupa'dan alınacak göreneklerin Rusların kendi değerleriyle işlemlerini tavsiye etmiştir. Burada tümünden kabul ediş yerine yorumlamak istendiği görülmüştür (Dostoyevski, 1987, s. 66). Türkiye'deki bazı Batıcılar da Avrupa'ya bakmayı veya içselleştirmeyi amaç edinerek Rus aydını ile benzer özellik taşımışlardır. Özdenören'e göre Müslüman için Batı'ya bakarak ancak Batı öğrenilmiş olunur. Bizler için örnek Batı değil bilakis İslâm inancının

kendisidir.²³ Bu bakımdan Özdenören'in inancına sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda tam anlamıyla güvendiği söylenebilir.

Avrupa'da gerçekleşen Magna Carta veya Fransız İhtilâli gibi toplumsal değişimi sağlayan hareketler bulundukları toplumun tarihsel, kültürel, siyasal ve iktisadi iç talepleri doğrultusunda gerçekleşmiştir (Özdenören, 2017a, s. 129). Farklı kültürlerle ait yapıların taşınarak hayata geçirilemeyeceğini Dostoyevski, Yaz İzlenimleri Üzerine Kış Notları adlı eserinde Rus toplumunun Batı medeniyeti karşısında kendi değerlerine yabancılaşmasını ve değişen toplum yapısına rağmen hâla Avrupalı olunmadığını alaylı bir şekilde yer vermektedir. Rus toplum yapısını kökten sarsan değişimlerin hayatın her alanında hissedilmesi ve yeni nesillerin de bu baskı ile büyüdüklerini de düşünerek Rusya'nın hâla Avrupalı olamamasını sorgulayan ifadeleri şu şekilde olmuştur.

Doğrusu, her şeyimiz, bilimimiz de, sanatımız da, toplum düzenimiz de, insanlarımız da, görgümüz de, her şeyimiz oradan, kutsal mucizeler ülkesinden! Yaşayışımız, daha çocukluktan başlayarak Avrupa'nın dünya görüşüne, geleneklerine göre düzenlenmiştir. Hangimizin gücü yeterdi bu gidişe karşı koymaya, bu baskıyı yenmeye?... Avrupalılaşmamıza dadılarımız engel olmadılar elbette. Arina Rodionovna (Puşkin'in dadısı) olmasaydı Puşkin diye bir ozanımızın olmayacağı düşüncesi gerçekten acıdır, hem gülünç. Saçmadır! (Dostoyevski, 2017, s. 53-54).

19. yüzyıl Rusya'sında aydınlar, halkın sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını göz ardı ederek halkı 'Avrupalılaştırma' ve 'siyasal demokrasi' gibi çabalar içinde iken halk, yoksulluk, işsizlik ve 'insan yerine konulmamanın' bunalımı içerisindeydi. Bu durumda halk ile aydınlar arasında düşünsel anlamda farklılık olduğu söylenebilir. Halk bu durumda, kendisini anlayan ve bunalımlarına umut olarak aydın kesim yerine dini görmüştür. Halk ve aydın sınıf arasındaki bu zıtlık neticesinde aydınlar asıl görevini ihmal ederken, halkın da batıl inançlara yöneldiği söylenebilir (Dostoyevski, 1987, s. 12-13). Bu bağlamda Dostoyevski'nin Batıcı Rus aydınlarına yönelik eleştirileri iki tema üzerinde ele alınabilir: Köksüzlük ve taklitçilik.

a.Köksüzlük: Dostoyevski'nin ilk eleştirisi köksüzlük üzerinedir. Rus aydını taklitten önce tarihi geleneklerini terk etmeye başlamıştır. Avrupalı Rus aydını, halktan o kadar bağımsızdır ki gelişim ve ilerleme konusunda halka yönelik baskı ön plandadır. Dostoyevski, Bir Yazarın Günlüğü adlı eserinde Rus aydını ve halk arasındaki kopuşu şu şekilde ifade etmiştir.

²³ Rasim Özdenören'le Görüşme, Ankara, 08.02.2020.

Bizim gibi bir halkın tarihi falan olmamalıdır; tarihe benzer ne varsa nefretle bir kenara atılmalıdır. Yalnızca aydın toplumumuzun tarihi olmalı ve halk tüm gücüyle ve çabasıyla yalnızca bu topluma hizmet etmelidir...Eğer halk gelişime ayak uydurmazsa, o zaman 'halk ortadan kaldırılmalıdır!' Çünkü efendim, halkımızın değersiz, boyun eğdirilmesi gereken barbar bir sürü olduğu açıkça ortaya çıkmış olacaktır. (Dostoyevski, 2001, s. 1453-4).

Dostoyevski'ye göre, 'ısmarlama, zoraki Avrupalılık' fikri Rus toplumunda yaygındır. Rusya'nın Avrupalılaşma sürecinin yansımaları kılık- kıyafet ve sosyal ilişkilerin düzenlenmesinde rahatlıkla kabul görmesini Yaz İzlenimleri Üzerine Kış Notları adlı eserinde şu şekilde ifade etmiştir.

Ayağımıza ipek çorap geçirip başımıza bir peruk takınca, bir de kılıç kuşanınca Avrupalı olacağımızı sanıyorduk. İşin kötüsü, hoşumuza da gidiyordu bu. Oysa değişen bir şeyimiz yoktu gerçekte (Dostoyevski, 2017, s. 63-64).

b.Taklitçilik: Rus aydını, tarihi köklerinden soyutlanması neticesinde ithal edilen fikirlerin eleştirisi ve toplumsal uyumu üzerine düşünce üretememiştir. Bunun üzerine Avrupa taklitçiliği ön plana çıkmıştır. Dostoyevski, Avrupa'dan ithal edilen düşüncenin karmaşık, belirsiz ve toplumsal değerlere uzak olduğuna işaret etmiştir. Avrupalı Rus aydınını 'düşünce uşaklığı' yapmakla itham ederken bu düşünce karşısında Rusların doğal özellikleri olan 'Rus inceliği' ön plana çıkarmak istemektedir.

Avrupalılaşmamızın bu iki yüzyıllık döneminde edindiğimiz "düşünceler döngüsü" kadar puslu, anlaşılmaz, belirsiz olanı hiçbir zaman ne görülmüş, ne duyulmuştur dünya üzerinde -aslında düşünce döngüsü demek bile doğru değil, bölük pörçük duygular, anlaşılması çok güç yabancı kavramlar, yabancı yargılar ve alışkanlıklar, ama özellikle sözler, sözler, sözler -en liberal, en Avrupalı,ancak bizler için yine de sözler, sadece sözler karmaşası...(Dostoyevski, 2001, s. 1336-7).

Dostoyevski, Puşkin Üzerine Konuşma adlı eserinde Avrupa'ya hayran olan Rus aydınına yönelik eleştirilerine devam etmektedir. Rus toplumunun yükselmesi için taklidin dışında halka güven duyulmasını önermektedir. Halk ve aydın arasındaki uyumun gerçekleşmesi dâhilinde Hristiyanlıktan referans alınabilir. Bunun yanında Avrupa'dan alınan ve alınacak bilime yönelik eleştiride bulunmamaktadır.

-Avrupa Uygarlığının- bekçileri! Ne yararı olacak bize böyle uygarlığın? Biz bir başka ışığın, bir başka aydınlanma kaynağının, bir başka aydınlanma amacının ardında koşmalıyız. Bunları kendi içimizde aramalıyız. Bilim başka, aydınlanma başkadır. Eğer halkımıza, halkımızın gücüne inanırsak, şimdiden bizim olan bu Hristiyanlık ışığını belki günün birinde tam ve gerçek bir aydınlanmanın kaynağı kılabiliriz (Dostoyevski, 1987, s. 56).

Dostoyevski'ye göre, Rus aydınlarının kendi geleneklerine odaklanmak yerine dışarıdan alınacak yardımlar hususunda ısrarcıdır. Dışarıdan gelecek yardımlara son derece güven duyulurken, *'dağları yerlerinden oynatmadığımız şaşılası şeydir'* demektedir (Dostoyevski, 2017, s. 61). Türk toplumunda Ziya Gökalp, Namık Kemal, Tefik Fikret, Mehmet Akif, Recâizade Ekrem... vb. isimler de Devlet-i Âli'yi kurtarmak amacıyla Batı'ya ait değerlerin alınmasını talep eden aydınlardır. Bu isimlerin Batı medeniyetini kabullenmesi bireysel olarak ve *'romantik duygulanımların'* neticesinde gerçekleştiği söylenebilir (Özdenören, 2017b, s. 18). Devlet-i Âli'nin son döneminde Türk milletinin Arap ve Acem medeniyetleriyle olan birlikteliği zayıflarken Avrupa medeniyetine olan ilgi gelişigüzel taklide dönüşmüştür (Meriç, 2018a, s. 153). Devlet-i Âli'nin son dönemleri ve Cumhuriyet'ten bugüne kadar milletin yaşadığı sarsıntıların nedeni ve kaynağı, kültür ve maarif alanlarındadır. Bu iki meselede Avrupa'nın *'körü körüne taklit'* edilmeye çalışılması sarsıntıların devam etmesine de olanak sağlamıştır (Topçu, 2017, s. 13).

Dostoyevski'nin Batı'ya yönelik eleştirisi milliyetçilik duyguları ve din bağlamında ele alınabilir (Ayas, 2010, s. 85). Özdenören'e göre Dostoyevski'nin Ortodoks Slav egemenliğinde dünya hayal etmesi onun milliyetçilik duygularını ortaya koymaktadır (Özdenören, 2018d, s. 100). Dostoyevski, Rus medeniyetinin korunması adına milliyetçilik düşüncesinin yanında ithal medeniyet kurmak yerine aydın sınıfın halkına yönelmesi gerektiğini vurgulamıştır. Rusya'nın kurtuluşunu dinde görmesi de onun dini inancına bağlı olduğunu da ortaya koymaktadır.

Rusya'nın Avrupalılaşması bir tehlike Dosto'ya göre. Bir ülke mazisinden kopamaz, kopmamalıdır. Aydın, sınırların ötesinden basmakalıp ıslahat projeleri dileneceğine, halkın içine inmeli. Rusya'yı ancak din kurtarabilir! (Meriç, 2018b, s. 274).

Meriç'e göre Türk toplumu için Batı romancılarından önce Dostoyevski'nin anlaşılması daha kolaydır. Ona göre Dostoyevski, bizim problemlerimiz (sosyalizm, anarşizm, batıcılık) üzerinde düşünmüş ve eserlerinde bu problemleri yoğun bir şekilde işlemiştir. Bunu bir Rus milliyetçisi kişiliği ile yapmıştır (Meriç, 2018b, s. 273). Özdenören'e göre Ruslar ve Türkler, Batı kültürünü benimsemeye benzer deneyimler yaşamıştır. Ruslar ve Batı ülkeleri arasında mezhepsel farklılık söz konusu olsa da Rusların millet olarak Batılı olmasının bizden daha kolay olacağını ifade etmektedir (Özdenören, 2017a, s. 128).

Özdenören ve Dostoyevski'nin Batı medeniyetine yönelik düşünsel yaklaşımlarına dair verileri inceledikten sonra bu iki aydının görüşleri tablo aracılığıyla somutlaştırılacaktır.

Tablo 3.1: Rus ve Türk aydınlarının portresi

1. Taklitçidirler.

2. Toplum ve toplumun değerleriyle mesafelidirler.

Özdenören, Türk aydınını; Dostoyevski, Rus aydını iki noktada (3.1.) eleştirmektedir. İki aydın arasında bu konuda benzer eleştirilerin yapıldığı tespit edilmiştir. Batı medeniyetine hayran olan aydın sınıfın bu hayranlığı, yerli düşünceden uzaklaşmaya ve Batı taklitçiliğine yöneltmektedir. Bir diğer eleştiri ise aydın sınıfın toplum ve toplumsal değerlerle arasında oluşan kopukluktur. Özdenören ve Dostoyevski'ye göre aydın sınıf yerli ve toplumsal değerlere riayet ederek düşünce üretmelidir denebilir. Buradan anlıyoruz ki iki aydının da benzer şikâyetleri bulunmaktadır.

Tablo 3.2: Özdenören ve Dostoyevski'nin yöntem tercihleri

Özdenören	Dostoyevski
1. Yalnızca İslâm inancını referans olarak değerlendirmektedir.	1. Batı medeniyetine bakılabilir. Esas olan Rus ruhunun işlenmesidir.
2. Her türlü taklitçi yaklaşımı reddetmektedir.	2. Batı birebir taklit edilmemelidir. Sadece Batı'nın uygulamış olduğu yöntem alınabilir.

Özdenören ve Dostoyevski, kendi medeniyetlerini geliştirme hususunda bazı yöntemler öne sürmüşlerdir (3.2.). Burada iki aydının yöntemsel farklılıklara düştükleri tespit edilmiştir. Her iki aydın da kendi medeniyetine güvenmektedirler. Özdenören'in referans kaynağının İslâm inancı olması, onun dini değerlerine verdiği önemi ve güveni göstermektedir. Bu bakımdan diğer medeniyetlerle ve fikir akımlarıyla uzlaşa içerisine girmediği söylenebilir. Dostoyevski ise referans noktasında yerlilikten yana olsa da Batı medeniyetinin ilerleme aşamaları incelenebilir. Özdenören ve Dostoyevski, Batı medeniyetinin birebir taklit edilmesine karşı oldukları görülmüştür. Özdenören'in bu noktada Dostoyevski'ye göre daha katı ve açık bir turum içerisinde olduğu söylenebilir. Özdenören, Rusya ve

Batı arasında ortak bir dinsel bağ olduğunu ifade etmiştir. Her iki toplumun Hristiyanlık inancı çerçevesinde ortak noktaları olduğunu ifade ederken, Türk toplumunun dinsel manada Batı ile ortak bir geçmişinin olmadığına dayandırmıştır.

GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Araştırmamız Rasim Özdenören'in eserlerine konu olan din ve toplum ilişkisinin yansımalarını araştırmaya yöneliktir. Onun eserlerinin temel hareket noktası olarak Müslümanca düşünme ve yaşama eylemi olarak karşımıza çıkmıştır. Bu eylemleri Din Sosyolojisi bilimi çerçevesinden araştırılmıştır. “*Rasim Özdenören’de Müslümanca düşünme ve yaşama eylemi nasıl gerçekleşir?*” probleminden hareket eden araştırmamız, teorik düzeyde Özdenören'in eserleri ve konu ile ilintili kaynakçada belirtilen eserler çerçevesinde, Özdenören ve onu tanıyan on altı kişi ile görüşme gerçekleştirerek yapılmıştır.

Özdenören'in düşünsel duruşunu, Müslümanca düşünme ve yaşama eylemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyadaki bütün gelişmelere İslâm inancı açısından baktığı görülmüştür. Onun düşünce yapısı seçmeci ve taklitçi bir anlayışın dışındadır. Batı medeniyeti veya diğer medeniyetlerin sosyal, siyasal ve kültürel unsurlarını eleştirir ve diğer medeniyetleri de İslâm inancına göre değerlendirmektedir. Onun için İslâm inancı tek ve özgün kimliğini korumaktadır. İslâm'ın bu yapısı itibarıyla diğer toplumları referans almak yerine yerliliğe ve İslâm inancından referans almayı öncelemektedir. Son yüzyılda Batı medeniyetinin sosyal ve siyasal alanda taklit edilmesi ve yerli düşünceden uzaklaşılması Müslümanca düşünme ve yaşamayı zedelemiştir. Günümüzde İslâm devletinin olmaması sebebiyle İslâm'a aykırı kurulmuş ve yönetilen devletlerde yaşayan Müslümanların zihinsel hicret gerçekleştirmesini gerçekleştirmelerini önermiştir. Zihinsel hicret, bugüne kadar edinilen gayri İslâmi bütün değerlerden uzak kalınarak yeni Müslüman oluyor gibi İslâm inancının hükümlerini kabul etmek şeklinde tanımlanmaktadır.

Özdenören'in düşüncelerinin toplumsal yansımalarını araştırmak maksadıyla görüşmeciler gruptan alınan veriler şu şekilde değerlendirilmiştir. Özdenören'i İslâmi düşünceye sahip bir entelektüel olarak yorumlamışlardır. Özdenören'in düşünsel duruşu, Batı'yı eleştiren ve öz eleştiri ile birlikte yerlilik vurgusu şeklindedir. Özdenören'in ithal kavramlara ilişkin görüşleri; aşırı yorum, eleştirel, seçmeci ve reddedici olarak yorumlanmıştır. Bu durumda Özdenören'in düşüncelerinin çözümü, katılımcılara göre çeşitlilik göstermektedir. Özdenören'e göre demokrasi, hümanizm ve laiklik kavramlarının kiliseye nispetli olarak Batı toplumunun tarihsel, kültürel, siyasal ve iktisadi iç talepleri doğrultusunda gerçekleşmiştir. O, bu kavramlar

karşısında Müslümanların ‘kafa karışıklığı’ içerisinde olduğunu ifade etmiştir. Görüşmeciler bu kavramların niteliklerini; evrensel, dine karşı ve din ile uyumlu şeklinde değerlendirdikleri görülmüştür. Bu bağlamda görüşmecilerin Özdenören’in ifadesi ile ‘kafa karışıklığı’ yaşadıkları görülmüştür. Burada görüşmeci grupla Özdenören arasında düşünsel farklılığın olduğu görülmüştür. Özdenören’in kavramlara bakış açısı ile görüşmeci grubun kavramlara yönelimlerinin farklılaşmış olduğu görülmektedir.

Çalışmanın *Özdenören’e göre kavram kargaşası yaşanmasında Harf İnkılâbının etkisi nasıl olmuştur?* şeklinde zikredilen alt problemi ekseninde Türklerin tarih boyunca on yedi alfabe kullandığı ve bu alfabelere Şamanizm, Budizm, Hristiyanlık ve İslam inancının etkisinin olduğu görülmüştür. Türklerin Orta Asya ve Anadolu coğrafyalarında devlet kurmaları neticesinde Fars, Arap ve Batı kültürünün alfabeye etkisinin olduğu görülmüştür. Devlet-i Âliyye’nin kuruluş yıllarında Türkçenin kullanımı yaygın olsa da ilerleyen yıllarda İslâm inancının etkisiyle Arapçanın Türkçeyi etkilediği görülmüştür. Anadolu, Balkanlar ve Arap yarımadasında toprakları bulunan ve altı yüz yıla yakın süre varlığını devam ettiren Devlet-i Âli’nin oluşturduğu kültür ve medeniyet üzerinde başta Arapça olmak üzere Farsçanın da etkili olduğu görülmüştür. Tanzimat döneminin ardından Batılılaşma serüveni ile birlikte Latin alfabesi ilk defa kullanılmış olduğu belirlenmiştir. Devlet-i Âli’nin yıkılış sürecine rastlayan bu dönemde harf tartışmalarının başladığı ve aydın sınıf nezdinde revaçta olduğu görülmüştür. Özdenören, günümüzde yapılan alfabe tartışmalarına ilişkin milliyetçilik ve siyasal düzlemde olduğunu vurgulamıştır. Yazar ve düşünür olarak Özdenören, konuşma diline özen göstermenin yanında hitap ettiği kitlenin eserleri karşısında anlam sorunsalı yaşamaması gerektiğini de belirtmiştir.

Çalışmanın *“toplumsal temellerin farklılığı sosyal, siyasal ve dini kavramların anlaşılması ve yorumlanmasına nasıl etki etmiştir?”* şeklinde zikredilen alt problemi çerçevesinde ithal kavramlar, Özdenören’in kavramlara yönelik düşünsel duruşu çözümlenmiştir. Her toplumsal değişim bulunduğu toplumun sosyal, siyasal ve dini ihtiyaçları neticesinde doğmaktadır. Batı medeniyetinde neşet etmiş pozitivizm, bilim, demokrasi, hümanizm ve laiklik kavramları Müslümanların kavram kargaşası yaşamasına etki etmiştir. Bu kavramlar Batı’da Hristiyan teolojisine nispetli olması

sebebiyle Müslümanlar, Hristiyan düşüncesinin ürünü olan kavramları algılamakta güçlük yaşamışlardır.

Çalışmanın “*Özdenören’e göre şehir mimarisinin dini yaşayış ve anlayış arasında ilişki var mıdır?*” şeklinde zikredilen alt problemi çerçevesinde Ankara şehri mimari yapısı ve İslâm inancının şehir mimarisine yönelik konumu belirlenmeye çalışılmıştır. Şehirlerin dini yapılar etrafında kurulduğu takdirde işlevsel ve kalıcı olacağı görülmektedir. Günümüzde şehirler ekonomik ve idari yapılanmaların etrafında kurulduğundan ibadet yerlerinin şehrin dışında kaldığı görülmektedir. Özdenören’e göre, şehir mimarisi dini yaşayış ve anlayışı yansıtmaktadır. İslâm medeniyetinde inşa edilen şehirler ibadet mekanları etrafında kurulmuşlardır. Bu bağlamda ele alınan Ankara şehrinin dini yapı etrafında kurulmamasından dolayı şehrin mimari yapısının bütünlük arz etmediği ifade edilmiştir. Günümüz şehir algısı ve yönetiminin tarihsel düzlemde değerlendirilemeyeceği de göz önünde bulundurulabilir. Geçmiş yüz yıllarda şehirlerin kurulumuna etki eden başat unsurlardan bir tanesi dini merkezlerdir. Günümüzde şehirlerin kurulumu ekonomik ve idari unsurların etkisi altında kaldığı görülmektedir. Bu bağlamda Ankara şehri dini etkenin doğrudan etkisiyle kurulmadığı görülmüştür.

Çalışmanın “*Dostoyevski ve Özdenören’in Batı medeniyetine yönelik yaklaşımı arasında ilgi kurulabilir mi?*” şeklinde zikredilen alt problemi çerçevesinde Özdenören ve Dostoyevski toplumlara medeniyet inşa etme sürecinde taklit yerine yerellik vurgusu yaptıkları görülmüştür. Özdenören ve Dostoyevski, Avrupa’ya hayran Rus ve Türk aydınlarının halktan ve inançlarından uzak kaldıkları noktasında benzer özellik gösterdikleri tespit edilmiştir. Özdenören ve Dostoyevski’ye göre her toplum siyasal, sosyal ve dini ihtiyaçları neticesinde değişim ve gelişim göstermektedirler. Bu bağlamda Avrupa medeniyetinde gerçekleşen sosyal, siyasal ve dini gelişmelerin Avrupa’ya özgü olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Özdenören ve Dostoyevski’nin kendi medeniyetlerini koruma ve geliştirme göstermesi açısından uygulamak istedikleri yöntem konusunda farklılaştıkları görülmüştür. Özdenören, kendi medeniyetinin ilerlemesi hususunda Avrupa’nın uyguladığı yöntemi benimsemek yerine doğrudan İslâm inancının referans alınması gerektiğini ifade etmiştir. Dostoyevski ise yerellik vurgusu yapmanın yanı sıra Avrupa’nın

ilerlemesini sağlayan yöntemin Rus medeniyetiyle yorumlama çabasinda olduğu görölmüştür.

Akademik çalışmalar birbirini besleyici ve yön gösterici özellikler barındırmaktadır. Çalışmamız neticesinde gelecekte yapılacak çalışmalar için önerilerimiz şunlardır. Yazar ve şairlerin eserlerine konu olan dini düşünce ve toplumsal gerçeklik araştırma konusu yapılabilir. Burada Özdenören'in etkilendiği isimlerden Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç, Nuri Pakdil ve Cahit Zarifoğlu'nun şiir, öykü ve deneme kitapları üzerine Din Sosyolojisi bilimi çerçevesinde araştırma yapılmasını önermekteyiz.

Araştırmamız Özdenören'in eserlerine konu olan din ve toplum ilişkisinin edebi eserlerdeki varlığı ve onun okuyucu kitlesi üzerindeki etkisini araştırmaktı. Onun okuyucu kitlesini temsil edecek görüşmeci gruptan hareketle tümevarımsal bir yöntem uyguladık. Özdenören'in eserlerine konu olan toplum ve din arasındaki ilişkiden hareketle edebi eserler, Din Sosyolojisi çerçevesinde araştırılabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Özdenören'in okuyucu kitlesini düşünsel anlamda etkilediği ve Özdenören'in Türk edebiyatına eserleri ile katkı sunduğu belirlenmiştir. Özdenören yalnız öykücü olarak değil aydın bir yazar olarak karşımıza çıkmaktadır. Onun elli yıllık yazarlık serüveni boyunca din ve toplum arasındaki ilişkiyi eserlerine konu edindiği görölmüştür. Özdenören hakkında yapılmış çalışmaların nitelik ve nicelik olarak yüksek olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda denilebilir ki, Özdenören Türk toplumunun düşünsel yönelimlerine katkı sunmuş Müslüman bir entelektüeldir.

KAYNAKÇA

- Abu-Rabi, I. (Ed.). (2008). *The Blackwell Companion to Contemporary Islamic Thought*. 25.06.2020 tarihinde <https://books.google.com.tr/books?id=Sf6HxVjOLPsC&printsec=frontcover&dq=The+Blackwell+Companion+to+Contemporary+Islamic+Thought.&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwjD-8O2nLzqAhUwRBUIHawbBJoQ6wEwAHoECAMQAQ#v=onepage&q=The%20Blackwell%20Companion%20to%20Contemporary%20Islamic%20Thought.&f=false> adresinden alındı.
- Abadan, Y., Ongunsu, A., H., Enver Z. Karal. vd. (1999). *Tanzimat 1*. Ankara: MEB Yayınları.
- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2006). *Economic Origins of Dictatorship and Democracy*. 28.06.2020 tarihinde <https://books.google.com.tr/books?id=gzdbfu55IGgC&printsec=frontcover&dq=Economic+Origins+of+Dictatorship+and+Democracy&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwidkoCrm7zqAhXJVBUIHapGAJMQ6AEwAHoECAQQA#v=onepage&q=Economic%20Origins%20of%20Dictatorship%20and%20Democracy&f=false> adresinden alındı.
- Açık, M. (2019). *Necip Asım'ın Orhun Abideleri Adlı Eseri ve Bunun Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları Adlı Eserle Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Akyıldız, A. (2014). *Tanzimat*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 40, s.1-10) içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Akyüz, N. ve Çapcıoğlu, İ. (2013). *Sosyolojik Din Tanımları*. Çapcıoğlu, İ. ve Akyüz N. (Ed.). *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi* içinde (s. 42-46). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Akyüz, N. ve Çapcıoğlu, İ. (2016). *Pozitivist Sosyal Felsefe ve Evrimci Din Kuramları*. Akyüz, N. ve Çapcıoğlu (Ed.). *Din Sosyolojisi El Kitabı* içinde (s. 71-86). Ankara: Grafiker Yayınları.

- Aron, R. (2017). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. Korkmaz Alemdar (Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Arslantürk, Z. ve Amman, M. T. (2013). *Sosyoloji Kavramlar Kurumlar Süreçler Teoriler*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Ateş, T. (1994). *Demokrasi*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Ayas, G. (2010). *Dostoyevski'de Batı Sorunu Rus Ruhu ve Evrensellik*. İstanbul: Doğu Kitabevi
- Ay, A. (2015). *Karanlığın Ortasında Parıldayan Işık*. Tuna, F., Yılmaz, E., Yorulmaz H. (Ed.). *Rasim Özdenören'e Armağan* içinde (s. 25-28). İstanbul: Değişim Yayınları.
- Aydoğan, M. (2015). *Düşüncenin Başlangıç Noktası*. Tuna, F., Yılmaz, E., Yorulmaz H. (Ed.). *Rasim Özdenören'e Armağan* içinde (s. 125-144). İstanbul: Değişim Yayınları.
- Bali, N. R. (1996). *Avram Galanti*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C.13, s. 296-297) içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Baltacı, C. (2017). *İslam Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Bayraktutar, M. (2012) “*Arabın Arab Olmayana Takvâ Dışında Bir Üstünlüğü Yoktur*” Hadisinin Hz. Peygamber’e İsnâdına Yönelik Fazlur Rahman’ın Eleştirileri ve Değerlendirilmesi. Milet ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, 9/1 (s. 31-80).
- Bergen, L. (2011). *Müslüman Bireyde İki Mesele: Düşünmek ve Yaşamak-Müslümanca Durumun Çözümlemeleri*, Hece Dergisi, 21/169 (s. 40-70).
- Bergen, L. (2015). *İnsanın Beşinci Zindanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Berkes, N. (2016). *Teokrasi ve Laiklik*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bilgin, V. (2013). *Bizi Kuşatan Toplum*. İstanbul: Düşünce Yayınları.
- Böke, K. (Ed.). (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Alfa Yayınları.

- Bulut, A. (2013). Rasim Özdenören Hakkından Bir Monografi Çalışması. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Büyükkara, M. A. (2016). *Çağdaş İslami Akımlar*. İstanbul: Klasik Yayınlar.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak. E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Carrow, M. M., Churchill, R. P., Churchill, R. P., & Cordes, J. J. (Eds.). (1998). *Democracy, Social Values, and Public Policy*. 28.06.2020 tarihinde <https://books.google.com.tr/books?id=gw4wG1eZakcC&pg=PA57&dq=Democracy,+Social+Values,+and+Public+Policy&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwiD3KqKn7zqAhUCQhUIHUJIDekQ6AEwAHoECAEQAg#v=onepage&q=Democracy%2C%20Social%20Values%2C%20and%20Public%20Policy&f=false> adresinden alındı.
- Çağan, K. (2012). *Rasim Özdenören Düşüncesinin Temelleri ve Kavramsal Nitelikleri*. Türkiye Yazarlar Birliği Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi, ?/4 (s.177-198).
- Çınar, A. (2013). *Modernizm, Kent ve Toplum*. Bursa: Emin Yayınları.
- Dellaloğlu, B. (2017). *Zamanın İçinden Dışından Gelenek ve Modernlik Arasında*. Ankara: Heretik Yayınları.
- Demir, C. (2019). *XIX. Yüzyılın Sonlarındaki Siyasal Gelişmeler*. Nurgün Koç (Ed.). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1 Kurtuluş, Kuruluş ve Modernleşme* içinde (s. 19-50). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Develioğlu, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat (Eski ve Yeni Harflerler)*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dostoyevski, F.M. (1987). *Puşkin Üzerine Konuşma*. T. Ağaoğlu (Çev.). Ankara: Bilim/Felsefe/Sanat.
- Dostoyevski, F.M. (2001). *Bir Yazarın Günlüğü*. Kayhan Yükseler (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dostoyevski, F.M. (2017). *Yaz İzlenimleri Üzerine Kış Notları*. E. Altay (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları .

- Eliuz, Ü. (2017). *Rasim Özdenören*. İstanbul: Bir Yayıncılık.
- Erdoğan, H. (2019). *Atatürk Dönemi Çağdaşlaşma Hareketleri*. Nurgün Koç (Ed.). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I Kurtuluş, Kuruluş ve Modernleşme* içinde (s. 363-402). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Eren, S. (2016). *Din, Devlet ve Siyaset*. Çapcıoğlu, İ. ve Akyüz N. (Ed.). *Din Sosyolojisi El Kitabı* içinde (s. 571-586). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ertem, R. (1991). *Elifbe'den Alfabe'ye Türkiye'de Harf ve Yazı Meselesi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Ertit, V. (2019). *Sekülerleşme Teorileri*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Eryarsoy, M. N. (2019). *Gül Yetiştiren Adam Rasim Özdenören "hayatı- sanatı- eserleri*. İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Eryarsoy, M. N. (2011). Rasim Özdenören'in Bibliyografyası, Hece Dergisi, 21/169 (s. 521-608).
- Galanti, A. (1996). *Arabi Harfleri Terakkimize Mani Değildir*. İstanbul: Bedir Yayınları.
- Gemci, M. (2015). *Müslümanca Düşünmek veya Rasim Özdenören*. Tuna, F., Yılmaz, E., Yorulmaz H. (Ed.). *Rasim Özdenören'e Armağan* içinde (s. 119-124). İstanbul: Değişim Yayınları.
- Goodwin, K. (2006). *The Tanzimat and the Problem of Political Authority in the Ottoman Empire: 1839-1876*. Rhode Island College. History Honors Thesis.
- Göle, N. (2017). *Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar*. E. Ünal (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Güler, A. (2019). *Türk Harf İnkılâbı Üzerine Tarihsel/ Sosyolojik Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Günay, Ü. (2013). *Din ve Sosyalleşme*. Çapcıoğlu, İ. ve Akyüz N. (Ed.). *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi* içinde (s. 341-353). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Günay, Ü. (2016). *Din Sosyolojisinin Yöntem ve Teknikleri*. Çapcıoğlu, İ. ve Akyüz N. (Ed.). *Din Sosyolojisi El Kitabı* içinde (s. 149-168). Ankara: Grafiker Yayınları.

- Günay, Ü. (2018). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Gündüz, Ş. (2017). *Din ve İnanç ve Sözlüğü*. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Güneş, E. (2014). Rasim Özdenören'le Gelenek, Modernizm ve Edebiyat Üzerine Söyleşi, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7/8 (s. 601-613).
- Güngör, E. (2007). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Haksal, A. H. (2017). *Rasim Özdenören Ruh Denizinden Öyküler*. İstanbul: İz.Yayıncılık.
- Hanioğlu, M. Ş. (2014). *Meşrutiyet*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Cilt 29, s.388-392) içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hick, J. (1990). *Ölüm Sosyolojisi*. Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/7, Turan Koç (Çev.). (s. 234-249).
- İnalcık, H. (2009). *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar- 1*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kabakcı, E. (2008). *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi ve Türk Sosyolojisine Etkisi*. Türkiye Literatür Araştırmaları Dergisi, 6/11 (s. 40-60).
- Kahraman, K. (2015). *Rasim Özdenören'de Tarih Algısı*. Tuna, F., Yılmaz, E., Yorulmaz H. (Ed.). *Rasim Özdenören'e Armağan* içinde (s. 103-118). Ankara: Değişim Yayınları.
- Kaplan, M. (2019). *Kültür ve Dil*. İstanbul : Dergah Yayınları.
- Kirman, M. A. (2016). *Din Sosyolojisi Sözlüğü*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Koç, A. (2011). *Mehmet Şemsettin Günaltay'ın Laiklik Anlayışı*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Korlaelçi, M. (2018). *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli. Tin Suresi. Ayet 95.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli. Zariyat Suresi, Ayet 56.
- Lewis, B. (2018). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. B. B. Turna (Çev.) Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Meriç, C. (2014). *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Meriç, C. (2017). *Sosyoloji Notları ve Konferansları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2018a). *Kültürden İrfana*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2018b). *Mağaradakiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*
I. Sedef Özge (Çev.). Ankara: Yayın Odası Toplum Bilim Dizisi.
- Ortaylı, İ. (2016). *Osmanlı'ya Bakmak Osmanlı Çağdaşlaşması*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Ortaylı, İ. (2018). *Batılılaşma Yolunda*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Özdenören, R. (2014). *Açık Mektuplar*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdenören, R. (2015a). *İki Dünya*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdenören, R. (2015b). *Siyasal İstiareler*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdenören, R. (2017a). *Düşünsel Duruş*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdenören, R. (2017b). *Kafa Karıştıran Kelimeler*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdenören, R. (2017c). *Müslümanca Yaşamak*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdenören, R. (2017d). *Yaşadığımız Günler*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdenören, R. (2018a). *Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdenören, R. (2018b). *Yeniden İnanmak*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdenören, R. (2018c). *Yeni Dünya Düzeninin Sefaleti*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdenören, R. (2018d). *Ruhun Malzemeleri*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdenören, R. (2018e). *Red Yazıları*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdenören, R. (2018f). *Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdenören, R. (2018g). *Kent İlişkileri*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdenören, R. (2018h). *Ben ve Hayat ve Ölüm*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özyurt, C. (2016). *Modern Türk Düşüncesinin Sosyolojisi (1839-1923)*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Pakdil, N. (2010). *Batı Notları*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları.

- Paşa, S. H. (1970). *Buhranlarımız*. İstanbul: Kervan Kitapçılık.
- Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2016). *Classical Sociological Theory*. 02.07.2020 tarihinde <https://books.google.com.tr/books?id=N2nYDQAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=Classical+Sociological+Theory&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwikip6umLzqAhWARBUIHbPeAj0Q6AEwBHoECAyQAg#v=onepage&q=Classical%20Sociological%20Theory&f=false> adresinden alındı.
- Sinanoğlu, O. (2015). *Bir Nev York Rüyası "Bye- Bye" Türkçe*. İstanbul: Bilim+ Gönül.
- Sinanoğlu, O. (2019). *Türkiye Nereden, Nereye*. İstanbul: Bilim+ Gönül.
- Subaşı, N. (2014). *Din Sosyolojisine Giriş*. İstanbul. Dem Yayınları.
- Tatçı, M. (2012). *Yunus Emre Divan- Seçmeler-*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Topçu, N. (2017). *Türkiye'nin Maarif Dâvası*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Topçu, N. (2018a). *İradenin Dâvası Devlet ve Demokrasi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Topçu, N. (2018b). *Sosyoloji*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Topçu, N. (2018c). *Yarınki Türkiye*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tosun, N. (2013). *Günümüz İslâmi Düşüncesinin Yazınsal Görünümleri*. Kara, İ., Öz, A., (Ed.). *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi* içinde (s.619-632). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları
- Tuna, F. (2015). *Yaşa 'yan Portreler*. İstanbul: Meserret Yayınları.
- Tunçay, M. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923- 1931)*. Ankara: Yurt Yayınları I.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2017). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ülkütaşır, M. Ş. (2009). *Atatürk ve Harf Devrimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yazıcı, S. (2019). *Birinci Dünya Svaşı'nın Başlaması ve Osmanlı Devleti*. Nurgün Koç (Ed.). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I Kuruluş, Kurtuluş ve Modernleşme (1920-1938)* içinde (s. 51-91). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Yıldırım, Z. (2016). *Mustafa Reşit Paşa ve Pozitivizmin Türk Siyasal Hayatına Girişi*. Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bursa.

Zürcher, E. J. (2011). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Y. Saner (Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

İnternet Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/10/20181009-12.pdf>. (18.10.2019).

<https://www.youtube.com/watch?v=tf8VoUlKxS8>. (21.10.2019).

<https://www.haberturk.com/video/tv/izle/buyuk-sorular-20-ocak-2019-rasim-ozdenoren/591226>. (14.10.2019).

<https://www.youtube.com/watch?v=U5eBPts2qJs>. (01.11.2019).

<https://islamansiklopedisi.org.tr/sened-i-ittifak>. (25.02.2020).

<https://www.trtavaz.com.tr/program/maveraya-yolculuk/19216>. (08.12.2019).

<https://twitter.com/bfdellaloglu/status/995937400995098624>. (07.07.2020).

EK-1 GÖRÜŞME FORMU

İzin/Rıza Beyan Formu

Aşağıda yer alan görüşme formu “Edebi Eserlerde Din Sosyolojisi: Rasim Özdenören Örneği” başlıklı araştırmaya veri sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmanın amacı şunlardır; Din Sosyolojisi biliminin edebi eserlerde varlığı, Rasim Özdenören'in eserleri çerçevesinde yabancı kelimelerin analizi, tarihinde İslam inanç sistemini tanımış Türk toplumunun günümüzde Batı medeniyeti karşısındaki konumunu ortaya koymaktır.

Araştırmada geçerli ve güvenilir verilere ulaşmamız için görüşme sorularına özenle, gerçekçi ve içtenlikle cevap vermeniz araştırmanın amacına ulaşmasına katkı sunacaktır. Görüşmeci olarak verdiğiniz bilgilerin bilimsel etik ilkelerine aykırı olarak kullanılmayacağına dair söz veriyorum.

Araştırma ile ilgili metodolojik ve etik konular aynı üniversitede olan Dr. Öğr. Üyesi Aliya MUTALLİMOVA tarafından izlenmekte ve denetlenmektedir. Sorulara vereceğiniz cevaplarla yapacağınız değerli yardım ve katkılarınız için şimdiden teşekkür ederim. Saygılarımla.

Tarih:.....

Görüşülen:

Araştırmacı:

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Yaş aralığınız?
2. Medeni durumunuzu belirtmek ister misiniz?
3. Eğitim durumunuz hakkında bilgi verir misiniz?
4. Şuan hangi işle meşgulsünüz?
5. Yaşadığınız kent neresidir?

İKİNCİ BÖLÜM

1. Kitap okuma alışkanlığı hakkında değerlendirme yapar mısınız?
2. Anlamını bilmediğiniz kelimeler ile karşılaştığınızda ne yaparsınız?
3. Takip ettiğiniz yazar ve şairlerin toplumsal rollerinden bahseder misiniz?
4. Rasim Özdenörenle ilk tanışmanız nasıl gerçekleşti anlatır mısınız?
5. Rasim Özdenören, Batı'dan ithal edilen kelimelere ilişkin eleştirel bir yaklaşım sergiler. Bu konuda Rasim Özdenören'i değerlendirir misiniz?
6. Rasim Özdenören'i Batı- Doğu arasında nasıl konumlandırırsınız?
7. Sosyal, kültürel, siyasal ve dini yaşamda evrensel kavramlar olabilir mi? Eğer olabilirse bu kavramları değerlendirir misiniz?
8. Batı'da ortaya çıkan laiklik, modernizm ve demokrasi kavramlarını değerlendirir misiniz?
9. Akıl, bilim ve pozitivism kavramlarını değerlendirir misiniz?
10. Din, kilise ve hümanizm kavramlarını değerlendirir misiniz?
11. Rasim Özdenören yeterince tanınıyor mu, tanınmalı mı?
12. Rasim Özdenören'in toplumsal hayata düşünsel ilerleme ve gelişime katkısı var mı? Varsa hangi boyuttadır?
13. Rasim Özdenören'in katılmadığınız görüşleri var mı? Neden?
14. Rasim Özdenören'in kendinize en yakın bulduğunuz düşüncelerinden bahseder misiniz?

EK-2 GÖRÜŞME YAPILANLARIN ANALİTİK LİSTESİ

	İsim(Mahlas)	Eğitim	Şehir	Yaş
1.	Ali K.	Lisans	Kayseri	25
2.	Aylin Ş.	Lisans	Tokat	24
3.	Berfin Ç.	Lisans	Gaziantep	25
4.	Ceylin A.	Lisans	Nevşehir	27
5.	Deniz C.	Lisans	Gaziantep	26
6.	Davut T.	Doktora	İstanbul	58
7.	Helin A.	Y. Lisans Öğr.	Gaziantep	27
8.	Hatice D.	Lisans	Niğde	24
9.	Kübra K.	Lisans Öğr.	Gaziantep	20
10.	Mahmut T.	Lisans	Yozgat	32
11.	Neslihan S.	Lisans Öğr.	Gaziantep	20
12.	Vildan Ö.	Lisans	Niğde	24
13.	Sude U.	Lisans	Kayseri	25
14.	Umut G.	Lisans	Ankara	27
15.	Ünzile E.	Doktora	Trabzon	50
16.	Sevgi A.	Lisans	Tokat	25

EK-3 RASİM ÖZDENÖRENLE GÖRÜŞME

İzin/Rıza Beyan Formu

Sayın Rasim ÖZDENÖREN,

Aşağıda yer alan görüşme formu “Edebi Eserlerde Din Sosyolojisi: Rasim Özdenören Örneği” başlıklı araştırmaya veri sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmanın amacı şunlardır; Din Sosyolojisi biliminin edebi eserlerde varlığı, Özdenören’in eserleri çerçevesinde yabancı kelimelerin analizi, tarihinde İslam inanç sistemini tanımış Türk toplumunun günümüzde Batı medeniyeti karşısındaki konumunu ortaya koymaktır.

Araştırmada geçerli ve güvenilir verilere ulaşmamız için görüşme sorularına özenle, gerçekçi ve içtenlikle cevap vermeniz araştırmanın amacına ulaşmasına katkı sunacaktır. Görüşmeci olarak verdiğiniz bilgilerin bilimsel etik ilkelerine aykırı olarak kullanılmayacağına dair söz veriyorum.

Araştırma ile ilgili metodolojik ve etik konular aynı üniversitede olan Dr. Öğr. Üyesi Aliya MUTALLİMOVA tarafından izlenmekte ve denetlenmektedir. Sorulara vereceğiniz cevaplarla yapacağınız değerli yardım ve katkılarınız için şimdiden teşekkür ederim. Saygılarımla.

Görüşülen: Rasim ÖZDENÖREN

İmza:.....

Araştırmacı: Ahmet METO

İmza:.....

GÖRÜŞME SORULARI

- 1. Kültür ve medeniyet kavramlarını değerlendirir misiniz?**
- 2. Kelimeleri çözümlemede çıkış noktanız nedir?**
- 3. İthal kelimeler hususunda düşünceleriniz nelerdir?**
- 4. Kelimeler dışında Osmanlı'nın son döneminden günümüze dek Batı medeniyetinin ürünlerine yönelik seçmeci, kabul edici ve reddedici görüşler ortaya çıkar. Kendinizi bu süreçte nasıl konumlandırırsınız?**
- 5. Rusya ve Osmanlı Devleti aydınının Batılılaşma karşısındaki konumlarını değerlendirir misiniz?**
- 6. Kafa karışıklığının giderilmesi nasıl gerçekleşebilir?**
- 7. Peki, bu noktada günümüzdeki Müslümanı değerlendirir misiniz?**
- 8. İlk olarak 2019 yılı Ekim ayında vefat eden Nuri Ağabey'e Allah'tan rahmet diliyorum. Nuri Pakdil'in düşünsel duruşunda Kudüs kentinin mihenk taşı olduğu görülür. Kudüs'ü Müslümanın penceresinden nasıl değerlendirirsiniz?**
- 9. Kentlerin sizin düşünce dünyanıza etkisi var mıdır?**
- 10. Eserlerinizi okuyan insanlara tavsiyeleriniz nelerdir?**
- 11. 'İslam'da aklı aşan hükümler vardır ancak akılla çelişen hükümler yoktur' cümlenizi değerlendirir misiniz?**
- 12. Eserlerinizin yeniden gözden geçirilmesine muhtevanın değişikliğine yönelik mi yoksa dil bakımından bir düzenleme mi yapıyor?**
- 13. Bugün hümanizm anlayışının geldiği noktayı değerlendirir misiniz?**
- 14. Batıya öneriniz ya da Batı'nın şu anki geldiği durumunu değerlendirir misiniz?**

EK-4 RESİMLER

Resim 1: Rasim Özdenören ile Görüşme

Resim 2: Yedi Güzel Adam Edebiyat Müzesi

EK-5 BENZERLİK ve İNTİHAL RAPORU

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez Başlığı/Konusu:

Yukarıda başlığı/konusu belirtilen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümünden oluşan toplam 92 sayfalık kısmına ilişkin, 24/08/2020 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- ☐ Onay Sayfası hariç,
- ☐ Önsöz hariç,
- ☐ İçindekiler hariç,
- ☐ Simgeler ve Kısaltmalar hariç,
- ☐ Kaynaklar hariç,
- ☐ Özgeçmiş hariç,
- ☐ Tezden çıkan yayın/yayınlar hariç,
- ☐ Alıntılar hariç / dâhil
- ☐ Beş (5) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) program menüsünde bulunan diğer filtreleme seçenekleri raporlamaya dâhil edilmez.

Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması benzerlik raporu alınması ve kullanılması uygulama esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

24/08/2020

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Ahmet METO

Öğrenci No: 8011131715

Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Program: Din Sosyolojisi

Statüsü: Yüksek Lisans

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR

Dr. Öğr. Üyesi Aliya MUTALLİMOVA

TEZ BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “**Edebi Eserlerde Din Sosyolojisi: Rasim Özdenören Örneği**” adlı çalışmamın içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

24/08/2020

Ahmet METO

DİZİN

-A-

Anglomanlıca, 22

Avram Galanti, 19

-C-

Cahit Zarifoğlu, 14

Cemil Meriç, 25

-D-

Dostoyevski, 65

-G-

Göktürk Anıtları, 20

-H-

Hilkat Garibesi, 26

-K-

Kültür, 25

-M-

Malcolm X, 31

Mavera dergisi, 15

Mefluç, 25

-N-

Necip Fazıl Kısakürek, 14

Nurettin Topçu, 40

Nuri Pakdil, 57

-O-

Oportünist, 63

-S-

Sezai Karakoç, 14

-Ü-

Ücük devrimi, 24

-Z-

Zihinsel hicret, 63

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

İsim-Soyisim: Ahmet METO

E-Mail: adimmerih7@gmail.com

Cep Telefonu: 539 814 66 36

Eğitim

- Lisans: Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Programı/ 2013-2017

Mesleki Deneyim

- Osmanpaşa Ortaokulu DKAB Öğretmeni/ Yozgat/ 2017-2018
- Mehlika Alevli Ortaokulu DKAB Öğretmeni/ Gaziantep/ 2018-

İlgi Alanları

- Batılılaşma, Din, Medeniyet, Rasim Özdenören